

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ADANA MUTABAKATI'NA GİDEN SÜREÇ VE
SONRASINDA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ**

FATİH UĞURLU

Ankara, 2005

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ADANA MUTABAKATI'NA GİDEN SÜREÇ VE
SONRASINDA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ**

FATİH UĞURLU

**Tez Danışmanı
DOÇ. DR. İDRİS BAL**

**Ankara, 2005
(Fotokopi ile çoğaltılabilir)**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

.....ait.....
.....
adlı çalışma, jürimiz tarafından.....
Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye.....
Akademik Unvanı. Adı Soyadı(Danışman)

Üye.....
Akademik Unvanı. Adı Soyadı

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir dönüm noktası olan ve Suriye'nin Türkiye'ye karşı PKK faaliyetlerini desteklemeyeceğini taahhüt ettiği Adana Mutabakatı'na nasıl gelindiği ve sonrasında iki ülke ilişkilerinin nasıl geliştiği incelenmiştir. Öncelikle, uzun yıllar iki ülke ilişkilerinin gelişmesinin önünde engel teşkil etmiş olan Hatay, su ve terör gibi yapısal sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunların ortaya çıktıkları tarihten, Adana Mutabakatı'nın imzalandığı 1998 yılına kadar olan dönemde, nasıl geliştikleri ve ikili ilişkileri nasıl etkiledikleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra, Türkiye tarafından 1996 yılından itibaren planlı bir strateji kapsamında tırmandırılarak, iki ülkeyi savaşın eşiğine getiren 1998 Türkiye-Suriye krizi ve devamında imzalanan Adana Mutabakatı, kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Son olarak, Adana Mutabakatı'ndan günümüze kadar olan dönemde, bu konunun tez konusu olarak seçilmesinde de belirleyici olan, iki ülke ilişkilerinin baş döndürücü bir hızda gelişerek, daha önce hiçbir zaman ulaşamadığı bir seviyeye gelmesinde, hangi faktörlerin belirleyici olduğu araştırılmıştır. Bu süreçte, iki ülke yönetiminde yaşanan değişikliğin, ABD'nin Irak harekatı sonrası bölgede bir Kürt devletinin kurulma olasılığının günden güne güçlenmesinin ve Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında son dönemde Suriye'ye uygulanan baskıların etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

In this study, how it was accrued to Adana Agreement which was a turning point at Turkey-Syria relations and Syria committed that it will not support PKK actions against Turkey and how the relations of two countries developed consequently are examined. First of all the structural matters such as Hatay, water and terror which impaired the development of two countries relations are considered. Information has been provided about how these problems developed in the period from the date of their occurrence to year 1998 in which Adana Agreement has been concluded and how they affected the mutual relations during this period. Then 1998 Turkey-Syria crisis which was raised by Turkey with in the scope of planned strategy since 1996 and got two countries on brink of war and Adana Agreement concluded as a result of this are analyzed in details. Lastly which factors were determinable for the giddy development of two countries relations with in the period from Adana Agreement to current day, which has also been determining cause for chose of this subject as thesis subject were researched. It is concluded that in this process the change of the government of both countries, getting stronger of the possibility of establishment of a Kurdish state in the region day by day after Iraq act of USA and the pressures applied to Syria with in the scope of The Great Middle East Project.

ÖNSÖZ

Suriye, 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Ortadoğu'yu yeniden dizayn etme sürecinde; terörizmi desteklediğinden, antidemokratik bir yönetime sahip olduğundan ve Lübnan'la ilişkilerinden dolayı ABD'nin hedefi haline gelmiştir. Aynı dönem, bu ülkenin Türkiye ile ilişkilerinin, tarihte hiçbir zaman görülmediği bir şekilde geliştiği bir dönem olmuştur. Bu durum, iki eski müttefik ABD ve Türkiye arasında bir çelişki doğurmuştur. Bu çelişki ilk olarak Irak Savaşı öncesinde ortaya çıkmıştır. İlk zamanlar, ABD'nin bu yönde bir talebi olmamakla beraber, son dönemlerde Türkiye'ye, Suriye ile ilişkilerinde araya mesafe koymasına yönünde baskı yapılmıştır. Ancak Türkiye, Suriye ile ilişkileri uğruna ABD'yi bile dikkate almayabileceğini göstermiş ve bu ülkeyle ilişkilerine başka ülkeleri karıştırmama konusunda kararlılık göstermiştir.

Tarihi, dini ve kültürel bağları bulunan iki komşu ülkenin ilişkileri, olması gerektiği seviyeye son yıllarda ulaşmış durumdadır. Suriye'de yaşadığım 1986-1993 yılları, iki ülke ilişkilerinin en gergin dönemine rastlıyordu ve o günlerde ikili ilişkilerin bugünkü durumuna geleceğini tahmin etmek çok güçtü. Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı günden beri iki ülke arasında eksik olmayan sorunlar, her geçen gün biraz daha büyüyerek, tarafları 1998 sonbaharında savaşın eşiğine kadar getirmişti. Adana Mutabakatı'nın imzalanmasıyla sonuçlanan krizden sonra, geç de olsa iki ülke ilişkileri istikrarlı bir şekilde gelişerek her iki tarafa da askeri, siyasi ve ekonomik kazanımlar sağladı. Diğer taraftan, iki ülkenin dikkat çekici bir şekilde gelişen ilişkilerinin, Türkiye'nin diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerine de katkı sağlaması muhtemeldir. Suriye ile kurulan iyi ilişkilerin, Araplarla iyi ilişkiler anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle Arap Ortadoğusu, Türkiye açısından Suriye ile başlar. Bu durum coğrafi açıdan da böyledir. Türkiye-Suriye sınırı aynı zamanda Türk-Arap sınırıdır. Suriye ile kurulmuş iyi ilişkiler Türkiye'nin bütün Arap coğrafyasına açılması bakımından kilit rol oynamaktadır. Bütün bunlar, merakımı cezbederek beni bu çalışmayı yapmaya yöneltmiştir.

Suriye'de uzun bir süre yaşamış olmam, bana bu ülkenin kültürünü ve insanlarını yakından tanıma fırsatı sağladı. Ayrıca Arapça biliyor olmamdan dolayı, konuyu bu dilde de araştırma imkanı buldum. Bunlar ise bana, araştırma konusuna farklı açılardan bakabilme imkanı verdi.

Bu tez çalışmasını hazırlarken, gerekli desteği tez danışmanım Doç. Dr. İdris Bal'dan aldım. Kendileri "aklına takılan bir şey olursa günün herhangi bir saati arayabilirsin" diyerek desteğin yanı sıra, bana karşı samimiyet ve hoşgörü de göstermişlerdir. Kendilerine çok teşekkür ediyorum. Çalışma süresince, en az benim kadar yorulan ve çalışmayı defalarca baştan sona okuyarak tashihlerini yapan eşim Hürriyet'e de şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, görüş ve önerileri için Yrd. Doç. Dr. Abdullah Kızılcık'a ve kitapların uzun süreli ödünç verilmesi konusunda, tarafıma her türlü kolaylığı gösteren, Atılım Üniversitesi Kütüphanesi'nin değerli çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın hazırlanmasında gereken desteği görmüş olmama rağmen, çalışmada bazı eksiklikler ve kusurlar olabilir. Bu eksikliklerin ve kusurların tamamı tarafıma aittir.

Fatih Uğurlu

Ankara-2005

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar.....	ix
KISALTMALAR.....	x
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM: REALİST TEORİ	4
1.1. Giriş	4
1.2. Realist Teorinin Tarihsel Gelişimi.....	4
1.3. Realist Teorinin Temel Özellikleri.....	8
1.4. Ulusal Güç.....	10
1.5. Güç Dengesi	13
1.6. Realist Teoride Politika Yapımı.....	15
1.7. Sonuç	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE-SURİYE DIŞ POLİTİKALARI VE İKİLİ İLİŞKİLERİN GENEL ÇERÇEVESİ	17
3.1. Giriş	17
3.2. Türk Dış Politikası	17
3.3. Suriye Dış Politikası	19
3.4. Türkiye-Suriye İlişkileri	23
3.5. Sonuç	24
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SORUNLAR	26
4.1. Giriş	26
4.2. Hatay Sorunu.....	26
4.2.1. Manda Döneminde Sancak'ta Durum.....	26

4.2.2. Sancak'ın Türkiye'ye Katılımı.....	28
4.2.3. Hatay Sorununun Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri	32
4.3. Su Sorunu.....	33
4.3.1. Tarafların Tezleri.....	37
4.3.2. Barış Suyu Projesi	39
4.4. Terör Sorunu	41
4.4.1. Suriye'nin Terör Örgütleriyle İlişkisi	41
4.4.2. Suriye ve PKK	44
4.4.3. Suriye'nin PKK'ya Destek Vermesinin Nedenleri.....	47
4.4.4. Suriye-PKK İlişkisinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri	48
4.5. Sonuç	52
BEŞİNCİ BÖLÜM: 1998 TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ	53
5.1. Giriş	53
5.2. Krize Doğru	53
5.2.1. Türkiye'nin Suriye'ye Yönelik Politikasını Değiştirmesi.....	54
5.2.2. Türkiye-İsrail Yakınlaşması.....	56
5.2.3. PKK'nın Siyasallaşma Sürecine Girmesi.....	60
5.3. Türkiye'nin Kriz Yönetimini Başlatması.....	61
5.4. Uluslararası Yansımaları.....	67
5.4.1. Arap Ortadoğusu.....	67
5.4.2. İran	70
5.4.3. Rusya	70
5.4.4. İsrail.....	71
5.4.5. AB	71
5.4.6. ABD	72
5.5. Adana Mutabakatı	74
5.6. Sonuç	76
ALTINCI BÖLÜM: ADANA MUTABAKATI SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	78
6.1. Giriş	78
6.2. İkili Temaslar.....	78
6.3. Ekonomik İlişkiler.....	84
6.4. Suriye'de Hafız Esed Sonrası Döneme Geçiş.....	89
6.5. Türkiye'nin Yeni Dış Politikası.....	93
6.6. Irak Savaşı	94

6.7. Büyük Ortadoğu Projesi ve Suriye'ye Uygulanan ABD Baskıları	97
6.8. Sonuç	102
YEDİNCİ BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	104
EKLER	109
KAYNAKÇA	126

TABLÖLAR

TABLO 1: REALİST TEORİ.....	10
TABLO 2: ANLAŞMA VE PROTOKOLLER.....	85
TABLO 3: TÜRKİYE-SURİYE İKİLİ TİCARETİ.....	87

Birinci Bölüm

Giriş

Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946'dan, Adana Mutabakatı'nın imzalandığı 1998'e kadar olan tarih diliminde, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin genel olarak gergin bir çizgide ilerlediği görülmektedir. İki ülke arasındaki sorunlar; Suriye'nin daha bağımsızlığını kazanmadan önce Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı ile başlamıştır. Fırat, Dicle ve Asi sularının tahsisi/paylaşımı ve Suriye'nin terörü Türkiye'den su konusunda taviz elde etmek üzere bir baskı aracı olarak kullanmaya başlamasıyla devam etmiştir. Adana Mutabakatı ise iki ülke ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Mutabakatın imzalanmasının ardından iki ülke ilişkileri istikrarlı bir şekilde gelişerek, Irak Savaşı'nda ortak hareket etme noktasına ulaşmıştır.

Her biri, birbirinin en uzun kara sınırına sahip olan iki ülkenin, her geçen gün biraz daha gelişen ilişkilerinin, her iki tarafa da önemli kazanımlar sağladığı açıktır. Kanat ülke konumundan kurtulup, eksen ülke konumuna yükselmeyi ve küresel bir güç olmayı amaçlayan Türkiye'nin, bu amacını gerçekleştirmesinin önündeki birinci engel, daha birkaç yıl öncesine kadar komşularıyla yaşadığı sorunlu ilişkileriydi. Suriye ile olan sorunların çözümü, Türkiye'nin bu hedefine ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Suriye ile yaşanan sorunların çözümü zamana yayılmış olmakla beraber, iki ülke ilişkilerini rehin alan terör konusu çözülmüş görünmektedir. Bu ise, iki ülke arasındaki diyalogun ve dolayısıyla diğer sorunların çözümünün önünü açmıştır. Bu sayede Türkiye'nin nüfuz alanını güneye doğru genişletmesinin önündeki önemli bir engel kalkmış olacaktır. İki ülke ilişkilerinin gelişmesi Suriye açısından daha da önemlidir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle başlayan uluslararası alandaki yalnızlığı, 11 Eylül'ün ardından daha da artmış durumdadır. Suriye'yi içine düştüğü bu yalnızlık durumundan kurtaracak olan ise, iyi ilişkiler kurduğu komşusu Türkiye'dir. Son dönemde artan ABD baskılarıyla, rejimini dönüştürmek ve uluslararası sisteme entegre olmak zorunda kalan Suriye'nin, bunu gerçekleştirmek için Türkiye ile kurulmuş iyi ilişkilere ihtiyacı vardır. İlişkilerin gelişmesi ekonomik anlamda da önemlidir. Türkiye'nin Arap dünyasına, Suriye'nin de Avrupa'ya açılmasında her iki ülke kilit konumdadır. İyi ilişkiler bölge politikasının yönlendirilmesi ve bölgede yaşanacak olumsuz gelişmelere karşı caydırıcı olması bakımından da önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye ile Suriye arasında 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı'na nasıl gelindiği ve sonrasında iki ülke ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediği araştırılmıştır. Diğer bir ifadeyle; iki ülke ilişkilerinin gelişmesini engelleyen Hatay, su ve terör sorunlarının nasıl ortaya çıktıkları ve iki ülke ilişkilerini nasıl etkiledikleri; Adana

Mutabakatı'nın imzalandığı 1998 yılından günümüze kadar olan dönemde, iki ülke ilişkilerinin gelişmesini hangi faktörlerin etkilediği incelenmiştir.

Çalışmada, yedi yıl önce savaşın eşğine gelen iki devletin, baş döndürücü bir şekilde gelişen ilişkilerinin temel motivasyonu belirlenmeye çalışılacaktır. Hipotezimiz ise, birden fazla faktörün bu süreçte etkili olduğudur. Bunlardan birincisi, her iki ülke yönetiminde yaşanan değişiklikler ve bu değişikliklerin ortaya çıkardığı sonuçlardır. Suriye'de Hafız Esed'in ölüp yerine Avrupa'da eğitim görmüş ve selefi olan babasına göre, dünyaya daha açık olan oğlu Beşşar Esed'in devlet başkanı olması, Türkiye'de de "komşularla yaşanan sorunların sıfırlanması prensibi"ni uygulamayı amaçlayan bir iktidarın iş başına gelerek, önceki dönemlere göre farklı bir dış politika izlemeye başlamasıdır. İkincisi, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sonucu, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması olasılığının ortaya çıkmasıdır. Üçüncü faktör ise, 11 Eylül'ün ardından Ortadoğu bölgesini kendi çıkarlarına uygun bir şekilde dizayn etmek isteyen ABD'nin, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Suriye'ye uyguladığı baskılardır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümü olan ikinci bölümde, çalışmaya teorik bir arka plan oluşturması amacıyla, realist teori analizi yapılmıştır. Önce realist teorinin eski çağlardan günümüze uzanan döneme kadar tarihsel gelişimi ve temel özellikleri hakkında bilgi verilmiş, daha sonra teorinin özünü oluşturan güç ve güç dengesi kavramları açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye ile Suriye'nin dış politikalarının genel çerçevesi çizilerek, her iki ülkenin dış politikalarının kuruldukları günden itibaren nasıl bir çizgi izlediği saptanmıştır. İki ülke dış politikaları detaylı bir analizden ziyade, genel hatları itibariyle ele alınmıştır. Aynı zamanda Türkiye-Suriye ilişkilerine genel bir bakışın da yer aldığı bu bölüm, Adana Mutabakatı sürecine ve sonrasında gelişen ilişkilere bir hazırlık niteliğindedir.

Dördüncü bölümde, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan sorunların ana eksenini oluşturun Hatay, su ve terör sorunları ele alınacaktır. Söz konusu sorunların hangi sebeplerle ortaya çıktıkları, nasıl geliştikleri ve iki ülke ilişkilerini nasıl etkiledikleri sorularına cevap aranmıştır. Bölümün amacı, Adana Mutabakatı sonrası iki ülke ilişkilerine tarihsel arka plan teşkil etmek ve mutabakat sonrası iki ülke ilişkilerinin kat ettiği mesafenin belirlenmesi için karşılaştırma imkanı sağlamaktır. Bölüm, "Hatay Sorunu", "Su Sorunu" ve "Terör Sorunu" olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir.

Beşinci bölümde, Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir dönüm noktası olan 1998 Türkiye-Suriye krizi ve ardından imzalanan Adana Mutabakatı analiz edilecektir. Önce krizin esas başlangıcı olan 23 Ocak 1996 tarihli Türkiye notasından itibaren, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik izleyegeldiği politikasındaki değişiklik, daha sonra 1998'de Suriye'nin geri adım atmasında önemli payı olan Türkiye-İsrail yakınlaşması ve Türkiye'nin PKK liderliğini zayıflatmak üzere harekete geçme gereksinimi duyacağı PKK'nın siyasallaşma sürecine

girmesi incelenecektir. Daha sonra, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik kriz yönetimini başlatması ve kriz yönetimi boyunca yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Türkiye'nin yaptığı bu çıkışın İran, Rusya, İsrail, AB, ABD ve Arap Ortadoğusu'ndaki yansımaları hakkında da bilgi verilecektir. En son Adana Mutabakatı'nın imzalanması, Suriye'nin geri adım atma nedenleri ve Adana Mutabakatı'nın önemi açıklanacaktır. Bu bölümün amacı, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik daha sonra güç kullanma ihtimalini de içerecek olan politika değişikliğini hazırlayan olayların ve Suriye'yi Türkiye'nin isteklerinin tamamını kabul etmeye zorlayan nedenlerin neler olduğunun saptanmasıdır.

Altıncı bölümde, Türkiye ile Suriye arasında uzun yıllar devam eden sorunlu ilişkilerin, Adana Mutabakatı sonrası nasıl bir seyir izlediği ve ilişkilerin gelişmesini hangi faktörlerin belirlediği sorularına cevap aranmıştır. İki ülke ilişkileri; Beşşar Esed'in Suriye devlet başkanı olması, Türkiye'nin 2002 yılının sonundan itibaren uygulamaya başladığı yeni dış politika, ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasında Suriye'ye baskı uygulamaya başlaması etrafında analiz edilecektir. İyi ilişkilerin bir göstergesi olan karşılıklı yapılan ziyaretlerin ve ekonomik ilişkilerin de yer alacağı bu bölümün amacı çalışmanın genelinin temel varsayımının kanıtlanmasıdır.

Son bölüm olan yedinci bölümde ise, çalışmanın genelinden elde edilen sonuçlar ve somut öneriler yer alacaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında, kütüphane araştırması ve medya taraması yapılmıştır. Konunun güncel olması da göz önüne alınarak, birçok makale ve habere ulaşılmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak Türkçe kaynaklar kullanılmakla beraber, konuyla ilgili ulaşılabildiği ölçüde Arapça ve İngilizce kaynaklar da kullanılmıştır. Kullanılan kaynaklar çeşitli kütüphanelerden ve internet erişiminden temin edilmiştir.

İkinci Bölüm

Realist Teori

1.1. Giriş

Çalışmanın teorik bir zemine oturtulması amacıyla oluşturulan bu bölümde, Türkiye-Suriye ilişkilerinin genelde bu teori çerçevesinde yürütülmesinden yola çıkılarak, realist teori analizi yapılmıştır. Önce realist teorinin, eski çağlardan günümüze uzanan döneme kadar tarihsel gelişimi ve temel özellikleri hakkında bilgi verilecek, daha sonra teorinin özünü

oluşturan güç ve güç dengesi kavramları açıklanacaktır. Tarihsel süreç içerisinde teorinin geçirdiği değişime paralel, temel özelliklerini korumasından dolayı teorinin adı bölümün tamamında realizm olarak ifade edilecektir.

1.2. Realist Teorinin Tarihsel Gelişimi

Uluslararası İlişkiler¹ disiplinin gelişiminde ayrı bir yeri olan realist teori, disiplin üzerindeki etkisi nedeniyle, Uluslararası İlişkiler'in teorisi olarak ifade edilmiştir. Yunan tarihçi Thucydides'in kaleme aldığı **Peloponezya Savaşı Tarihi** adlı eser, realist teorinin ilk eseri olarak kabul edilmektedir. Realist ekolün ilk temsilcilerinden biri olarak anılan Thucydides, Atina ile Sparta arasında yaşanan güç mücadelesinde Atina'nın güçlenerek güç dengesini kendi lehine çevirmesi ihtimaline karşı; Sparta ve müttefiklerinin savaşa başvurmasını bir zorunluluk olarak görmüş² ve iki tarafın savaşmasına yol açan sebeplerin temelinde Atina'nın gücünde Sparta'yı endişelendirecek derecedeki anormal büyümenin yattığını ifade etmiştir.³ Hukuksal anlamda Sparta ve müttefiklerinin anlaşmaları ihlal eden taraf olmalarına rağmen, Thucydides'e göre savaşın asıl sorumlusu, Atina'nın güçlenmesi ve onun yol açtığı korkudur.⁴

Siyaset teorisinin kurucularından olan Platon da, **Devlet** adlı eserinde Sokrates ile Tyrasmakhos arasında geçen diyaloglarda güç kavramından bahsetmiş ve doğruluğu güçlünün işine gelen olarak tanımlamıştır.⁵

16. yüzyılda İtalya'da yaşayan Niccolo Machiavelli de, yazdığı **Prens** adlı eseriyle, realist teorinin oluşmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Çalışmasında realist teorinin özünü oluşturan güç ve güç dengesi konularına değinmiş, siyaseti de din ve ahlaktan ayrı tutmuştur.⁶ Machiavelli'ye göre, insanlar açısından geçerli olan ahlak kuralları devletler açısından geçerli değildir. Bir prensin iyi özelliklere sahip olması gerekmez. Bununla beraber bir prensin iyi özelliklere sahip görünmesi gerekir ki, böylece onu gören ya da duyan herkes onun inanç, dürüstlük, insanlık ve dinin birleşimini üzerinde topladığını düşünsün. Ancak bir prens prensliğini koruyabilmek için, vermiş olduğu bu görüntünün tersini yapabilmeyi de

¹ Bu çalışmada bir disiplin veya çalışma alanı olarak uluslararası ilişkilerden bahsedilince baş harfleri büyük, 'Uluslararası İlişkiler' şeklinde, bir ilişki tarzı anlamında kullanıldığında baş harfleri küçük, 'uluslararası ilişkiler' şeklinde yazılacaktır.

² Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002, s. 124.

³ Thucydides, **History of the Peloponnesian War**, (çev.), R. Crawley, Everyman baskısı, London, J.M. Dent and Sons, 1910, s. 3'den A. Nuri Yurdusev, " 'Uluslararası İlişkiler' Öncesi", Atila Eralp (der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 34.

⁴ Arı, **Uluslararası...**, s. 137.

⁵ Platon, **Devlet**, (çev.), Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul,, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 29.

⁶ Niccolo Machiavelli, **Prens**, (çev.), Semra Kunt, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2001, ss. 45-95.

bilmelidir.⁷ Devletin varlığını sürdürme ve hayatta kalma amacını diğer tüm amaçlarının üstünde gören Machiavelli, XX. yüzyıl realizmi gibi ulusal çıkarı öncelikli görmüştür.⁸

Thomas Hobbes ünlü eseri **Leviathan** ile realist teoriye katkı sağlayan bir diğer düşünürdür. Hobbes'un eseri, siyaset alanında yazılmış ilk genel teori olarak kabul edilmektedir. İnsanları, kendini koruma güdüsüyle hareket eden makinelere benzeten Hobbes'a göre, insanların doğal durumu herkesin birbiriyle savaştığı durumdur. Kuralları uygulayacak bir otoritenin olmadığı; bu doğa durumunda insan yaşamı tehlikeli, katlanılmaz ve fazlasıyla önceden kestirilmezdir.⁹ İnsanlar kuşku, korku ve şiddetin söz konusu olduğu bu güvensiz doğa durumundan kurtulmak için, her türlü yetkilerinden vazgeçerek bunları Leviathan'a (devlet otoritesi) devretmiş ve "commonwealth" (toplumsal sözleşme) oluşturmuşlardır.¹⁰ Devletin oluşumunu bu şekilde açıklayan Hobbes'a göre, doğa hali kişilerarası ilişkilerde katlanılmaz bir nitelik arz etmektedir. Uluslararası ilişkilerde ise, bu doğa hali katlanılabilir olmaktadır. Bu yüzden, Hobbes toplumsal bir leviathan önerirken uluslararası bir leviathan önermemiştir.¹¹

Uluslararası İlişkiler'in bilimsel bir disiplin olma sürecinde, I. Dünya Savaşı'nın ardından boy göstermeye başlayan ve barışçıl bir dünya düzeninin oluşturulmasını hedefleyen idealist teori, Almanya ve Japonya gibi Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden devletlerin, artan milliyetçilik duygularıyla, uluslararası statükoyu değiştirme çabalarının yarattığı gerilim ve idealistlerin en önemli projesi olan Milletler Cemiyeti'nin, uluslararası sorunlara çözüm getirememesi üzerine, 1930'lu yıllarda sorgulanmaya başlanmıştı.¹² Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşunda da öncü rol üstlenen ve II. Dünya Savaşı sonrasında oldukça sık kullanılan bir teorik çerçeve haline gelen realizm, bu dönemde ivme kazanmıştır. İdealist teorinin sorgulandığı bu dönemin en önemli realist düşünürü **Yirmi Yıllık Krizleri: 1919-1939** adlı eserin yazarı Edward Hallet Carr'dır.¹³ İdealistlere göre dünya güvenliği, ancak aracılık, aydınlatma ve anlaşmazlıkların çözümü alanlarında hizmet verecek Milletler Cemiyeti benzeri uluslararası kurumlar yaratılarak garanti altına alınabilirdi. Carr, bu düşünceye ütopyik olduğu gerekçesiyle saldırmıştır. Carr'a göre, "çıkarların uyumu" ya da evrensel insanlık toplumu gibi düşüncelere yapılan tüm başvurular, kişinin kendi görüşlerini sanki bunlar herkesin çıkarınaymış gibi öne sürerek, hükmetme girişimi anlamına

⁷ Machiavelli, **Prens**, ss. 74-75.

⁸ Arı, **Uluslararası...**, s. 139.

⁹ Howard Williams, Moorhead Wright ve Tony Evans, **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, (çev.) Tolga Erdal ve Fatih Durmuş, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s. 135.

¹⁰ Hobbes, Thomas. **Leviathan**. 1651. **The EServe**. 14 Kasım 2004.

<http://eserver.org/Govt/leviathan.txt>

¹¹ Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler...", ss. 46-47.

¹² Atıla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atıla Eralp (der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 69.

¹³ Eralp, "Uluslararası İlişkiler...", ss. 69-70.

gelmektedir.¹⁴ Bu görüşe göre, bir devlet kendi ulusal çıkarı için yararlı bulduğu her şeyin, başka ülkeler için de yararlı olduğunu ileri sürebilirdi.

Realist teori Carr'ın yaptığı katkılarla gelişirken asıl büyük gelişmeyi Hans J. Morgenthau'nun çalışmalarıyla sağladı. Morgenthau 1948 yılında yayınlanan **Politics Among Nations** adlı eseriyle idealizme karşı olarak, realizmin netleşme ve sistematikleştirilmesinde öncü rolü oynamıştır.¹⁵ Uluslararası İlişkiler'in bağımsız bir disiplin olarak kabul edilmesine de büyük katkı sağlayan Morgenthau realist teoriyi 6 temel ilkeye oturtmuştur:¹⁶

1-Siyaset, kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalarca yönetilir. Toplumu geliştirmek için her şeyden önce toplum yaşamındaki yasaları anlamak gerekir. Bu yasaların işleyişleri bizim beğeni ve yeğleyişlerimizden özgür bulunduğu için, insanın bu yasalara karşı çıkması için yenilgiyi göze alması gerekir. Dış politika konusunda hammadde şeklindeki gerçek ve olguları anlama kavuşturmak için siyaset gerçeğe ilgili dış politikanın mümkün anlamlarını önerebilen bir planla , belli bir çeşit rasyonel çerçeve veya taslakla yaklaşmak gerekir. Başka bir deyişle, kendimizi belli şartlar altında belli bir dış politika sorunu ile karşılaşan bir devlet adamının yerine koymamız ve bu koşullar altında kalmış bulunan bir devlet adamının ilgili sorunun karşısında (devlet adamının her zaman rasyonel olarak hareket ettiğini düşünerek) ne yapardık hangi dış politika alternatifini seçerdik sorusunu sormalıyız. Uluslararası politika alanındaki gerçek ve olguları anlama kavuşturacak ve bir siyaset kuramını mümkün kılacak olan da işte bu rasyonel hipotezin fiili gerçekler ve sonuçları bakımından sınanması olabilir.

2- Uluslararası politika denen geniş alanda siyaset gerçeğine yolunu bulmakta yardım eden en önemli nirengi noktası güç terimi ile ifade edilen çıkar kavramıdır. Uluslararası politikayı anlamaya çalışan akıl ile, anlaşılması gereken gerçekler arasındaki bağlantıyı bu kavram sağlamaktadır. Çıkar kavramı, siyaseti, ekonomi, ahlak, estetik ve din gibi konulardan ayrı ve bağımsız bir eylem ve anlayış konusu ve alanı olarak ele alır. Bu kavram olmadan uluslararası veya ulusal hiçbir siyaset kuramı kurulması mümkün olamazdı. Devlet adamı da güç olarak tanımlanan çıkar kavramına uygun düşünür ve ona göre hareket eder.

3- Gerçekçilik en temel kavramı olan güç şeklinde tanımlanan çıkar kavramını hiç değişmeyen ve sabit bir anlam içinde hapsedme niyetinde değildir ve böyle bir görüş

¹⁴ Williams, Wright ve Evans, **Uluslararası...**, s. 255; Carr, E.H. *The Twenty Years Crisis*. Mount Holyoke College. 14 Kasım 2004.

<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/carr.htm>

¹⁵ Eralp, "Uluslararası İlişkiler...", ss. 72-73.

¹⁶ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika, I. Cilt**, (çev.), Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara, Türk Siyaset İlimler Derneği Yayınları, 1970, ss. 2-18.

taşımaz. Çıkar fikri gerçekten de politikanın özüdür ve zaman ve yere bağlı değildir; onlardan etkilenmez.

4- Siyasal gerçekçilik, siyasal eylemin moral öneminin farkındadır. Fakat çoğu zaman başarılı bir politikanın gerekleriyle ahlakın emirleri arasında giderilmesi güç bir gerilim olduğunu da gözden kaçırmaz. Bireyler kendi başlarına “Fiat justitia, pereat mundus” (Dünya yıkılsa da bırak adalet yerini bulsun) diyebilirler. Ama devletler, geleceklelerinden sorumlu olduğu insanlar adına böyle bir söz söyleme hakkına sahip değillerdir. Bireyler moral ilkeler uğruna kendilerini feda etmek hakkına sahip oldukları halde devletin başarılı bir siyaset izlemek için özgürlük ilkesinden sapmış olmayı moral açıdan onaylamamaya hakkı yoktur. İhtiyatlı ve tedbirli olmayı bir kenara atacak kadar coşkulu bir siyasal ahlakilik olamaz.

5- Siyasal gerçekçilik belli bir ulusun ahlaki hareket edip etmediğini belirleyip anlamakta dünya çapındaki moral yasaların ölçüt olarak alınması görüşünü kabul etmez. Gerçek ile kanaat arasında bir ayırım ve benzemezlik olduğuna inandığı gibi, gerçek ile gerçek yerine konan şeylere tapınma arasında da ayırım olduğuna inanır. Bütün uluslar kendi politikalarının evrensel moral ilkelere uygun olduğunu ileri sürme eğilimindedirler. Siyasal gerçekçiliğe göre, dış politikalar gücün çıkar olarak tanımlandığı bir çerçeveye oturtulduğunda hem daha iyi anlaşılacak hem de devletleri siyasal ve moral aşırılıklardan koruyacaktır. Bu yapıldığında diğer ulusları tıpkı kendi ulusumuz gibi yargılayabilir ve diğer ulusların çıkarlarına saygılı politikalar geliştirme yeteneğini kazanabiliriz.

6- Siyasal gerçekçiler, İktisatçıların, hukukçuların, ve ahlakçıların kendi konularında yaptıkları gibi siyasal alanın da kendi başına bağımsız bir alan olduğuna inanırlar. Herhangi bir politika ile ilgili iktisatçılar, “ Bu politikanın toplumun zenginliği üzerinde ne gibi etkileri olacaktır?” diye düşünürler. Hukukçular, “Bu politika hukuk kurallarına uygun mudur?” diye düşünürler. Ahlakçılar, “Bu politika moral ilkelere uygun mudur?” diye düşünürler. Siyasal gerçekçiler ise, “Bu politika ulusun gücünü ne yönde etkileyecektir?” diye düşünürler.

1960’lı yıllarda yaşanan davranışsalcılık-gelenekselcilik tartışmasında, davranışsalcı okul realizmin uluslararası sistemi belirleyici bir unsur olarak görmeyip, açıklamalarını insan doğasına ilişkin varsayımlarla yapmasını eleştirmiştir. Davranışsalcı okulun pozitivist ilkelerine göre bilgi elde etmenin yolu insan doğasına dayanan öncül varsayımlar aracılığıyla değil, olguların gözlemlenmesi, düzenliliklerin belirlenmesi ve bunlardan yola çıkarak genellemeler yapıp kuramlar geliştirilmesidir. Davranışsalcıların realizme yönelttiği bu eleştiriler realist teorinin dönüşmesine neden olmuştur.¹⁷

¹⁷ Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, Atilla Eralp (der.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 149.

Kenneth Waltz, devlet merkezli klasik realizme bilimsel bir temel kazandırmak üzere Neorealizm kuramını ortaya atmıştır. Waltz, o güne kadar bir sonuç olarak bakılan ve anarşik bir ortam olarak görülen uluslararası yapının, devletlerin davranışlarını sınırladığını ifade etmiştir. Waltz, yönetim biçimleri ve ideolojileri farklı olsa bile, devletlerin benzer davranışlar ve politikalar benimsemesinin nedenini de uluslararası yapıda aramıştır. Waltz'a göre uluslararası yapı, devletlerin benzer koşullarda kendi özel farklılıklarına rağmen benzer politikalar izlemesinin kaynağını ve nedenini oluşturmaktadır. Uluslararası yapıyı anarşik olarak niteleyen Waltz, bunun nedenini uluslararası düzeyde mevcut merkezi bir otoritenin, bireylerin ve kurumların ne zaman ne yapacaklarının ayrıntılı olarak yazıldığı anayasal metinlerin ve bir üst-üst ilişkisinin bulunmaması olarak ifade etmiştir.¹⁸

1.3. Realist Teorinin Temel Özellikleri

Dünyayı devlet içi alan ve devletlerarası alan olarak ikiye bölen realizme göre, devlet içi alana düzen, devletlerarası alana ise anarşi hakimdir.¹⁹ Uluslararası ilişkiler devletler arasındaki mücadele sürecidir ve uluslararası ilişkilerin de temel aktörleri egemen devletlerdir.²⁰ Devletleri birbirine benzeyen egemen ve yekpare birimler şeklinde, iç ve dış yapıları ayrı olarak gören realizmin devlete bu şekilde bakışı oldukça basittir. Ancak bu basitlik realizme aynı zamanda güç de katmaktadır. Ayrıca, bu yekpare birimlere ulusal çıkarlarını güçleri çerçevesinde tanımlama şeklinde bir rasyonalite atfedildiği zaman, bütün devletlerin davranışlarını standart bir biçimde incelemek olanaklı hale gelebilmektedir.²¹

Realist paradigma, insan doğasını değiştirilemez bir veri olarak ele alır ve insanın içinde var olan açgözlülük, bencillik, zenginliğe ve güce ulaşma hırsı gibi, devletlerin de dış politikada güç ve çıkar peşinde koştuğunu iddia eder. Öncelikli çıkarı hayatta kalmak olan ve bunu sağlayabilmek için güç peşinde koşan devletlerin oluşturduğu ve bir ortak otoritenin bulunmadığı uluslararası sistem, bu haliyle anarşik olmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik yapısının yol açtığı korku ve güvensizlik ortamı ise, devletleri savaşa zorlamaktadır. Devletleri üniter ve rasyonel yapılar olarak gören realizm, devleti oluşturan birimleri birbirinden ayrı görmez, zira bazen bunlar arasında görüş ayrılığı olsa da nihai aşamada bu görüş ayrılıkları çözülür ve devlet diğer devletlerin karşısına tek bir politikayla çıkar.²²

Uluslararası yapıdaki istikrarsızlıklar, devletlerin güvenliğine tehdit oluşturduğu ve devletler maksimum güce ulaşmak istedikleri için olası tehditlere karşı ittifak anlaşmaları

¹⁸ Arı, **Uluslararası...**, ss. 149-153.

¹⁹ Buzan, Barry. "Realism vs. Cosmopolitanism". *Polity*. 16 Kasım 2004.
<http://www.polity.co.uk/global/realism.htm>

²⁰ Arı, **Uluslararası...**, s. 122.

²¹ Eralp, "Uluslararası İlişkiler...", s.79.

²² Arı, **Uluslararası...**, s.126.

imzalayabilirler, ancak varlıklarını sürdürmek için temelde kendi olanaklarına dayanmak zorundadırlar. Uluslararası ortamın anarşik yapısı, devletleri kendi güvenliklerini sadece kendi sahip oldukları güce dayanarak sağlamaya yönelik stratejiler üretmeye yönlendirir. Bu nedenle uluslararası politika güç etrafında döner. Savaş ise güç elde etmenin veya elde edilen gücü kullanmanın normal bir yoludur.²³ Bu çerçevede realizmin temel varsayımları şu şekilde özetlenebilir:²⁴

1- İnsan doğasının kötümser algılanması: Bu varsayımına göre, insanlar sadece kendilerini düşünen bencil varlıklardır. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları devletler de, insanlar gibi sadece çıkarlarını düşünür. İnsanlar doğaları gereği buldukları çevreye egemen olma güdüsüyle hareket ettikleri için, sürekli güç elde etme arzusu duyarlar.

2- Ulusal güvenlik ve devletin bekasına verilen önem: Uluslararası politikanın temel aktörü devlettir. Devletler egemendirler ve temel amaçları güç çerçevesinde tanımlanmış ulusal çıkarlarını gerçekleştirmektir.

3- Uluslararası ilişkilerin temel olarak çatışma içermesi ve bu çatışmaların savaşla çözümlenebileceği inancı: İnsanlar bencil oldukları için, başkalarına zarar verip çatışmaya neden olsa bile kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışırlar. İnsan doğası değişmeyeceğine göre bu davranış da değişmeyecektir. Ayrıca, sorun sadece insan doğasıyla da sınırlı değildir. Çünkü uluslararası arenada merkezi bir otorite bulunmamaktadır. Bu durum anarşi ve güvensizliğe neden olur ve devletleri ulusal çıkarlarını dikkate almaya zorlar. Böylece uluslararası politika güç için mücadele olmaktadır. Çünkü uluslararası sistemin anarşik yapısı devletleri diğer devletler tarafından kontrol edilmekten kaçınmaları için güç elde etmeye zorlamaktadır. Bunun yolu ise askeri hazırlıktır.

4- Uluslararası politikada iç politikadakine benzer gelişmenin olabileceğine dair şüpheli yaklaşım: Kendi egemenliğini devlete devreden insan varlığını idame ettirme güvencesi kazanırken, egemenliğini bir dünya devletine devreden devlet, kendi varlığını kaybeder.²⁵

Tablo 1: Realist Teori

Model	Klasik Realizm: Betimleyici ve Normatif Neorealizm: Tümdengelimci
Sorunlar	Savaşın Nedenleri Barışın Şartları
Uluslararası Sisteme Bakışı	Yapısal Anarşi Maddi Güce Dayanılarak Anlaşılan Yapı
Ana Aktörler	Coğrafi Temelli Birimler (Egemen Devletler, Şehir-Devletleri vs.)

²³ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1 (2004), s. 38.

²⁴ Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, ss. 38-39.

²⁵ Yurdusev, “Uluslararası İlişkiler...”, s. 47.

Temel Güdü	Ulusal ıkar Güvenlik G
Bağlılık Duyduğu Birimler	Coğrafi Temelli Gruplar (Egemen Devletler)
Temel Amaç	Güvenlik Arayışı ve Hayatta Kalma
Sistemin Dönüşümü Olasılığı	Düşük (Sistemin temel yapısal yeleri birçok değişime rağmen direnç göstermektedir)
Teorinin Kaynakları	Siyaset Bilimi Tarih Ekonomi (zellikle neorealistler)

Kaynak: Holsti, Ole R. "Theories of International Relations". [Duke University](http://www.duke.edu/~pfeaver/holsti.pdf). 17 Kasım 2004.
<http://www.duke.edu/~pfeaver/holsti.pdf>

1.4. Ulusal G

Uluslararası politikadaki konumu iktisat dünyasındaki paranın konumuna benzetilen g kavramı,²⁶ Uluslararası İlişkiler bilimcilerinin her dönemde özel önem verdiği bir kavram olagelmiş ve "g dengesi, süper güç, başat g" gibi kavramlar da bu kökten türetilmiştir. Realist paradigmanın Uluslararası İlişkiler literatürüne soktuğu bu kavram, aynı zamanda realist teorinin de özünü oluşturur.²⁷ Klasik realistler g kavramını uluslararası politika ve dış politikanın amacı olarak görmekteyken, neorealistler gücü devletin temel amacı olan varlığını sürdürmeyi gerçekleştirmeye yönelik bir araç olarak değerlendirmektedir.²⁸

Bir devletin gücü dinamik ve sürekli değişme halinde olan çeşitli öğelerden oluşmaktadır. Bu öğeler elle tutulabilen somut nitelikteki öğeler ve elle tutulamayan soyut nitelikteki öğelerdir. Coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfus somut öğeleri; ulusal karakter, ulusal moral, diplomasının niteliği ve hükümetin niteliği soyut öğeleri oluşurmaktadır. Bu ğeleri şu şekilde açıklamak mümkündür:

1- Coğrafya: Ülkelerin sahip olduğu toprakların büyüklüğü veya dünya üzerindeki konumları, ülkeler açısından büyük bir avantaj oluşturabilmektedir. Teknolojik gelişmeler ülkelerin sahip olduğu coğrafyanın avantajlarını azaltmış olsa da, jeopolitik konum ülkelerin kapasitesi için önemli bir unsur olabilmektedir.²⁹

2- Doğal Kaynaklar: Bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar, diğer ülkeler karşısında bu ülkenin gücünü belirleyen istikrarlı bir faktördür. Ülkelerin yiyecek yönünden kendine-yeterli

²⁶ Faruk Snmezğl, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s. 164.

²⁷ Arıboğan, Deniz lke. "Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası İlişkilerde G Mücadelesi". [Turkab.net](http://www.turkab.net). 23 Kasım 2004.

<http://www.turkab.net/kure/wglobaktor.htm>

²⁸ Arı, **Uluslararası...**, s. 130.

²⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, ss. 86-87.

olmaları ve hammadde kaynaklarına sahip olmaları ülkeler için önemli bir güç faktörü olarak değerlendirilmektedir.³⁰

3- Endüstriyel Kapasite: Ulusal güç açısından ağır endüstri alanındaki gelişme vazgeçilmezdir. Endüstri kuruluşlarının kalitesi ve üretim kapasitesi, çalışan işçi ve mühendislerin bilgi ve yetenekleri, bir ulusun endüstriyel kapasitesine paralel ulusal gücünü de belirleyen temel faktörlerdir. Büyük endüstri ülkeleri büyük devlet sayılmakta ve endüstriyel sıralamadaki bir değişiklik güçler hiyerarşisinde de paralel bir değişmeye yol açmaktadır.³¹

4- Askeri Hazırlık Derecesi: Realistler devletlerin kapasitesi ile askeri güçlerini özdeşleştirirler ve diğer unsurları daha ikincil önemde görürler. Devletlerin temel amacı hayatta kalmak ve güç arttırarak üstünlük sağlamak olduğundan, askeri güç devletler için vazgeçilmez olmaktadır.³² Morgenthau'ya göre; coğrafi faktör, doğal kaynaklar faktörü ve endüstriyel kapasite faktörü gibi diğer güç faktörlerine önem kazandıran, askeri alanda hazır olma durumudur.³³

5- Nüfus: Morgenthau'ya göre nüfus ile ulusal güç arasında doğrudan bir ilgi yoktur, zira bir ülkenin nüfusu ne kadar büyükse gücünün de o oranda fazla olacağını söylemek doğru değildir. Bir ülkeyi sırf diğer ülkelere oranla daha büyük nüfusa sahip olduğu için daha güçlü saymanın doğru olmaması gibi, nüfusu büyük ülkeler arasında yer almayanların da birinci dereceden güçlü birer devlet olabileceklerini veya durumlarını koruyabileceklerini sanmak yanlıştır. Ulusal gücün maddi gereklerini yerine getirecek büyüklükte bir nüfusa sahip olmayan ülkelerin, birinci dereceden bir devlet haline gelmeleri imkansızdır.³⁴

6- Ulusal Karakter: Ulusal karakter, bir ulusun yapısında sıkça ortaya çıkan belirli entelektüel ve karakteristik niteliklerdir. Bunlar bir ulusun diğer uluslardan farklı olmasının nedenidir ve her büyük felaketten sonra da ayakta kalma gücüne sahiptirler. Ne denli zor ve yanıltıcı olursa olsun, ulusların birbirlerine oranla güçlerinin ne olduğu hesaplanırken ulusal karakter farklarının da hesaba katılması gerekir.³⁵

7- Ulusal Moral: Diğer faktörlere göre daha yanıltıcı ve istikrarsız olan ulusal moral, ulusal güç üzerindeki etkileri bakımından diğer faktörler kadar önemli bir başka faktördür. Ulusal moral bir ulusun, ülkesinin dış politikasını barışta ve savaşta desteklemekte gösterdiği kararlılık derecesidir. Ulusal moralin varlığı, yokluğu veya niteliği daha çok bunalımlı anlarda, ulusun varlığının tehlikede olduğu zor dönemlerde, veya bir ulusun bekasına temel teşkil edecek önemde kararların alındığı anlarda önem taşır.³⁶

³⁰ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 144-147.

³¹ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 150-151.

³² Arı, **Uluslararası İlişkiler ve...**, s. 91.

³³ Morgenthau, **Uluslararası...**, s. 152.

³⁴ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 157-160

³⁵ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 162-171.

³⁶ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 172-173.

8- Diplomasinin Niteliği: Morgenthau'ya göre bir ulusun gücünü meydana getiren öğeler arasında istikrarsız da olsa en önemlisi diplomasinin niteliğidir. Ulusal gücü belirleyen diğer faktörler, bir ulusun ulusal gücünün biçimlendiği hammadde niteliğindedirler. Diploması, bütün bu farklı faktörleri bir araya getirerek bütünlüğe kavuşturur, ağırlık ve yön verir. Gerçek birer güç şekline soktuğu bu faktörleri atıl durumda olan potansiyel güçler olmaktan kurtarır. Barış zamanında devletin dış politikasının diplomatlar eliyle yönetilmesi ve uygulanmasının ulusal güç açısından önemi, askeri liderlerin savaş zamanındaki askeri taktik ve stratejilerinin önemine eşittir. Diploması, ulusal gücü meydana getiren farklı öğeleri, ulusal çıkarları doğrudan ilgilendiren uluslararası sorun ve durumlar üzerinde en yüksek etkide bulunabilecek bir yapıya kavuşturma sanatıdır.³⁷

9- Hükümetin Niteliği: Morgenthau'ya göre bir dış politika ne kadar kusursuz çizilmiş ve uygulanmış, ne kadar kusursuz yönetilmiş ve ne kadar zengin kaynaklara dayanmış olursa olsun temelinde iyi bir yönetim ve nitelikli bir hükümet olmadığı takdirde hiçbir işe yaramayacaktır. Nitelikli bir hükümetten beklenen üç önemli nokta vardır. Bunlar, ulusal gücü meydana getiren maddi ve beşeri kaynaklarla izlenmekte olan dış politika arasında denge, bu kaynakların kendi aralarında denge ve izlenecek dış politika konusunda halkın desteğini kazanmış olmasıdır.³⁸

1.5. Güç Dengesi

Uluslararası alanda oldukça sık rastlanan bir siyasal davranış kalıbı olan güç dengesi ilk devlet sisteminden beri üç ya da daha fazla sayıda devletin yer aldığı her uluslararası sistemde varolmuştur. Tarih boyunca ortaya çıkan bütün devletler, belirli bir engel ile karşılaşmadıkları sürece güçlerini arttırmaya çalışmışlar fakat bunun önündeki en önemli engel, genellikle bir başka devletin veya devletlerin varlığı ve gücü olmuştur.³⁹ Savaşların nedeni de güç dengesini oluşturan taraflardan birinin zayıf olmasıdır. Yani savaş ona hazır olunması durumunda önlenmektedir. Kaldı ki güç dengesi sisteminin temel işlevi barışın değil güç dengesi sisteminin devam ettirilmesidir.⁴⁰

Morgenthau'ya göre, birden çok ögesi olan ve öğeleri arasında giderilemez zıtlıklar bulunan uluslararası toplumda, güç dengesi tipik iki biçimde uygulamaya aktarılmaktadır.⁴¹

³⁷ Morgenthau, **Uluslararası...**, s. 181.

³⁸ Morgenthau, **Uluslararası...**, s. 186.

³⁹ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, ss. 425-426.

⁴⁰ Sönmezoğlu, **Uluslararası...**, s. 635.

⁴¹ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 224-230.

1- Dolaysız Karşılıklı Biçimi: A devleti B devletine karşı emperyalistçe bir politika izlerse, B devleti bu politikaya ya statükocu bir politika ile ya da kendi emperyalist politikası ile karşılık verir. Bu kalıp diğer devlet veya devletler üzerinde kendi gücünü tesis etmek isteyen devlet ile bunu reddeden devlet veya devletler arasında dolaysız bir karşı koymayı gösterir. Her iki taraf da kendi politikasını diğeri üzerinde egemen kılmaya çalışır.

2- Rekabet Biçimi: A devletinin B devletine rağmen C devleti üzerinde hakimiyet kurmaya çalışması B devleti tarafından dengelenir. Aynı şekilde B devletinin A devletine rağmen C devleti üzerinde hakimiyet kurmaya çalışması da A devleti tarafından dengelenir. Böylece C devletinin bağımsızlığı korunmuş olur. Ancak bu ilişkilerde emperyalist olan devletlerin yani A veya B'nin lehine bir değişimin olması durumunda C devletinin bağımsızlığı tehlikeye girer.

Morgenthau'ya göre ağır tarafı hafifleterek veya hafif tarafa ağırlık kazandırarak uygulanan güç dengesinin yöntemleri de aşağıdaki şekillerde olmaktadır.⁴²

1- Böl ve Yönet: Rakiplerinin, güçlerini etkin olarak kullanamayacakları bir biçimde küçük parçalara ayırmak veya daha önceden parçalanmış olan durumlarının devamını sağlamaktır. Bu politikanın en klasik örnekleri Almanya konusunda Fransa'nın politikası ile Avrupa'nın diğer ülkelerine karşı Sovyetler Birliği'nin uyguladığı politikadır. XVII. yüzyıldan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Fransa'nın Almanya ile ilgili dış politikası, ya Alman imparatorluğunu bağımsız küçük devletlere bölmek ya da bunların birleşip tek bir devlet kurmalarını önlemek olmuştur. Aynı şekilde 1920'lerden Doğu Bloğunun parçalanmasına kadar Sovyetler Birliği de Avrupa'nın birleştirilmesi konusundaki planlara ısrarla karşı çıkmıştır.

2-Tazminat: Toprak kazanımı yoluyla bozulan ya da bozulacağı tahmin edilen dengeyi toprak tazminatıyla yeniden kurmaktır. 1713 Utrech Anlaşması, toprak tazminatından açıkça söz edilen bir anlaşma olmuştur. Anlaşmayla İspanya'nın sömürgelerde ve Avrupa'da sahip olduğu toprakları, Habsburglar ile Bourbonlar arasında paylaştırılmıştır.

3- Silahlanma: Bir devletin sahip olduğu güç aracılığıyla bir güç dengesi kurmak veya kurulmuş bir güç dengesini sürdürmek için başvurulan bir yöntemdir. Bir devletin diğer bir devletin silahlanmasından geri kalmamak, hatta geçmek için uğraştığı silahlanma yarışı istikrarsız ve dinamik bir güç dengesi için örnek olabilir. I. Dünya Savaşından önceki yıllarda Almanya ile İngiltere arasındaki donanma rekabeti ve Almanya ile Fransa arasındaki kara kuvveti rekabeti bunun birer örneğidir.

4- İttifaklar: A devletinin B devletine karşı dengeyi sağlayabilmek için üç tercihi vardır: Kendi gücünü arttırmak, diğer devletlerin gücünü kendi gücüne katmak veya diğer devletlerin güçlerini rakip devletlerin güçlerine katmasını engellemek. Bunlardan kendi gücünü arttırmayı tercih ederse, silahlanma yarışına girer, diğerlerini tercih ederse, ittifak politikası izler. Bu yüzden bir devletin ittifak politikası izleyip izlemeyeceği bir ilke meselesi değil; koşulların

⁴² Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 231-251.

uygunluğuyla ilgili bir durumdur. Bir devlet başka bir devletten yardım almadan, kendisini kendi gücü ile koruyabileceğine inanıyorsa veya ittifakın getireceği yükümlülükler umulan yararları aşırıyorsa, ittifaka girmeyebilir.

Güç dengesinin ittifaklar aracılığıyla gerçekleştirilmesi halinde sistem, iki terazi kolu ile birlikte dengeyi kuran veya dengeleyici devlet olan üçüncü bir öğeyi de içerir. Dengeleyicinin tarafların politikası ile özdeşleşmesi gerekmez. Dengeleyicinin tek amacı vardır o da dengeyi sürdürmektir. Taraflardan herhangi birinin diğerine üstünlük sağlamaması için dengeleyici, kendi ağırlığını terazinin bazen bir tarafına bazen de diğer tarafına koyar. Dengeleyici bütün büyük güçlerle, kısa zaman aralıklarıyla dost veya düşman olabilir. Dostları düşmanlarına karşı üstün gelerek dengeyi sarsmaya başlayınca, dengeleyici bu defa eski düşmanlarının yanında yer alarak onlarla dost olur, eski dostlarıyla da düşman olur. Dengeleyici aynı zamanda, splendid isolation (mükemmel bir yalnızlık) içindedir. Bu yalnızlığı isteyerek seçmiştir; zira tarafların her ikisi de onu kendi taraflarına almak istedikleri halde dengeleyici herhangi bir tarafla sürekli bir ilişki içine girmez. Güç mücadelesinde sonucu belirleyen, onun kendi ağırlığı olduğu için yalnızlığı, mükemmel bir yalnızlık olmaktadır. Dengenin dengeleyicisi sistemde kilit durumdadır, çünkü güç mücadelesindeki sonucu her zaman onun tutumu belirler. Bu yüzden de sistemde bir tür hakem gibidir, kimin kaybedeceğine veya kimin kazanacağına o karar verir.⁴³

1.6. Realist Teoride Politika Yapımı

Morgenthau'ya göre, devletler uluslararası alanda üç tür politika izlerler:⁴⁴

1- Statüko Politikası: Statüko, işgal altındaki toprakların geri alınması ve savaştan önceki duruma geri dönülmesi anlamına gelen "status quo ante bellum" kavramından gelir. Tarihin belli bir anındaki güç dağılımını sürdürmektir. Elde edilen gücü korumak ve lehine olan güç dağılımının değiştirilmesini engellemek için izlenir. Bir savaşın sona erdiği ve güçler dağılımının barış anlaşmaları hükümleriyle garanti altına alındığı savaş sonrası izlenen bir politikadır. Statüko politikalarının, kendilerinden önceki son savaşın ardından yapılan barış anlaşmalarına vurgu yaparak, o anlaşmaları savunan bir tutum içerisinde olmaları da bu yüzden.

2- Emperyalist Politika: Emperyalizm, statükoyu alt-üst ederek uluslar arasındaki güç ilişkisini tersine ve yeniden kurmaktır. Sahip olduğundan daha fazla güç elde ederek güçler statüsünde kendi lehine bir değişim yaratmak amaçlanır. Bir ulusun gücünü arttırmak için yürüttüğu her faaliyet emperyalizm değildir. Bir dış politika sadece bazı noktalarda ayarlamalar ve düzeltmelerde bulunmak istiyorsa bu politikanın emperyalist değil statükocu

⁴³ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 252-253.

⁴⁴ Morgenthau, **Uluslararası...**, ss. 46-109.

sayılması gerekir. Diğer taraftan zaten var olan bir imparatorluğu korumak amacındaki bir dış politikanın da emperyalizm sayılmaması gerekir. Dinamik bir süreç olan imparatorluk kurmaya yönelik politikalar emperyalizm sayılmalıdır. Kullandıkları yöntemlere göre emperyalist politikalar üçe ayrılmaktadır: Bunlar askeri emperyalizm, ekonomik emperyalizm ve kültürel emperyalizmdir. Askeri emperyalizmin amacı, askeri yönden fetih; ekonomik emperyalizmin amacı, diğer ulusların sömürülmesi; kültürel emperyalizmin amacı ise bir kültürün yerini bir başka kültüre bırakmasıdır. Ama asıl önemli olan, hepsinin de aynı emperyalist hedefe ulaşmak için kullanılan araçlar olmalarıdır. Bu amaç ise, statükonun yıkılması ve emperyalist ulus ile buna hedef olan ulus arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasıdır. Hiçbir zaman değişmeyen bu amaca ulaşmak için askeri, ekonomik ve kültürel emperyalizm yöntemleri ayrı ayrı veya birlikte kullanılabilir.

3- Prestij Politikası: bir ulusun gerçekten sahip olduğu veya sahip olduğuna inandığı, ya da başkalarının öyle sanmalarını istediği gücüyle diğer ulusları etki altında bırakmaktır. Elde edilen gücü elinde tutmak, arttırmak veya dışa vurmak amaçlanır. Diplomatik törenler ve askeri güç gösterileri bu amaca hizmet eden araçlardır.

1.7. Sonuç

Uluslararası alanda devletleri ana aktör olarak kabul eden realizm, devletlerin dışındaki aktörleri dikkate almaz. Devletler rasyonel aktörlerdir ve ahlak kurallarına ancak devletin çıkarları ile örtüşmesi durumunda uyarlar. İnsanların doğası gereği, sadece kendini düşünen bencil varlıklar olması gibi devletler de çıkarlarını korumaya ve arttırmaya çalışır. İnsanların doğası değişmeyeceği için, insanların bir araya gelerek oluşturduğu devletlerin de bu davranış biçimi devam edecektir. Ayrıca uluslararası arenada merkezi bir otoritenin yokluğu da bu durumun sürmesini sağlamaktadır.

Eski çağlardan itibaren varolan realist teori zaman içerisinde değişim geçirse de bu tür temel özelliklerini günümüze kadar korumuştur. Bir dönem Uluslararası İlişkiler alanındaki tek hakim teori olan realizm, basitliği ve bu basitliğinden aldığı güçle kapsamlı bir genel teori olmayı sürdürmektedir. Uluslararası alanda devletlerin varlıklarını sürdürmeyi devam ettirmesi ve bu devletlerin çıkar peşinde koşuyor olması, realist teorinin daha uzun yıllar geçerliliğini koruyacağı anlamına gelmektedir.

Üçüncü Bölüm

Türkiye-Suriye Dış Politikaları ve İkili İlişkilerin Genel Çerçevesi

3.1. Giriş

Türkiye ile Suriye'nin dış politikalarının genel çerçevesinin çizileceği bu bölümde, her iki ülkenin dış politikasının, kuruldukları günden itibaren nasıl bir çizgi izlediği saptanmaya çalışılacaktır. İki ülke dış politikaları detaylı bir analizden ziyade genel hatları itibariyle ele alınacaktır. Aynı şekilde genel hatları itibariyle Türkiye ile Suriye ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediğinin de anlatılacağı bu bölüm, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan sorunlara ve bu sorunların devamında iki ülke arasında imzalanan Adana Mutabakatı ve sonrasında gelişen ilişkilere bir hazırlık niteliğinde olacaktır.

3.2. Türk Dış Politikası

Türk dış politikası, Türkiye'nin kuruluşundan itibaren statükoculuk ve Batıcılık olmak üzere iki temel ilke üzerine yürütülmüştür. Türkiye'nin kurulduğu yıllarda statükoculuk, Türkiye açısından mevcut sınırların ve dengelerin sürdürülmesi anlamına geliyordu. Böylece Türkiye, irredentizm politikası izlemeyeceğini ve amacının sadece bağımsızlığını korumak olduğunu ilan etmiştir. Batıcılık ise Türkiye'yi kuran kadronun ideolojik tercihidir.⁴⁵ Statükoculuğun o yıllarda Türkiye açısından çeşitli nedenleri vardır. Türkiye 1923'ten sonra Avrupa'nın en güçlü devletleriyle komşu durumuna gelmiştir. Sovyetler Birliği'ne ilaveten Irak Mandası ve Kıbrıs dolayısıyla İngiltere ile; Suriye Mandası dolayısıyla Fransa ile; Oniki Ada ve Meis adasını ele geçirdiği için de İtalya ile sınırdadır. Bu yüzden gerçekçi bir dış politika izlemesi gerekmektedir.⁴⁶ Ayrıca Kurtuluş Savaşı sonrası tehdit edilmedikçe dışa dönecek durumda değildir. Henüz yeni kurulan rejimin sağlamlaştırılması gerekmektedir.⁴⁷

Cumhuriyet sonrasında Batıyla ilişkilerinde dengeleri gözeten Türkiye, diğer taraftan Sovyetler Birliği ile de mesafeli ilişkisini korumuştur. Musul, İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'ndeki etkinliğinden dolayı Türkiye'nin aleyhine çözülmüş, ancak Hatay yine Milletler Cemiyeti aracılığıyla Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla ilgili sınıra asker yağma yoluna gidildiğinden, Türkiye'nin statükocu dış politika çizgisinin tersine revizyonist bir politika izlediğine dair iddialar bulunsa da, dönemin revizyonist politikalarının

⁴⁵ Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I. Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, ss. 46-50.

⁴⁶ Mehmet Gönülöbol ve Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s. 59.

⁴⁷ Oran, "Türk Dış...", s. 47.

aksine, güç kullanımı yoluna gidilmeksizin sorun Milletler Cemiyeti çerçevesinde çözülmüştür.⁴⁸ Türk dış politikası 1923 yılından 1945'lere kadar Atatürk devrimlerinin karakteristik özelliklerini taşımış ve büyük bir bölgesel güç olmayı hedeflemiştir. Bu dönemde kısa süreli bölgesel ittifakları tercih eden Türkiye; 1934 yılında Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan'la Balkan Antantı'nı; 1937'de de İran, Irak ve Afganistan'la Sadabat Pakti'nı imzalamıştır. 1936'da Montreux Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla da Boğazlar, egemenliği altına girmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda tarafların yoğun baskısı altına giren Türkiye, diğer devletlerin Türkiye'yi yanlarına çekme çabalarını atlatmaya çalışmış ancak 1939'da İngiltere ve Fransa ile İttifak Antlaşması imzalayarak savaşa dahil olmasa da "savaş dışı taraf" olmuştur.⁴⁹ Savaşın bitiminin ardından Sovyetler Birliği'nin Kars, Ardahan ve Boğazlara yönelik istekleri, Türkiye'yi Batı bloğuna yaklaştırmış ve 1947'de Truman Doktrini, 1948'de Marshall Planı ve 1948-1952 yılları arasında yürütülen mücadele sonucu elde edilen NATO üyeliği ile Türkiye Batı'yla yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin talepleri karşısında onu dengeleyecek güce sahip olmayan Türkiye, alternatif güç yaratma gereksiniminden dolayı özellikle ABD ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.

1948'e kadar İsrail'in Sovyetler Birliği tarafından kullanılacak bir ülke olduğu endişesini taşıyan Türkiye, İsrail'in bir Sovyet uydusu olmadığına inanması üzerine 12 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu'nun Filistin Uzlaştırma Komisyonu kurulması kararına, Arap ülkeleri karşı çıkarken, batılı ülkelerle birlikte olumlu oy kullanmıştır. 28 Mart 1949'da da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur.⁵⁰ İsrail'in tanınmasının ardından Arap ülkelerinden sert tepkiler alan Türkiye, dış politikasını NATO'ya üye olmak için uğraştığı bir dönemde müstakbel müttefiklerinin dış politikalarıyla uyumlaştırma çabası içerisindeydi. Kurulduğu günden itibaren dış politikasında Batıcılık ilkesinden sapmayan Türkiye, 1949'da Avrupa Konseyi'ne üye olup 1960 yılında kurulan OECD'nin faaliyetlerine başından beri aktif bir şekilde katılmıştır. 1963 yılında da tam üyeliği hedef alan Ankara Anlaşması'yla AET ortak üyesi olmuştur.

1960'lı yılların sonları Türk-Yunan gerginliğinin tırmanışa geçtiği yıllar olmuştur. Bu dönemlerden itibaren Kıbrıs, Türk diplomasisi tarafından uluslararası arenada dile getirilmeye başlanmıştır. 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekati, statükoculuk prensibinden sapma olarak değerlendirilen bir başka konudur. 1959 yılında imzalanan Zürih ve Londra anlaşmalarıyla garantör devlet statüsü kazanan Türkiye, aynı zamanda gerektiğinde adadaki mevcut

⁴⁸ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla İlişkiler" Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I. Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 291.

⁴⁹ Gökhan Erdem, "Türk Dış Politikası, 1774-2000 William Hale", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1 (2004), s. 202.

⁵⁰ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", İdris Bal, (ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 674.

durumu korumak için tek başına müdahale hakkı elde etmiş ve 1974'te bu hakkını kullanmıştır. Kıbrıs'a yapılan müdahale sonucu ABD ambargosu ile karşılaşan Türkiye, buna tepki olarak topraklarındaki Amerikan üslerini kapatmıştır. Kıbrıs, Türk dış politikasında günümüze kadar devam edecek olan sorunların da başlangıcı olmuştur.

1980'li yılların başından itibaren İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştiren Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Karadeniz bölgesindeki diğer ülkeler ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, uluslararası barışı koruma faaliyetleri çerçevesinde Somali, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Kosova'da barışı koruma faaliyetine katılan Türkiye, 2000'li yıllarda da ISAF adıyla Afganistan'da oluşturulan gücün yönetimini üstlenmiştir.

Türkiye, AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının Aralık 1999'de Helsinki'de gerçekleştirilen zirvesinde, AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Aralık 2004'teki AB zirvesinin ardından da, Ekim 2005'te Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerine başlaması kararı alınmıştır.

3.3. Suriye Dış Politikası

Suriye dış politikasının genel çizgisini bağımsızlığın kazanılmasından önce ve bağımsızlığın hemen ertesinde yaşanan iki olay belirlemiştir. Bunlardan ilki, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin, Araplara Şam bölgesinde Suriye'yi de içine alan büyük bir Arap devleti kurma yönünde verdiği sözdür. Bu söz Suriyelilerde böyle bir beklentinin oluşmasına sebep olmuş, ancak verilen söz tutulmadığı gibi bölge hem Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin olmak üzere dörde bölünmüş hem de Yahudilere Filistin'de bir devlet kurma sözü verilmiştir. 1946 yılında bağımsızlığın kazanılmasıyla da geri dönülmez bir şekilde Lübnan, Ürdün ve diğer Araplardan kopulmuştur.⁵¹ Diğer olay ise İsrail'in kurulmasıdır. Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından iki yıl sonra kurulan İsrail devleti ve bu devletin kuruluşunun hemen ardından patlak veren 1948 Arap-İsrail Savaşı, Suriye'nin ilerleyen yıllarda izleyeceği dış politikayı da belirlemiştir. Savaşta alınan yenilgi, tecrübesiz yöneticilerin varlığıyla birleşince, uzun yıllar devam edecek olan askeri darbeler dönemini başlatmıştır. Ard arda yaşanan darbeler radikal grup ve partileri güçlendirmiş ve 1955 yılından itibaren Baas Partisi ve Suriye Komünist Partisi öne çıkmaya başlamıştır.⁵² İsrail'in kurulmasını desteklemiş olmakla beraber, çift kutuplu yapılanmada İsrail'i destekleyen Batı'ya karşı, Arapların ve Arap bağımsızlık hareketlerinin yanında yer alan Sovyetler Birliği'nin Suriye'deki etkinliği, Baas ve Suriye Komünist Partisinin de güçlenmesiyle giderek artmıştır. Bu dönemlerden itibaren

⁵¹ Abdulaziz Şahade El-Mansur, **Elmesale'l Maiyye Fi's Siyaseti's Suriyye Ticah Turkiyya**, Beyrut, Merkez Dirasat Elvahde'l Arabiyya, 2000, ss. 21-22.

⁵² Ayşegül Sever, "Bağımsızlıktan Bugüne Suriye", Fulya Atacan (der.), **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004, ss. 200-201.

Sovyetler Birliği'nin etkisi altına giren Suriye'nin, ilerleyen yıllarda da dış politikasına bu devletle ilişkileri yön verecektir. 1963 yılında bir grup subay, daha sonra Baas darbesi olarak adlandırılan bir askeri darbe gerçekleştirmiş ve Baas Partisi'nin yönetime gelmesinin ardından, Suriye dış politikası belirgin bir şekilde sol ilkeler doğrultusunda oluşturulmaya başlanmıştır. Arap dünyasına karşı izlediği dış politikayı gerici-ilerici ayrımı yaparak belirleyen Suriye, gerici olarak gördüğü Arap rejimleriyle ilişki kurmadığı gibi, bu ülkelere karşı düşmanca bir dış politika izlemiştir.⁵³ Baas Partisinde Hafız Esed'e göre daha solda yer alan grubun etkisiyle oluşturulan bu dış politika anlayışına göre, İsrail'e karşı yürütülen mücadeleye zarar verecek olsa bile, bu ülkelerle siyasi ve askeri işbirliği yapmak doğru değildir. Sosyalist grubun bu eğilimine karşılık, Arap Milliyetçiliğine vurgu yapan ve içerisinde Hafız Esed'in de yer aldığı ikinci grup ise, Arapların askeri gücünün arttırılmasını ve İsrail'e karşı yürütülen mücadeleye katkı sağladıkları sürece siyasi tavırları ne olursa olsun bütün Arap ülkeleriyle askeri ve siyasi işbirliği yapılmasını savunuyordu.⁵⁴ Özellikle 1966'dan itibaren sosyalist grubun sol ilkeleri doğrultusunda oluşturulan dış politika, Suriye'yi Arap dünyasından uzaklaştırmıştı. Hafız Esed'in 1970 yılında kansız bir darbeyle yönetimi ele geçirmesiyle, bu dış politika terk edilmiş ve uzun yıllar devam eden darbeler döneminin istikrarsızlaştırdığı Suriye, yine uzun yıllar devam edecek olan Esed yönetimi altına girmiştir. Esed dönemiyle beraber Suriye'nin dış politikası, ideolojik temeli Baas Partisi'ne dayanan Arap milliyetçiliği, İsrail karşıtlığı ve Esed'in pragmatik kişiliğinin toplamı olarak ortaya çıkmıştır. Baas Partisi'nin tüzüğünde yer alan dış politika ile ilgili maddeler, Suriye dış politikasının Baas'tan beslenen ideolojik tarafını oluşturmuştur:⁵⁵

Madde 22: Arap devletinin dış politikası; Arap ulusal çıkarlarından ve diğer uluslarla yardımlaşarak ahenkli, özgür, güvenli ve sürekli gelişme yönünde ilerleyen bir dünyanın kurulması yönünde ilerlemeyi amaç edinen ebedi Arap misyonundan ilham alır.

Madde 23: Araplar emperyalistlere, işgalcilere ve ülkelerinde siyasi ve ekonomik nüfuz sağlamak isteyenlere karşı bütün güçleriyle mücadele ederler.

Madde 24: Her türlü egemenliğin kaynağı yalnızca Araplar olduğundan Arapların hükümlerlik haklarını hiçe sayan hükümetlerle yapılmış anlaşmalar geçersizdir.

Madde 25: Arap dış politikası, Arapların kendileri gibi diğer tüm ulusların özgür olarak yaşaması yönündeki samimi isteğini ortaya koymayı hedefler.

⁵³ Sabahattin Şen, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2004, s. 285.

⁵⁴ Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, (çev.), Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, ss. 112-113.

⁵⁵ "Düsturu Hizbu'l Baasi'l Arabiyyi'l İştiraki". **Hizbu'l Baasi'l Arabiyyi'l İştiraki**. 16 Eylül 2004. <http://www.baath-party.org/old/constitution4.htm>

Hafız Esed'in pragmatik kişiliği, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarındaki istikrarsız ve zaman zaman bölgesel güçlerin etkisi altında kalabilen Suriye'ye, 70'li yıllardan itibaren gücünün ötesinde bir etkinlik kazandırmıştır. Hafız Esed, ülke yönetimini ele geçirdikten sonra İsrail'e karşı ortak bir askeri ve siyasi Arap cephesi oluşturmak üzere, Mısır ve Ürdün gibi cephe ülkeleriyle ve Suriye'nin askeri kapasitesini geliştirmek için gereken mali kaynaklara sahip olan Körfez ülkeleriyle ilişki kurmaya başladı.⁵⁶ Esed'in Araplara yönelik izlediği bu politika, 1973'te İsrail'le yapılan savaşta, Mısır ve Suriye silahlı kuvvetlerinin başarılı bir koordinasyon sergilemesiyle meyvesini vermiştir. Esed dönemiyle beraber, eskisine göre çok daha tutarlı ve sürekli bir çizgi izlemeye başlayan Suriye dış politikası, ilerleyen yıllarda Suriye'yi dikkate alınması gereken bölgesel bir güç ve Arap-İsrail barış görüşmelerinde kilit bir devlet konumuna getirecektir.⁵⁷

Bazı bölge uzmanlarına göre "Esed Doktrini" olarak adlandırılan, Arap ülkelerinin birbiriyle uyumlu hareket etmeleri durumunda İsrail'e karşı üstünlük sağlayacakları görüşü, Suriye dış politikasının "Büyük Suriye" idealini yansıtmaktadır.⁵⁸ Mevcut sınırları yapay sınırlar olarak gören Suriye yönetimi, Lübnan iç savaşında bu ülkeye müdahale etmiş ve İsrail karşısında büyük kayıplar vererek, birliklerinin büyük bir kısmını geri çekmek zorunda kalmıştır. İsrail'in Lübnan'dan çekilmesinin ardından da, Lübnan'daki başat güç konumuna gelerek bölgede ve dünyada çok daha etkin bir konuma yükselmiştir.⁵⁹ Ancak Mısır'ın Arap-İsrail çatışmasında, Camp David sonrası denklem dışı kalması Suriye'yi İsrail karşısında yalnız bırakmış ve güçlü ile zayıf arasında bir barışın yapılamayacağını söyleyen Esed'i, İsrail'le stratejik eşitlik sağlamaya yönelik yeni arayışlara yöneltmiştir. Baas Partisi'nin dış politika görüşleri bağlantısızlık yönünde olmakla beraber Suriye, özellikle de Mısır'ın Camp David sonrası ABD ile yakınlaşmasının ardından, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bununla beraber tamamen Sovyetler Birliği'nin yörüngesine girmekten de kaçınmıştır.⁶⁰ İsrail'in Nil Nehri'nden Fırat'a kadar yayılmadıkça rahat durmayacağına inanan Esed'in stratejik görüşü, İsrail'in Ortadoğu'daki yayılmasını engellemek üzerine kuruluydu. Mısır, Filistin ve Ürdün'ün İsrail ile ayrı ayrı imzaladığı anlaşmaları asla benimsemeyen Esed, pan-Arap davasına ihanet ettiğini düşündüğü bölge liderleriyle, ipleri tamamen koparmaktan da kaçınmıştır.⁶¹ İran-Irak savaşında Arap milliyetçiliğini bir tarafa bırakarak, Arapların liderliği konusunda rakibi olarak gördüğü Irak'a karşı İran'ı destekleyen Esed, Camp David'den sonra

⁵⁶ Van Dam, **Suriye'de...**, ss. 123-124.

⁵⁷ Van Dam, **Suriye'de...**, s. 223.

⁵⁸ "Ba'ath Foreign Policy". Reform Party of Syria. 16 Eylül 2004.

http://www.reformsyria.org/Baath/Program/baath_foreign_policy.htm

⁵⁹ Sever, "Bağımsızlıktan Bugüne...", ss. 210-211.

⁶⁰ Sever, "Bağımsızlıktan Bugüne...", s. 213.

⁶¹ **NTV**. 12 Haziran 2000. 21 Eylül 2004.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/10760.asp>

kaybettiği ortağı Mısır'ın yerini, İran'la doldurmaya çalışmıştır.⁶² Ancak Irak'a karşı İran'ı desteklemesi Suriye'yi, Arap ülkelerinden özellikle de Körfez ülkelerinden uzaklaştırmıştır. Ayrıca Suriye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri de Gorbaçov'un iktidara gelerek ABD ve İsrail'le yakınlaşması ve Suriye'den 15 milyar dolarlık borcunu ödemesi için baskı yapmaya başlaması üzerine bozulmuş ve bir yalnızlık dönemine girmiştir. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali, Suriye'ye içine düştüğü bu yalnızlıktan kurtulmak için yeni bir fırsat yaratmıştır. Suriye, Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan ilk Arap ülkesi olmuş ve Irak'a karşı oluşturulan uluslararası güce asker göndererek ABD ve Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir.⁶³ Suriye, Körfez Savaşının ertesinde başlayan Arap-İsrail barış sürecine destek vermiş; İsrail ile FKÖ, Ürdün, Suriye ve Lübnan arasındaki görüşmelerin ayrı ayrı yapılırsa da Arap ülkelerinin birlikte hareket etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda Arafat'ın Oslo anlaşmalarını imzalamasını, Ürdün'ün de İsrail'le ayrı bir barış imzalamasını hoş karşılamamıştır. Suriye, Filistinli Hamas ve İslami Cihad gibi gruplara verdiği destekle Suriye'siz bir Arap-İsrail barışının olamayacağını da göstermiştir.⁶⁴

Suriye birkaç istisna dışında, kendisini zayıflatacak, yalnız bırakacak veya bölgedeki rolünü sınırlandıracak hiçbir girişime doğrudan karşılık vermemiş, bu girişimlere bazı araçlar vasıtasıyla karşılık vermiştir. Bu bağlamda 1983 yılında Lübnan'da Hizbullah'a verdiği destekle, İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini sağlamıştır. FKÖ'nün Suriye'nin istekleriyle örtüşmeyen seçeneklere yönelmesiyle de, bu örgütün giriştiği her türlü barış planını engellemeye çalışmıştır. Ayrıca Filistinli muhalif gruplara destek vermiş ve intihar saldırılarını kışkırtarak Filistin-İsrail çatışmasının durulduğu dönemlerde havayı germeye çalışmıştır. Aynı şekilde Türkiye'ye karşı bir baskı aracı olarak PKK'yı ve Abdullah Öcalan'ı kullanmıştır.⁶⁵

3.4. Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından itibaren Hatay, Soğuk Savaş boyunca ideolojik farklılık ve 1970'li yıllardan itibaren de su ve terör sorunları eksenli olmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanıması ve Suriye-Irak rekabetinde devamlı Irak'tan yana olması, aynı şekilde Suriye'nin Türkiye ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklarda Yunanistan'ın yanında yer alması, iki ülke arasında yaşanan sorunları tetiklemiştir.

⁶² El-Bunni, Ekrem. "Essiyasetu's Suriyye..Vakfe Nakdiyye" *Aljazeera*. 31 January 2005. 5 Şubat 2005. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9BC15390-EE3D-4DBD-A945-A33E48E9400B.htm>

⁶³ Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası", Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye'nin Komşuları**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, ss. 263-268.

⁶⁴ Sever, "Bağımsızlıktan Bugüne...", ss. 214-215.

⁶⁵ El-Bunni, Ekrem. "Essiyasetu's Suriyye..Vakfe Nakdiyye" *Aljazeera*. 31 January 2005. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9BC15390-EE3D-4DBD-A945-A33E48E9400B.htm>

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından itibaren geliştirdiği, Türkiye karşıtı politikada Arap milliyetçiliğinin ülkedeki etkinliği, 400 yıl devam eden Türk yönetimi ve Hatay'ın Türkiye'ye ilhaki etkili olmuştur. Arap milliyetçileri, Arapların modernleşememesinin sebebini Araplarla Batı arasında bir perde teşkil eden ve Suriye'yi sömüren Türk yönetimi olarak görmüştür. Bu bakış açısı Türkiye ile Suriye'yi coğrafi ve kültürel yakınlıklarına rağmen siyasi ve diplomatik açıdan birbirlerinden uzaklaştırmıştır.⁶⁶ Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye ilhaki ise, Türkiye'nin Araplar aleyhine yeniden genişlemesi olarak algılanmıştır.

Benzer bir bakış açısı Türk seçkinleri tarafından da benimsenmiştir. Modernleşememenin nedeni Arap etkisindeki kültür birikimi olarak algılanmıştır.⁶⁷ Bu birikimi temsil eden coğrafyanın bir parçası olan Suriye, I. Dünya Savaşı'nda Türkleri arkadan vuran Arap milliyetçiliğinin bir uzantısı olarak görülmüştür. Bu karşılıklı olumsuz algılama, iki ülke ilişkilerinin daha en başında olumsuz bir seyir izleyeceğinin habercisi olmuştur.

Türkiye'nin 1949'da İsrail'i tanınması ve Bağdat Pakti'nin oluşturulmasında aktif bir tutum alması Türkiye'yi, o yıllarda Mısır'ın etkisinde olan Suriye'den uzaklaştırmıştır. 1957'de Suriye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan antlaşma ve devamında Suriye'de artan Sovyetler Birliği etkisi, Soğuk Savaş'ın başından beri tercihini net bir şekilde Batı bloğundan yana koyan Türkiye ile Suriye'yi krizin eşiğine getirmiş ve ilişkilerdeki kopukluğu daha da pekiştirmiştir.

Suriye'de iktidarı ele geçiren Hafız Esed'in, terörizmi bir dış politika aracı olarak benimsemesi ve Suriye'nin Lübnan'daki etkinliğinin artması, Suriye'nin birçok terörist örgütle yakın ilişki kurmasına sebep olmuştur. Türkiye'de faaliyet gösteren Marksist örgütlere destek vermeye başlayan Suriye, Türkiye ile yaşamaya başladığı su sorununun çözümünü sağlamak üzere ilerleyen yıllarda ASALA ve PKK gibi örgütlerle de ilişki kurmuştur. Bu tarihlerden itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler su ve terör sorunları ekseninde devamlı olarak gergin bir seyir izlemiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, iki ülke arasındaki ideolojik farklılık önemini yitirmiş ve Suriye'nin Körfez Savaşında Irak'a karşı yürütülen operasyona katılmasıyla iki ülke aynı tarafta yer almıştır. Körfez Savaşının ardından Batı'nın, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasına yönelik politikasına karşı çıkan Türkiye ve Suriye, bu politikaya karşı ortak hareket etmiştir. Bölgede bir Kürt devletinin kurulmasını onaylamayan iki ülkenin Irak'ın kuzeyine yönelik ortak bir politika izlemeleri, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği sürdürmesi ve Yunanistan'la yakınlaşmasından dolayı ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamamıştır. Türkiye'nin 1996'dan itibaren İsrail'le ilişkilerini geliştirmesi ise, iki ülke ilişkilerinin daha da gerilmesine yol açmıştır.

⁶⁶ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s. 409.

⁶⁷ Davutoğlu, **Stratejik...**, s. 408.

Bu arada iki ülke arasında birçok güvenlik protokolü imzalanmıştır. Ancak Suriye'nin Türkiye ile imzaladığı bu protokollere uymaması, 1998 yılında iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Türkiye'nin Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve PKK'ya verilen desteğin sonlandırılmasına yönelik yaptığı sert çıkış karşısında Türkiye'yle savaşı göze almak veya Türkiye'nin isteklerini yerine getirmek arasında bir tercih yapmak zorunda kalan Suriye, Abdullah Öcalan'ı topraklarından çıkararak Türkiye ile Adana Mutabakatı'nı imzalamıştır. Adana Mutabakatı'nın ardından istikrarlı bir şekilde gelişmeye başlayan iki ülke ilişkileri, ABD'nin ikinci Irak harekâtında ortak hareket etme noktasına gelmiştir.

3.5. Sonuç

Türk dış politikası, Türkiye'nin kurulduğu günden itibaren batıcı ve statükocu ilkeler çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye; NATO, OECD gibi Batılı uluslararası örgütlere üye olmuş ve Soğuk Savaş boyunca Batı bloğunda yer almıştır. Buna karşılık Suriye, bağımsızlığını kazandığı günden itibaren, İsrail'le çatışma durumunun devam ediyor olmasının da etkisiyle, statüko karşıtı bir dış politika benimsemiş, bu tercihini sadece İsrail'e karşı değil Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi devletlere yönelik de sürdürmüştür. 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Sovyetler Birliği'nin etkisi altına giren Suriye, Soğuk Savaş boyunca bağlantısızlar grubu içerisinde yer almıştır.

Türkiye-Suriye ilişkileri, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından itibaren Hatay, Soğuk Savaş boyunca ideolojik farklılık ve 1970'li yıllardan itibaren de su ve terör sorunları nedeniyle olumlu bir çizgide ilerlememiştir. 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı'ndan sonra düzelmeye başlayan iki ülke ilişkileri bu tarihten sonra istikrarlı bir şekilde gelişmiştir.

Dördüncü Bölüm

Sorunlar

4.1. Giriş

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerginliklerin temelini oluşturun Hatay, su ve terör sorunlarının ele alındığı bu bölümde, söz konusu sorunların ortaya çıktıkları günden, Adana Mutabakatı'nın imzalanmasına kadar olan süre içerisinde, nasıl bir gelişim çizgisi izledikleri, hangi sebeplerle ortaya çıktıkları ve iki ülke ilişkilerini nasıl etkiledikleri sorularına cevap aranacaktır. Bölümün amacı, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ele alınacak olan Adana Mutabakatı sonrası iki ülke ilişkilerine tarihsel arka plan teşkil etmek ve mutabakat sonrası iki ülke ilişkilerinin kat ettiği mesafenin belirlenmesi için karşılaştırma imkanı sağlamaktır. Bölüm "Hatay Sorunu", "Su Sorunu" ve "Terör Sorunu" olmak üzere üç ana başlıkta incelenecektir.

4.2. Hatay Sorunu

Hatay sorunu Türkiye açısından 1939 yılında çözülmüştür. Ancak bu konu Suriye'de, özellikle Hafız Esed'in iktidara gelmesinden sonra, gündeme gelmeye başlamıştır. Türkiye ile Fransa arasında çözülen sorun başından itibaren şu şekilde gelişmiştir:

4.2.1. Manda Döneminde Sancak'ta Durum

Mondros silah bırakılması imzalandığında Sancak, Osmanlı birliklerinin elinde bulunmaktaydı. İskenderun'un güneyine kadar gelen İngiliz birlikleri, Mondros'un imzalanmasından 10 gün sonra Mondros'un 7. Maddesine dayanarak Sancak'ı işgal etmiş ve savaş içinde yapmış oldukları gizli antlaşmalar uyarınca, bölgeyi Fransız birliklerine teslim etmişlerdi.⁶⁸ Sancak bölgesi, Misak-ı Milli sınırları içinde yer almaktaydı; ancak Fransa ile silahlı çatışmanın durdurulması ve barış anlaşması yapma olanağı doğunca, 20 Ekim 1921'de imzalanan bir itilafname ile Sancak, Fransız yönetimine geçmişti. Ankara Hükümeti bölgede yaşayan Türk unsurlarını da dikkate alarak, itilafnameye özerkliğin yolunu açabilecek maddeler de koydurtmuştu. İtilafnamenin 7. maddesi; İskenderun bölgesinde özel bir yönetimin kurulmasını, söz konusu bölgenin Türk sakinlerinin kültürlerini geliştirmelerini ve Türkçe'nin resmi dil olmasını öngörüyordu. 1921 İtilafnamesi, Lozan Antlaşmasınının 3.

⁶⁸ Melek Fırat ve Ömer Kürkcüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla İlişkiler" Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I. Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 280.

maddesiyle teyit edilmiş ve böylece Sancak Fransız Mandasına girmişti. Eylül 1923'te MC Konseyinin Suriye üzerindeki Fransız Mandasını tasdik etmesinden sonra da, Fransa 1921 Antlaşmasına uygun olarak Suriye'de Sancak için özerk bir idare kurmuştu.⁶⁹ Fransa; Suriye ve Lübnan'ı "böl yönet" prensibi çerçevesinde; Halep, Şam, Lübnan ve Alevi Lazkiye devletleri adıyla dörde bölerek yönetiyordu. Sancak ise, Halep'e bağlı İskenderun Özerk Sancağı olarak yönetiliyordu. Suriye'nin bu şekilde yönetilmesi Arap milliyetçileri arasında bir memnuniyetsizlik yaratmış ve bütün bölgelerde ayaklanma başlamıştı. Fransa ayaklanmayı bastırmaya çalışsa da, yönetsel önlem olarak 1 Ocak 1925'te Halep ve Şam'ı birleştirip Sancak'ı Şam'a bağladı. Arap milliyetçilerinin tepkisini yatıştırmak için alınan bu kararlar, Sancak'ta karışıklığa neden olmuş, karara Türklerle beraber Aleviler ve Ermeniler de tepki göstermişti. O dönemde içerde Şeyh Sait isyanıyla, dışarıda Musul sorunuyla, meşgul olan Ankara'da yankı bulmadı.⁷⁰ Bu dönemde Fransa ile yaşanan sorunlara bir yenisini daha eklemek istemeyen Ankara, içte ve dışta yaşanan sorunların halledilmesini ve Avrupa'da siyasi konjonktürün uygun hale gelmesini bekliyordu.⁷¹

30 Mayıs 1926'da Türkiye ile Fransa arasında, Fransa'nın Suriye ve Lübnan üzerindeki yetkilerinden dolayı dostluk ve iyi komşuluk sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşmenin imzalanmasından sonra Sancak'ta yaşayan Türkler, Ankara'yı yakından takip etmeye ve Türkiye'de yapılan reformları orada uygulamaya başladılar. Bu çerçevede Halk Partisini kurarak örgütlenmeye başlamışlardı. Kendi yönetimine muhalefet eden Şam'a karşı Sancak'ı kullanmayı düşünen Fransa, Türklerin bu örgütlenme çabalarına destek veriyordu. Ancak İngiltere'nin 1930'da Irak'taki manda yönetimini bitirerek bu ülkeye bağımsızlık vermesi, Suriye'deki Arapları bağımsızlık isteme yönünde harekete geçirmişti. Bunun üzerine Suriye Anayasasına Sancak'ın özel rejimi ile ilgili hükümler koyan Fransa, böylece Araplara gözdağı vermişti.⁷²

4.2.2. Sancak'ın Türkiye'ye Katılımı

1930'lu yıllarda içte ve dışta yaşadığı problemleri halleden Türkiye, 1932 yılında MC'ye üye olmuş ve bu tarihlerden itibaren Avrupa'da yükselişe geçen revizyonist politikalara karşı statükocu Batılı devletlerle işbirliği yaparak, bu devletlerle ilişkilerini geliştirmeye

⁶⁹ Mehmet Gönübol ve Diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987, s. 127; Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 96.

⁷⁰ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", s. 281.

⁷¹ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarıay ve Hüsamettin Yıldırım, **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s. 40.

⁷² Fırat ve Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", ss. 281-282.

başlamıştır. Bu bağlamda 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi üzerine, İngiltere ve Fransa ile beraber MC'nin yaptırımlarına katılmıştır.⁷³ 1936'da uluslararası ortamda kaygı verici gelişmeler devam ediyordu. 1933'te Almanya'da iktidara gelen Hitler Ren bölgesini silahlandırmaya başlamış, İtalya da Akdeniz'de ciddi bir tehdit haline gelmişti. Bu gelişmeler üzerine dikkatini Avrupa'da yoğunlaştırmak zorunda kalan Fransa, Suriye'de beklediği petrolün çıkmamasının da etkisiyle Suriye'deki manda yönetimini sona erdireceğini açıkladı.⁷⁴ Avrupa'da yaşanan gelişmelerin Hatay konusunda elverişli bir ortam yarattığını gören Atatürk, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bu dönemde, Hatay sorununu iç ve dış kamuoyunda gündeme getirmeye başladı. Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da, Suriye üzerindeki mandanın kaldırılmasına yönelik bir antlaşma yapıldı. Antlaşmanın üçüncü maddesi şu şekildedir:

Yüksek Akid Taraflar Manda rejiminin sona erdiği gün, Fransız Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak, ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye Hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır.

Bu durumda Fransa'nın, Suriye üzerindeki ve dolayısıyla Sancak üzerindeki hakları, Suriye Hükümetine devrediliyordu. Bunun üzerine dönemin dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras, MC Konseyinin 26 Eylül 1936 tarihli oturumunda, konuyla ilgili Fransız Hükümeti ile görüşme yapılmasını teklif etti. Fransa, Suriye üzerindeki haklarını yeni Suriye Hükümetine devrettiğini ve Fransa ile Türkiye arasında bu konuda yapılacak görüşmelere, Suriye Hükümetinin de katılması gerektiği cevabını verdi. MC'de yapılan bu konuşmalardan sonra Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransız Hükümetine bir nota vererek, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a tanımaya karar verdiği bağımsızlığı, büyük çoğunluğu Türk olan Antakya ve İskenderun'a da tanımmasını istedi. Fransa 10 Kasım 1936'da verdiği cevapta Suriye'yi ancak iki kısma ayırabileceğini, Sancak'a bağımsızlık verilmesi durumunda Suriye'nin parçalanmış olacağını ve buna kendisinin yetkili olmadığını bildirmişti.⁷⁵ Türkiye, Fransa'nın Avrupa'da yaşanan gelişmelerle sıkıştığını bildiği için, sorunu doğrudan Fransa ile halletmek istiyordu. Bu dönemde Türkiye, Suriye ile karşı karşıya gelmiyor, Suriye'nin bağımsızlığını hararetle destekliyordu. Diğer taraftan konuyu, organize bir şekilde Türk kamuoyuna mal ederek Sancak sorununu milli bir dava haline getiriyordu. Türkiye'nin Sancak'la ilgili bu kadar tepki göstereceğini beklemeyen Fransa, Avrupa'da yaşanan gelişmelerden dolayı Türkiye'yi karşısına almak istemiyordu. İskenderun limanını da kaybetmek istemeyen Fransa, içine düştüğü bu sıkışık durumdan kurtulmak için sorunu MC'ye götürmek istiyordu. Benzer görüşlerin tekrar edildiği nota teatisinden sonra, Fransa sorunun MC'ye getirilmesini teklif etmiş, o sırada bölgede yaşanan

⁷³ Pehlivanlı, Sarımay ve Yıldırım, **Türk...**, s. 46.

⁷⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", s. 283.

⁷⁵ Gönübol ve Diğerleri, **Olaylarla...**, ss. 127-129.

olayları da göz önünde bulunduran Türkiye, Fransa'nın teklifini kabul etmişti.⁷⁶ MC Konseyinin 14 Aralık 1936'da İsveç temsilcisi Sandler'i raportörlüğe atayan MC Konseyi, Sancak'a üç kişilik bir gözlemci heyeti gönderilmesine karar verdi. MC Konseyi 20 Ocak 1937'de toplanmış, bu toplantılar sırasında Türk ve Fransız temsilcilerinin ikili görüşmelerine Sandler de katılmış ve 26 Ocak'ta konuyla ilgili bir prensip anlaşmasına varılmıştı. Anlaşmaya varılan konular MC Konseyi tarafından Sandler Raporu olarak 27 Ocak'ta kabul edildi. Rapora göre:⁷⁷

İskenderun ve Antakya içişlerinde tam bağımsız, fakat Suriye ile gümrük birliği halinde olan ve bir Statü ve bir Anayasa ile idare edilen "bir ayrı varlık" teşkil edecekti. Sancak'ın dışişleri, bazı şartlar altında, Suriye Hükümeti tarafından idare edilecekti. Türkçe resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları Cemiyet Meclisi tarafından tespit edilecekti. Statü'nün ve Anayasa'nın uygulanması Meclisce tayin edilen ve Sancak'ta ikamet eden bir Fransız vatandaşı tarafından temin edilecekti. Sancak'ta mecburi askerlik usulü uygulanmayacak ve bu bölge tahkim edilmeyecekti. Sancak'ın ülke bütünlüğü, bu maksatla yapılacak bir antlaşma gereğince, Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktır.

MC Konseyinin bu kararı çerçevesinde, Sancak için bir Statü ve Anayasa hazırlamak üzere 25 Şubat'ta bir uzmanlar komitesi kurulmuş ve bu komite Türkiye ile Fransa tarafından sunulan tasarıları da göz önünde bulundurarak, 15 Mayıs'ta bir rapor hazırlamıştı. Rapora göre, Sancak'ta resmi dil Türkçe ve Arapça olacaktı. Raporda ayrıca 26 Ocak'ta Türkiye ile Fransa arasında varılan mutabakatın esasları da yer alıyordu. Komitenin çalışmaları esnasında, Türkiye ile Fransa arasındaki doğrudan görüşmeler de devam etmiş ve bu görüşmeler sonunda Türkiye ile Fransa 29 Mayıs 1937'de Sancak'ın milli bütünlüğünü güvence altına alan ve yeni Türkiye-Suriye sınırını belirleyen bir antlaşmayı Cenevre'de imzalamıştı. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin derhal uygulanmasını istemiş, ancak Fransız sömürge idaresinin Sancak'taki Arapları kışkırtması ve Suriye'deki Arapların protestoları yeni rejimin uygulanmasını geciktirmişti.⁷⁸ Yeni rejimin uygulanması seçimlerin yapılmasına bağlıydı. MC tarafından gönderilen Seçim Komitesi 1937 yazında çalışmalarına başladı. Sancak Anayasasının 9. maddesine göre iki dereceli yapılacak seçimlerde, birinci seçmenler Türk, Alevi, Arap, Ermeni, Rum, Kürt ve diğer olmak üzere bu topluluklardan birine mensup olarak kütüğe yazılacaktı. 10. maddeye göre de bir topluluk için yazılmış seçmenlerin sayısı o topluluğun milletvekili sayısını ve tüm Sancak için bu topluluğa ayrılacak ikinci seçmenlerin sayısını belirlemekteydi. İkinci derece seçmenler de milletvekillerini seçtikleri için kütüğe kaydolmak bir tür seçim sayımı olmaktadır ve her şeyi o belirlemekteydi. Ayrıca yine 10.

⁷⁶ Pehlivanlı, Sarımay ve Yıldırım, **Türk...**, ss. 48-52.

⁷⁷ Gönlübol ve Diğerleri, **Olaylarla...**, s. 129.

⁷⁸ Gönlübol ve Diğerleri, **Olaylarla...**, ss. 130-131.

madde seçimlerin sonucu ne olursa olsun her topluluğa sağlanan en az milletvekili sayısını da, Türkler 8, Aleviler 6, Araplar 2, Ermeniler 2, Rum Ortodokslar 1 olarak belirlemişti. Seçim Komitesinin Sancak'taki çalışmalarında, birinci seçmenlerin hangi topluluklara yazılacakları konusunda sorun yaşanıyordu. Alevi topluluğunun bir bölümünün anadili Türkçe, bir bölümünün anadili Arapça idi ve yönlendirmeye göre kendilerini bazen Türk, bazen Arap, bazen de Alevi topluluğuna yazdırabiliyorlardı. Seçim Komitesi bu konuda Türklerin aleyhine karar alabiliyordu. Komitenin bu tutumu Sancak Türklerinin ve Türkiye'nin tepkisini çekiyordu. Seçim Komitesinin Ankara'ya danışmaksızın Fransız mandater makamları ile işbirliği yaparak bir Seçim Yönetmeliği hazırlayıp MC Konseyine göndermesinin üzerine, Türk-Fransız ilişkileri gerilmeye başladı ve Türkiye 29 Aralık 1937'de, 1930 tarihli Türk-Fransız Dostluk Antlaşmasını feshettiğini açıkladı.⁷⁹ Türkiye ayrıca, hazırlanan bu Seçim Yönetmeliğini MC nezdinde protesto etmişti. Bu sırada Suriye Başbakanı Cemil Mardam Türkiye'ye gelmiş ve 21 Aralık 1937'de Atatürk'le bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Atatürk, tüm İslam alemi ile beraber Suriye'nin de bağımsız olması gerektiğine inandığını; ancak Fransa'nın buna niyetli olmadığını ve Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığına mani olması durumunda bunu sağlamak için kendi ordusunun yeterli olduğunu ifade etmişti. Sancak konusunda ise, bu meselenin kendisi için bir namus meselesi olduğunu ifade ederek bu konuda ne kadar kararlı olduğunu ortaya koymuştu.⁸⁰

Türkiye'nin Seçim Yönetmeliği ile ilgili itirazlarını dikkate alan MC, kurduğu bir komite ile Mart 1938'de yeni bir seçim yönetmeliği hazırladı ve seçimlerin 15 Temmuz 1938'e kadar tamamlanmasına karar verdi. Mayıs 1938'den itibaren seçmen listeleri hazırlanmaya başlanmış ancak seçim komitesinin anayasada bulunmamasına rağmen bazı Türk köylerini Sünni-Müslüman olarak kaydederek, Türk seçmenlerin sayısını az göstermeye çalışması, seçim bürolarını Türklerin güçlülükle oy kullanabilecekleri yerlere kurması ve benzeri uygulamaları⁸¹ üzerine Türkiye, 20 Haziranda Fransa ile başlattığı ikili görüşmelerde, MC Seçim Komitesinin Sancak'ı terk etmesini ve sorunun Fransa ile Türkiye arasında çözülmesini istedi. Fransa'nın bu öneriyi kabul etmesi üzerine de, iki ülke MC Konseyine başvurarak Seçim Komitesinin çalışmalarını durdurmasını istediler. Bunun üzerine MC Seçim Komitesi 29 Haziran'da Sancak'tan ayrıldı.⁸² Bu arada Türkiye Mayıs 1938'den itibaren güney sınırına 30.000 kişilik bir kuvvet yerleştirmişti. Almanya'nın Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak etmesi ve Almanya ile İtalya'nın ağırlığının gittikçe artıyor olması, Fransa'nın Akdeniz'de stratejik bir öneme ve Boğazlara sahip olan Türkiye'ye olan ihtiyacını arttırmış ve bütün bu gelişmeler Fransa'yı Türkiye'nin isteklerini kabule zorlamıştı. Fransa ile Türkiye arasında 20 Haziran'da Paris'te başlayan ve daha sonra Ankara'da devam eden görüşmeler

⁷⁹ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", ss. 286-288.

⁸⁰ Pehlivanlı, Sarımay ve Yıldırım, **Türk...**, ss. 86-87.

⁸¹ Pehlivanlı, Sarımay ve Yıldırım, **Türk...**, ss. 95-99.

⁸² Fırat ve Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", s. 288.

sonunda da 4 Temmuz 1938'de bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre, taraflar birbirleri aleyhine hiçbir politik veya ekonomik anlaşmaya ve birbirlerine yönelen herhangi bir kombinezona katılmayacakları ve taraflardan birinin saldırıya uğraması durumunda, diğerinin saldırganlara yardım etmeyeceği taahhüdünde bulunmuşlardı. Bu arada Antakya'da Türk-Fransız askeri temsilcileri de bir araya gelmiş ve 3 Temmuz 1938'de Sancak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi statüsünün ortaklaşa korunmasını öngören bir askeri antlaşma yapmışlardı. Antlaşmaya göre; Sancak'ta asayiş 6.000 kişilik bir kuvvet tarafından korunacaktı. Bu kuvvetin 1.000 kişisi Sancak'tan, geri kalan kısmı da yarı yarıya Türk ve Fransız kuvvetlerinden oluşacaktı. Antlaşmadan iki gün sonra da Türk kuvvetleri Sancak'a girmişti.⁸³ Türk Fransız ilişkilerinin düzelmesinin ardından, Sancak'ta seçim işlemleri başladı ve seçmenler kayıt işlemlerini yaptırıldılar. 1 Ağustos'ta sona eren işlemler sonucu 35.847 kişi Türk, 11.319 kişi Alevi, 5.504 kişi Ermeni, 2.098 kişi Rum Ortodoks, 1.845 kişi Arap topluluğuna yazılmıştı. Bu durumda 358 Türk, 113 Alevi, 55 Ermeni, 20 Rum Ortodoks ve 18 Arap ikinci derecede seçmen olarak kabul edilmişti.⁸⁴

24 Ağustos'ta yapılan seçimler sonucunda 40 üyeli Meclis'e 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Rum Ortodoks ve 2 Arap milletvekili seçilmişti. 2 Eylül'de ilk toplantısını yapan Meclis'te, bütün topluluklara mensup milletvekilleri Türkçe yemin etmiş ve devletin adı Hatay olarak değiştirilmişti.⁸⁵ 2 Eylül 1938'de kurulan Hatay Devleti, her bakımdan yapay ve geçici bir niteliğe sahipti. Kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak gören yöneticileri, Türkiye'de yürürlükte olan kanunları Hatay Meclisi'nden geçirerek uygulamaya başladılar. Hatay Devleti'ni Suriye ve Fransa'nın etkisinden kurtaracak idari, adli, ekonomik düzenlemeler yapıldı. Bağımsız Hatay Devleti'nin kurulmasıyla, Hatay sorunu Türkiye açısından büyük ölçüde çözülmüştü. Fransa, Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936 tarihli anlaşmayı askıya aldığından, Hatay'ın geleceğinin Suriye'ye bağlı tutulması için de bir neden kalmamıştı.⁸⁶ 1939 yılında Avrupa'da yaşanan gelişmeler İngiltere ve Fransa gibi statükocu devletleri endişelendiriyordu. 15 Mart'ta Almanya Çekoslovakya'yı işgal etmiş ve Polonya'yla saldırmazlık paktına son vermişti. İtalya da 7 Nisan'da Arnavutluk'u işgal etti. İngiltere, Akdeniz güvenliği için ittifak arayışına başlamış ve kurulacak ittifakın ilk adımı olarak Türkiye'yle 12 Mayıs 1939'da bir Ortak Demeç yayınlamıştı. Fransa, ittifakın üçlü olmasını istemiş ancak Türkiye benzer bir bildirin Fransa'yla da yayınlanması için Hatay'ın Türkiye'ye katılması koşulunu öne sürmüştü. İngiltere'nin baskısı ve Fransız genelkurmayının Türkiye'yle yapılacak bir ittifakın önemini göz önünde bulundurarak ağırlığını koymasının sonucu

⁸³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, ss. 350-351; Gönübol ve Diğerleri, **Olaylarla...**, ss. 131-132.

⁸⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", s. 289.

⁸⁵ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s. 351; Gönübol ve Diğerleri, **Olaylarla...**, s. 132; Fırat ve Kürkçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", s. 289.

⁸⁶ Pehlivanlı, Sarımay ve Yıldırım, **Türk...**, ss. 125-131.

Fransa, Hatay konusunda geri atmak durumunda kalmıştı. 23 Haziran 1939'da Paris'te Üçlü İttifak'ın ikinci adımı olan Türk-Fransız Ortak Demeci yayınlanmış ve aynı gün Ankara'da Hatay'ın Türkiye'ye bırakılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştı. 29 Haziran'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi, oybirliğiyle Türkiye'ye katılma kararı aldı. 7 Temmuz'da çıkarılan bir yasayla da Türkiye Hatay ilini kurdu ve katılma işlemi tamamlandı.⁸⁷

4.2.3. Hatay Sorununun Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Suriye Meclis Başkanı, Fransa ve MC Konseyi'ne birer telgraf çekerek olayı protesto etmişti. Ancak Suriye, bağımsızlığını kazandığı gün Şam'daki yabancı büyükelçiliklere yolladığı genelge notada, Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası anlaşma ve antlaşmalara saygılı olduğunu bildirdi.⁸⁸ Bunun üzerine Türkiye, 1946 yılında Suriye'yi tanıdı.

Hatay'ı daha çok bir iç politika malzemesi olarak kullanan Suriye yönetimi, ülke içinde kendi meşruiyetini sağlamlaştırmak için uygulanan dış düşmanla mücadele ve Suriye'nin haklarını düşmana karşı savunma politikası kapsamında, konuyu sürekli canlı tutmuştur. Suriye'de yayınlanan her türlü resmi yayında, Suriye haritası Hatay'ı da içine alacak şekilde çizilmiştir. Hatay'da bağımsızlık rejiminin yürürlüğe girdiği tarih olan 29 Kasım Hatay'ın "Suriye'den koparıldığı" gün olarak her yıl anılmıştır. Bu tarihte yayınlanan ve tamamı resmi nitelikte olan gazeteler, Suriye Hükümetini Hatay'ın "geri alınması" yönünde gereken diplomatik tedbirleri almaya davet etmiştir. İki ülke ilişkilerinde resmi olarak dile getirilmeyen ve herhangi bir krize yol açmayan Hatay sorununun, Suriye tarafından iç politikada sürekli olarak canlı tutulması kendi başına bir sorun teşkil etmezken, iki ülke arasındaki kuşkuları tetikleyerek daha başka sorunların yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Hatay Devleti'nin kurulmasının ardından, Suriye'ye göç eden Hataylılara gerekli kolaylıklar sağlanmış ve bunlardan bir kısmı Suriye yönetiminde önemli görevlere getirilmiştir. Bundan sonra da Suriye yönetiminin Hatay doğumlulara hep özel bir ilgisi olmuş ve Hafız Esed, Şam'ın Muhacirin semtindeki sarayının korumasını uzun bir süre Hataylılara emanet etmiştir. Hatay nüfusuna kayıtlı Türk vatandaşlarının Suriye üniversitelerinde eğitim alabilmeleri için de gerekli imkanlar sağlanmıştır.

Suriye'nin Hatay'a yönelik politikasında, Hatay'ın alınmasının Suriye yönetiminin "Büyük Suriye" idealini gerçekleştirmeye yönelik hedeflerinin ilk halkası olmasının yanında, devlet kademelerinde önemli görevlere gelen Hataylıların da katkısı olmuştur.⁸⁹

⁸⁷ Fırat ve Kürçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", s. 290.

⁸⁸ Fırat ve Kürçüoğlu, "1923-1939 Fransa'yla...", s. 291.

⁸⁹ Bunlardan bazıları: İskender Luka (Hafız Esed'in yakın danışmanlarından, aynı zamanda İskenderun Sancağını Kurtarma Derneği Propaganda Komitesi üyesi), Fayez İsmail (Sosyalist Birlik Partisi Genel Başkanı, Ulusal İlerici Cephe Merkez Komite Üyesi), Edhem Mustafa (eski bakan), Adnan Mustafa (eski bakan), Dr. Ali

4.3. Su Sorunu

Türkiye ve Suriye'nin, Fırat, Dicle ve Asi sularının paylaşımı konusunda yaşadıkları sorundur. 1960'lerden itibaren akarsuların tarım dışı kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar henüz bir çözüm bulunamayan sorun, 1964'te Türkiye'de Keban Barajı'nın yapımına başlanması üzerine Suriye'nin, sınıraşan akarsu kullanımının bir anlaşmaya bağlanması gerektiğini belirtmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Irak 1965'te konuyla ilgili Suriye ve Türkiye'nin de katılacağı üçlü bir toplantı yapılmasını önermiş, Türkiye Fırat ve Dicle sularıyla beraber Asi'yi de kapsayacak bir düzenleme yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Suriye'nin bunu kabul etmemesi üzerine de konuyla ilgili bir toplantı yapılamamıştır.

Türkiye 31 Ağustos 1966'da Uluslararası Kalkınma Ajansı'yla imzaladığı kredi anlaşmasıyla, Keban Barajı'nın yapımı için kredi alırken, aşağı havza devletlerine yeterli miktarda su bırakacağı konusunda güvence vermiştir. Uluslararası Kalkınma Ajansı'yla yapılan protokolde bu miktar 350 m³/sn olarak belirlenmiştir. Irak ve Suriye Hükümetleriyle yapılan görüşmelerden sonra da 450 m³/sn'ye kadar çıkarılmıştır. Keban'ın tamamlanmasının ardından Mart 1974'te doldurma işlemleri başlamıştır. Ancak hem Irak hem Suriye, üzerinde anlaşmaya varılan su miktarından daha az su gönderilmesinden şikayetçi olmaya başlamışlardır. Türkiye'nin bir süreliğine 100 m³/sn'den fazla su bırakamayacağını bildirmesi üzerine de tartışmalar yeniden başlamış ve Suriye'nin üçlü bir anlaşma yapılmasına ilişkin isteği Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. Bırakılan su miktarının 300 m³/sn'ye çıkarılması üzerine de ilişkiler normale dönmüştür. Bu sırada Suriye Tabka Barajı'nın yapımına başlayarak 1974 yılından itibaren su tutmaya başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin de Keban Barajı'nı doldurmaya başlamasıyla, Irak'a akan suyun önemli derecede azalması sonucu Suriye ile Irak savaşın eşiğine gelmiştir.⁹⁰

Keban Barajı'nın yapımının ardından Fırat üzerinde Karakaya Barajı'nı kurmaya karar veren Türkiye, Karakaya Barajı için finansman sağlamak üzere Dünya Bankası'na başvurmuş, ancak Dünya Bankası, kredinin verilmesi için Fırat üzerinde bulunan bütün kıyıdaş ülkelerin onayının alınması gerektiğini şart koşmuştur. Bu konuda Türkiye, Suriye ve Irak arasında arabuluculuk da yapabileceğini teklif eden Dünya Bankası'nın bu teklifini kabul etmeyen Türkiye, ilgili taraflarla teknik görüşmelere başlamıştır. Irak ve Suriye ile yapılan

Muhsin Zeyfa (eski büyükelçi), Prof. Dr. Kemal El-Gali (İskenderun Sancağını Kurtarma Derneği Üyesi, Şam ve Halep Üniversitesi Anayasa Hukuku Öğretim Görevlisi), Şair Süleyman İsa (Baas Marşı'nın yazarı), Zeki El-Arsuzi (İskenderun Sancağını Kurtarma Derneği Merkez Komitesi Başkanı), Prof. Dr. Abdulgani Mau'l Barid (Şam Üniversitesi Rektörü) Bakınız Abdulaziz Şahade El-Mansur, **Elmesele'l Maiyye Fi's Siyaseti's Suriyye Ticah Turkiyya**, Beyrut, Merkez Dirasat Elvahde'l Arabiyya, 2000, s. 232.

⁹⁰ Yakup Şalvarcı, **Pax Aqualis, Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu**, İstanbul, Zaman Kitap, 2003, s. 102.

teknik görüşmeler sonucunda Eylül 1976'da Atatürk veya benzeri bir barajın inşasına kadar Fırat'tan ortalama 500 m³/sn su bırakacağını taahhüt etmiştir.⁹¹

1980'li yıllara gelindiğinde Fırat ve Dicle üzerindeki su talebinin artmasına paralel, üç ülkenin taleplerini uyumlaştırmak karmaşık bir hale gelmiştir. Üç ülke kendi aralarında bir diyalog inşa etmenin yollarını aramak zorunda kalmışlardır. 1980'de Türkiye ve Irak arasında Karma Ekonomik Komisyon toplantısı çerçevesinde, ülkeler arasındaki su sorununu tartışmak ve sonuca bağlamak amacıyla bir daimi Ortak Teknik Komite kurulmuştur. 1983 yılında Suriye de bu komiteye dahil olmuştur.⁹²

Türkiye'nin 1970'lerden itibaren Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler olarak planladığı GAP'ın 1983'te yapımına başlaması, Suriye ile ilişkilerinde sorunlu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak İllerinin kapsadığı alan olarak tanımlanan GAP Bölgesi'nin yüzölçümü 75 358 kilometrekare olup, Türkiye'nin toplam yüzölçümünün yüzde 9.7'sini oluşturmaktaydı. Proje tamamlandığında, yılda 50 milyar m³'den fazla su akıtılan Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurulan tesislerle, Türkiye toplam su potansiyelinin yüzde 28'ini kontrol altına alınmış olacaktı. 13 büyük projeden oluşan GAP kapsamındaki projelerin 7'si Fırat Havzası'nda, 6'sı da Dicle Havzası'nda yer almaktaydı. Projeler tamamlandığında, 22 baraj ve 19 hidroelektrik santral inşa edilmiş olacak, 7 485 MW kurulu güç ile yılda 27 milyar kWh enerji üretilecek ve DSİ tarafından yaklaşık 1.7 milyon hektar brüt alanda sulama yapılacaktı.⁹³

Projenin yapımına başlanması hem Suriye'de hem de Irak'ta endişe uyandırmıştı. Bu dönemde dikkatini İran'la savaşa yoğunlaştıran Irak, Türkiye'yle ilişkileri öncelik taşıdığı için, su sorununu çok fazla gündeme getirmiyordu. Sorunu daha çok Suriye gündeme getirmekteydi. Suriye Başbakanı Abdulrauf El-Kasm Mart 1986'da gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde, Türkiye'nin GAP'la birlikte suyu azaltması durumunda, Suriye'nin de buna karşılık vereceği uyarısında bulunmuştu. Suriye Başbakanı'nın ziyareti sırasında 4 tane komite kurulmuştu ve bu komitelerden bir tanesi de su ve elektrik komitesiydi. Su ve elektrik komitesinin toplantısında Suriye tarafı, Karakaya ve Atatürk barajlarının doldurulması sırasında Türkiye'den yeterli miktarda su bırakmasını talep etti. Türk tarafı kendisini bağlayıcı bir taahhütten kaçınırken 500 m³/sn su verileceğine dair söz verdi.⁹⁴

⁹¹ Şalvarcı, **Pax...**, s. 103.

⁹² Kibaroglu, Ayşegül. "Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü". Stradigma. Temmuz 2003. 1 Aralık 2004.
http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/print_01.html

⁹³ "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Tarihçesi". T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. 14 Kasım 2003. 2 Aralık 2004.
<http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/Ggbilgi/gtarihce.html>

⁹⁴ Melek Fırat ve Ömer Kürkcüoğlu, "1980-1990 Arap Devletleriyle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar II Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 143-144.

1987 yılında Karakaya Barajı'nın tamamlanması konuyu yeniden gündeme getirdi. Suriye ve Irak suyun yüzde 27 oranında azalacağı endişesiyle durumu protesto etmiş ve tek taraflı vaatlerle sorunun çözülemeyeceğini, bunun için üçlü bir anlaşma yapılması gerektiğini bildirmişlerdi. Türkiye böyle bir anlaşmayı reddetti. Ancak Suriye'yle gerginleşen ilişkileri düzeltmek üzere, 17 Temmuz 1987'de dönemin başbakanı Turgut Özal Şam'ı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Türkiye ile Suriye arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalandı. Bu protokolün 6. Maddesine göre Türk tarafı; Türkiye, Suriye ve Irak arasında Fırat sularının nihai tahsisine kadar ve Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında yıllık ortalama 500 m³/sn'den fazla su bırakmayı taahhüt etmekteydi.⁹⁵

Atatürk Barajı'nın inşaatının tamamlanmasının ardından Türkiye'nin 23 Kasım 1989'da, Fırat Nehri'nin akışını 13 Ocak - 13 Şubat tarihleri arasında değiştireceğini açıklaması, Suriye ve Irak'ın tepkisine yol açtı. Hem Irak'ın hem Suriye'nin GAP'la ilgili öteden beri duydukları şüpheler zirveye çıkmıştı. Türkiye; Suriye ve Irak'ın su tutma işleminden zarar görmemeleri için, 23 Kasım 1989 tarihinden itibaren su tutma işleminin başlayacağı tarih olan 13 Ocak'a kadar, en az 750 m³/sn suyu Suriye sınırından bırakmıştı. Türkiye fazladan gönderdiği su ile Suriye ve Irak'ın önlem almasını istedi. Ayrıca her iki ülkenin de zarar görmemesi için su tutma işlemi kış ayında yapıldı. Türkiye'nin aldığı önlemlere rağmen Suriye, bir aylık su tutma işlemine sert tepki gösterdi. 15 Ocak'ta Ankara'ya diplomatik nota vererek su tutma süresinin kısaltılmasını ve verilen su miktarının artırılmasını istedi. Ayrıca Türkiye'yi Arap Birliği'ne şikayet etti. Arap Birliği, Fırat sularının adil bir şekilde paylaşımı ve su tutma süresinin kısaltılmasına yönelik çağrıda bulundu.⁹⁶ Suriye ve Irak'ın duyduğu rahatsızlığı gidermek üzere, Türk Dışişleri Bakanı her iki ülkeyi de ziyaret ederek, Türkiye'nin kendilerine baskı yapmak amacıyla olmadığını, daha önceden fazla su bırakılarak kendilerinin mağdur edilmemeye çalışıldığını anlattı. Ancak tarafları ikna edemedi.⁹⁷ Suriye ve Irak su tutma olayını Türkiye tarafından verilmiş bir gözdağı olarak algıladılar. Zira Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması, zamana yayılarak yapılabilirdi. Ancak Türkiye su tutma işlemini birdenbire yaparak sahip olduğu su gücünü her iki tarafa da göstermek istemişti.⁹⁸

Atatürk Barajı'nın tamamlanması ve su tutulmaya başlanmasının ardından Suriye ve Irak aralarındaki soğukluğa rağmen beraber hareket etmeye başladılar. İki ülke yetkilileri son 15 yılın en üst düzey su müzakerelerini yaparak, aralarında bir paylaşım anlaşması imzaladılar. Bu anlaşmaya göre, Türkiye'den Suriye sınırına giren Fırat sularının yüzde 58'i Irak'a, yüzde 42'si de Suriye'ye ait olacaktı.

⁹⁵ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", s. 144.

⁹⁶ Konuralp Pamukçu, "Su Sorunu ve Türkiye Suriye/İrak İlişkileri", Faruk Sönmezoğlu (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, ss. 181-182.

⁹⁷ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", s. 145.

⁹⁸ El-Mansur, **El-Mesele...**, s. 180.

Eylül 1992'de Şam'da yapılan Ortak Teknik Komite toplantısında, Irak ve Suriye üç ülke arasında kalıcı bir su paylaşım antlaşmasına yönelik isteklerini yinelediler. Toplantı, Türk tarafının uzlaşmaz tutumu gerekçe gösterilerek sonuç alınmadan sona erdi. Bu toplantı aynı zamanda Ortak Teknik Komite toplantılarının sonuncusu oldu. Ortak Teknik Komite toplantılarından sonuç alınamamasının nedeni, üç ülkenin tezlerinin birbiriyle çelişmesiydi.

Birecik Barajı'nın yapımı iki ülke arasında yaşanan su sorununu daha da alevlendirdi. Suriye, Aralık 1995'te Fırat sularını kirlettiği gerekçesiyle Türkiye'ye bir nota verdi. Türkiye'nin cevabını beklemeden de notayı Şam'da bulunan Arap ülkelerinin büyükelçilerine dağıttı. Suriye; Aralık 1995 ve Ocak 1996'da Irak'la beraber Birecik Barajı'nın yapımını protesto ederek, konuyu Arap Birliği'ne taşıdı. Bunun üzerine Arap Birliği ülkeleri, Türkiye'ye tepki göstererek GAP'ın durdurulması çağrısında bulundu. Bu dönemde Arap Birliği, Türkiye'ye yönelik benzer çağrılarını yineledi. Türkiye de hem Arap birliği'ne hem de Suriye'ye sert çıkarak barajların yapımının devam edeceğini belirtti.⁹⁹

Suriye'nin su konusundaki girişimleri, Adana Mutabakatı'nın imzalanmasından sonra da devam etti. Türkiye'nin yapımını planladığı Ilisu Barajını engellemek için Kürt gruplar ve projeye finansman sağlaması düşünülen İngiltere'de bazı girişimlerde bulundu. İngiltere içerisindeki muhalif ve çevreci kuruluşlarla işbirliği içerisinde hareket etti. Bölgedeki Kürt nüfusun yerinden edileceği, suların kirleneceği ve tarihsel kıyım yapılacağı gibi iddialarla Türkiye'ye finansman zorluğu çıkarmaya yönelik girişimlerde bulundu.

4.3.1. Tarafların Tezleri

Suların paylaşımı konusunda Türkiye ile Suriye'nin tezleri arasında üç temel fark bulunmaktadır:¹⁰⁰

- 1- Türkiye, Fırat ve Dicle'yi sınıraşan, Suriye ise, uluslararası sular olarak nitelemektedir.
- 2- Türkiye, Fırat ve Dicle sularının ilgili ülkeler arasında hakkaniyete dayalı tahsisini öngörürken; Suriye paylaşım ilkesini savunmaktadır.
- 3- Türkiye bu akarsuların kendi topraklarındaki bölümünün egemenliğinin kendisine ait olduğunu ileri sürerek, suların paylaşımı konusundaki bir anlaşmanın hukuki değil, siyasi bir tavır olacağını ileri sürerek reddetmiştir. Suriye ise uluslararası sular olarak nitelediği Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda Irak'la beraber üçlü bir anlaşma yapmak istemiştir.

Türkiye, Fırat ve Dicle Havzası'nın kaynaklarını elinde bulunduran yukarı havza ülkesi olarak su politikasını aşağıdaki şekilde belirlemiştir:¹⁰¹

⁹⁹ Şalvarcı, **Pax...**, s. 107.

¹⁰⁰ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", ss. 145-146.

¹⁰¹ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", s. 147.

1- Fırat ve Dicle uluslararası değil sınıraşan sulardır. Söz konusu akarsuların Türkiye topraklarındaki bölümünde, Türkiye'nin egemenlik hakları mevcuttur. Suriye Irak'la beraber ileri sürdüğü iddialarla, Türkiye üzerinde uluslararası baskı yaratmayı amaçlamaktadır. Bu iddialar bilimsellikten uzaktır: Uluslararası hukukta "müktesep hak" tek başına bir önem taşımaz; ortak kaynakların matematik formülle paylaşılması "hakça kullanım" prensibiyle çelişmektedir. Sınıraşan sular "bölüşülebilir doğal kaynaklar" olmadığı için "ortak kaynakların paylaşılması" sınıraşan sularla ilgili kabul görmeyen bir yaklaşımdır.

2- Fırat ve Dicle gibi Asi de göz önünde tutularak suların paylaşımı değil, tahsisi söz konusu edilmelidir. Bunun için de uluslararası hukukça kabul edilmiş ilkeler olan: "Suların hakça ve akıllıca kullanımı" ve "Önemli zarar vermeme" ilkelerine uyulmalıdır. Türkiye bu ilkelere uymuştur.

3- Su sorunu sadece miktar ve paylaşım sorunu değildir. Su israfının önlenmesi, akılcı fiyat uygulaması, atık suların arıtılarak yeniden kullanıma sokulması, sulamada ileri teknoloji kullanımı ve tarımda uygun ürünlerin seçilmesi gibi tedbirler alınmalıdır.

Türkiye, uluslararası suların hakça ve makul kullanımı prensibine dayanarak Üç Aşamalı Plan kavramını ortaya atmıştır. Bu plan 1984 yılındaki Türkiye-Suriye-Irak Ortak Teknik Komite toplantısında gündeme getirilmiştir. Türkiye'nin bu planının tam adı "Fırat-Dicle Havzası Sınır Aşan Sularının Hakça, Akılcı ve Optimum Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan"dır. Planın aşamaları şu şekildedir:¹⁰²

Birinci Aşama (Su kaynakları envanter çalışmaları): Bu aşamada Fırat için; Türkiye-Suriye ve Irak'ta, Dicle için Türkiye ile Irak'ta belirli yerlerde nehir akımını ölçecek istasyonlar kurulacak. Ölçümlerin doğru olması için gerekli tedbirler alınacak ve ölçümler kontrol edilecek. Fırat ve Dicle havzasında seçilen meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, mevcut ise kar kalınlığı ile ilgili tüm veriler teati edilecek. Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tespit edilmesinden sonra çeşitli istasyonlarda doğal akımları hesaplanacak.

İkinci Aşama (Toprak kaynakları envanter çalışmaları): Her ülkede uygulanacak toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunulacak. İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarının tespit ve kontrolü sağlanacak. İşletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin, toprak sınıfları ve drenaj koşullarına göre bitki örtüsü değerlendirilecek ve böylece projelerin ihtiyaç duyduğu toplam su miktarı belirlenecek.

Üçüncü Aşama (Toprak ve su kaynaklarının değerlendirilmesi): Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için araştırma ve düzenlemeler yapılacaktır. Her ülkedeki içme, kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim

¹⁰² Sandıklı, Atilla. "Sınıraşan Sular ve Türkiye'nin Yaklaşımı". *Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Eylül 2004. 5 Kasım 2004.

<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=17>

sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dahil olmak üzere, tüm projelerin toplam su tüketimleri belirlenecek. Dicle'den Fırat'a su verilerek arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir benzeşim modeli geliştirilecek.

Suriye'nin Fırat ve Dicle sularının paylaşımı ile ilgili görüşleri şu şekildedir:¹⁰³

- 1- Fırat ve Dicle uluslararası sular olup "ortak kaynaklar" niteliğindedir. Bu sular, ilgili ülkeler arasında matematik bir formülle paylaşılmalıdır. Bunun için ilgili ülkeler, Fırat ve Dicle'den ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirmeli, ikisinin kapasitesini ayrı ayrı saptamalı ve üç ülkenin belli bir akarsudan almak istediği toplam miktar o akarsuyun debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, her bir ülkenin talep ettiği miktardan oransal olarak düşülmelidir.
- 2- Bir ülkenin su kullanımında modern ve ekonomik yöntemler kullanması, o ülkeye daha fazla su kullanma hakkı vermez.
- 3- Uluslararası bir suyun paylaşımında ilgili ülkeler arasında çıkacak her türlü anlaşmazlık Uluslararası Adalet Divanı gibi kuruluşlarla çözüme kavuşturulmalıdır. Bunun için de Uluslararası Hukuk Komisyonunun çalışmaları bir an önce tamamlanarak, konuyla ilgili kuralların yerleşmesi sağlanmalıdır.
- 4- İlgili ülkeler arasındaki görüşmelerde uluslararası gözlemciler de bulunmalıdır. BM, paylaşımı engelleyen ülke veya ülkelere yaptırımlar uygulamalıdır.
- 5- Fırat sularının paylaşımı konusunda ilgili ülkeler arasında bir anlaşma yapılmalıdır.

4.3.2. Barış Suyu Projesi

Türkiye tarafından 1987 yılında gündeme getirilen Barış Suyu Projesi, Türkiye topraklarında doğan ve yine Türkiye topraklarında denize dökülen Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kendi kullanımından arta kalan sularının, iki boru hattıyla Suudi Arabistan ve Umman'a taşınmasını öngörüyordu. Barış Suyu Projesi, Batı ve Körfez hatları olmak üzere iki ana boru hattından oluşmaktaydı. Batı hattı da kendi içinde Batı-Batı ve Batı-Doğu olmak üzere ikiye ayrılıyordu:¹⁰⁴

Batı-Batı Hattı: Adana'dan başlayıp Suriye topraklarından geçerek Amman'a ulaşması öngörülmüyordu. Bu hattın taşınacak suyla ilgili hiçbir açıklama yapılmaması, projenin gerçekleşmesi durumunda bu hattın taşınacak suyun sadece İsrail'e tahsis edileceği şüphelerine yol açmıştır.

Batı-Doğu Hattı: Uzunluğu 2650 km olup günde 3.5 milyon m³ suyu Adana'dan başlayıp Suriye ve Ürdün üzerinden Mekke'ye kadar ulaştırması öngörülmekteydi. Projenin gerçekleşmesi durumunda 8-9 milyon insanın su ihtiyacının karşılanması öngörülmekteydi.

¹⁰³ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", s. 146.

¹⁰⁴ El-Mansur, **El-Mesele...**, ss. 191-192.

Körfez Hattı: Uzunluğu 3900 km olup günde 2.5 milyon m³ su taşıması öngörülmekteydi. Suriye'nin Hama şehrine kadar Batı hattına paralel giden bu hat, Hama şehrinden sonra Ürdün'e geçerek, Ürdün-Irak sınırından Suudi Arabistan'a, sonra da Basra Körfezi'ne ulaşacaktı. Bu hatla Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'a su verilecekti. Bu hatla da 6-7 milyon insanın su ihtiyacının karşılanması öngörülmekteydi.

Bariş Suyu Projesi ilk olarak, 1987'de Türkiye ile Suriye arasında imzalanan protokolde gündeme getirilmişti. 27 Şubat 1988'de de, içinde Amerikan şirketi Brown and Root'tan da bir temsilcinin bulunduğu resmi bir Türk heyeti, Suriye'yi ziyaret ederek Suriye Hükümetini projeyi kabul etmesi için ikna etmeye çalışmış; ancak Suriye projeyi kabul etmemiştir. Suriye "Bariş Suyu Projesi" ile ilgili görüşlerini Arap ülkelerine anlatmak üzere dışişleri ve sulama bakanlığı yetkililerinden bir heyet görevlendirmiştir. Heyet 09/08/1991 ile 20/09/1991 tarihleri arasında Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, Kuveyt, Mısır ve Sudan'a yaptığı ziyaretlerde Suriye'nin "Bariş Suyu Projesi" konusundaki görüşlerini ilgili ülkelere açıklamıştır. Söz konusu heyet gerçekleştirdiği ziyaretlerde Suriye'nin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:¹⁰⁵

- 1- Arap ülkeleri Bariş Suyu Projesini kendileri için gerekli ve ekonomik buluyorsa, Suriye hatların kendi topraklarından geçmesine itiraz etmeyecektir.
- 2- Bariş Suyu Projesinden İsrail de yararlanacak olursa, Suriye hattın kendi topraklarından geçmesine müsaade etmeyecektir.
- 3- Suriye bu projeyi ekonomik bulmamaktadır. Projeye taşınacak suyun 1m³'ünün maliyeti bir dolardan fazla olmaktadır. Bu durumda deniz suyunun arıtılması daha ekonomik gözükmektedir.
- 4- Suriye'ye göre Körfez ülkelerinin su sorunu, deniz suyunun güneş enerjisi kullanılarak arıtılmasıyla çözülebilir.

Arap ülkeleri Bariş Suyu Projesini maliyetinin yüksek olacağı gerekçesiyle reddettiler. Ancak dile getirilmeyen gerçek nedenler maliyetten ziyade siyasi nedenlerdi. Türkiye'nin bu projeye İsrail'e su sağlamayı planladığından şüphelenen Arap ülkeleri, Türkiye'nin bu yolla bölgede söz sahibi olmasını istemiyorlardı.¹⁰⁶ Diğer taraftan, suyun Türkiye'den satın alınması, Türkiye'ye bağımlı hale gelmesi anlamına geliyordu. İkinci Körfez Savaşı'nda, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin petrol boru hatlarını kapatmaları sonucu Irak'ın düştüğü durum, böylesi bir bağımlılığın nelere yol açacağını ortaya koyuyordu. Ayrıca, milliyetçi

¹⁰⁵ El-Mansur, **El-Mesele...**, ss. 209-211.

¹⁰⁶ Fırat ve Kürkcüoğlu, "1980-1990 Arap...", s. 145.

Arapların Osmanlı ile ilgili tarihi ezberleri de, Barış Suyu Projesi'nin uygulanmasını engelleyen bir başka faktördü.¹⁰⁷

4.4. Terör Sorunu

Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı sorunların arasında Türkiye'yi en fazla rahatsız etmiş olan konudur. İki ülkeyi savaşın eşiğine getiren 1998 Türkiye-Suriye kriziyle sonuçlanmıştır. Türkiye'ye karşı su konusunda taviz elde edebilmek amacıyla kullanılan terör, Suriye'nin sadece Türkiye'ye karşı değil, Ortadoğu'da sorun yaşadığı her türlü grup ve ülkeye karşı kullandığı bir dış politika aracı olmuştur.

4.4.1. Suriye'nin Terör Örgütleriyle İlişkisi

Suriye'de 1955 yılından itibaren Baas Partisi ve Suriye Komünist Partisi'nin güçlenmeye başlaması, Suriye'nin, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı ile siyasi ve askeri alanda işbirliği yapmasına imkan sağlamıştı. Bu tarihlerden itibaren Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kuran Suriye, bundan sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nin bölgesel çıkarlarına uygun olarak Batı çıkarları ve hedefleri ile Batı yanlısı komşuları ve Arap ülkelerine yönelik bir politika izlemeye başladı. Ülke nüfusunun % 12'sini oluşturan Nusayri azınlığa mensup Hafız Esed'in, 1970 yılında işbaşına gelmesini takiben Suriye, bu hedeflere yönelik terörizmi bir araç olarak kullanmaya başladı.¹⁰⁸ Esed yönetimi, geliştirdiği terör stratejisini diğer ülkelere karşı diplomatik bir koz haline getirmişti. Terör, 1970'li yıllardan itibaren Hava Kuvvetleri İstihbarat Dairesi Başkanı Muhammed Khawli'nin denetiminde organize ediliyordu. Khawli 1976'dan itibaren Suriye'nin Lübnan'daki varlığının ve terör politikasının mimarı olmuştu.¹⁰⁹ Lübnan'daki illegal örgütlere destek vererek Lübnan iç savaşını çıkaran Suriye, bu ülkeye kalıcı olarak askerlerini soktukten sonra da Lübnanlı Şiiler'i örgütleyerek, silahlı bir politik güç olmalarını sağladı.¹¹⁰ Lübnan'a müdahalesi bu ülkeyi uluslararası terörizm için bir barınak, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı açısından da bir liman haline getirmişti.

1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından Yunanistan, Türkiye'yi baş düşman ilan etmişti. Yunanistan, Suriye ve Libya bir araya gelerek Türkiye'ye karşı üçlü bir terör ve istihbarat ittifakı kurdu. Yunanistan 1975 yılından itibaren, Suriye istihbarat teşkilatı Muhaberat'a Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ta geniş bir hareket imkanı tanımaya başladı. 1977

¹⁰⁷ H. Bülent Olcay, "Politics of the Euphrates and Tigris Waters", İdris Bal (ed.), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida, Brown Walker Press, 2004, s. 395-396.

¹⁰⁸ Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". *Stradigma*. Kasım 2003. 7 Kasım 2004. http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

¹⁰⁹ "Sponsorship of Terrorism". *Library of Congress Country Studies*. April 1987. 16 Kasım 2004. [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sy0130\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sy0130))

¹¹⁰ Bahattin Karakaya, "Suriye Dosyası", *Avrasya Dosyası*, Cilt 4, Sayı 1-2 (1998), s. 241.

yılında Suriye'nin Atina Büyükelçisi olan Ali Medeni döneminde, Yunanistan istihbarat teşkilatı ile Suriye istihbarat teşkilatı arasında eleman değişimi ve eğitimi ile istihbarat alışverişi konularında sıkı bir işbirliği başladı. Bu tarihlerden itibaren, Türkiye'de faaliyet gösteren DHKP/C, THKP/C, Halkın Devrimci Öncüleri, TKP/ML, SVP, TKEP, TKSP, PKK, Üçüncü Yol ve 16 Haziran Hareketi gibi terör örgütleri Yunanistan, Suriye ve Libya'nın kurduğu terör ittifakı tarafından desteklendiler.¹¹¹ Bu yıllardan itibaren Karakaya Barajının faaliyete geçmesi, Suriye'yi Ermeni terör örgütü ASALA'yı da desteklemeye yöneltti. ASALA, silahlı eğitim ve lojistik destek açısından Suriye'den destek almaya başladı.

1980'li yıllardan itibaren Suriye merkezli terörün iki önemli hedefi vardı. Bir yanda İsrail, ABD ve Lübnan'da etkinliği olan Fransa, diğer yanda ise Türkiye ve Ürdün. 1980 yılında Ürdün-Suriye ilişkilerinin bozulmasının ardından Ürdün ve dünyadaki temsilcilikleri Suriye terörüne maruz kaldılar. Ürdün Başbakanı Mudar Badran'a yapılan suikastın ardından pek çok Ürdünlü diplomat saldırıya uğradı.¹¹² Bunlardan bir tanesi de Temmuz 1985'te Ankara'da öldürülen Ürdünlü diplomat Ziyad Sati idi. Ürdün Büyükelçiliği'nde tercüman olarak çalışan cinayet sanığı, verdiği ifadede, Suriye istihbaratı adına çalıştığını, kendisini kontrol eden amirinin Türkiye'de görev yapan Suriyeli bir diplomat olduğunu, Zati'yi öldürmesi için bu diplomatın emir verdiğini itiraf etmişti. Aynı Suriyeli diplomatın, Eylül 1986'da İstanbul'da 22 kişinin ölümüne yol açan Neve Shalom Sinagog'una yapılan saldırının da sanığı olduğu tahmin ediliyordu.¹¹³

1982'de Sovyetler Birliği, Suriye'ye 3 yıl süreyle çok uygun şartlarda 4 milyar dolarlık askeri malzeme vermişti. Suriye bunun karşılığını para ile ödemekte zorlanınca, Sovyetler Birliği hesabına terör hizmeti vermeye başladı. Suriye ve kontrolü altındaki Lübnan'da barınma, eğitim ve silah desteği alan örgütler ABD, NATO ve Ürdün hedeflerine karşı sabotaj eylemlerine başladılar.¹¹⁴ Farklı haber kaynaklarına göre, Suriye birçok terörist gruba ülkesinde veya Lübnan'da eğitim kampları sağlamıştı. Şam'ın yakınlarında 5, diğer bölgelerde 20'ye yakın eğitim kampı bulunduğu tespit edilmişti. Ekim 1983'te İsrail'in Lübnan'dan ayrılışını izleyen dönemde, aralarında ünlü terörist "Çakal Carlos"un da bulunduğu birçok terör örgütü mensubu Şam'da toplanmıştı.¹¹⁵

¹¹¹ Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". *Stradigma*. Kasım 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

¹¹² Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". *Stradigma*. Kasım 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

¹¹³ "Syrian-Turkish Tensions". *Library of Congress Country Studies*. April 1987. 17 Kasım 2004.

[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sy0115\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sy0115))

¹¹⁴ Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". *Stradigma*. Kasım 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

¹¹⁵ "Sponsorship of Terrorism". *Library of Congress Country Studies*. April 1987.

[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sy0130\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sy0130))

Asıl adı Illich Ramirez Sanchez olan ve Uluslararası Devrimciler Örgütü adına açıklama yaptığını belirten Çakal Carlos, Suriye'ye ilk kez 1979'da gittiğini, Devlet Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam'ın, "dışları

Suriye, politik ve askeri amaçlarını gerçekleştirmede, kendisiyle alakalı olduğu yönünde emare bırakmadığına inandığı terör örgütlerini kullanmayı tercih ediyordu. Kendi Silahlı Kuvvetleri içinde örgütlenmiş El-Saika ve doğrudan Suriye'ye bağlı olan radikal Filistin örgütlerinin yanı sıra bağımsız örgütleri ve çoğu Filistinli veya Ürdünlü "sleeper" (uyuyan) terörist örgütleri kullanmaktaydı. Suriye, terör eylemlerini gerçekleştirmek üzere, kendi diplomatik temsilciliklerini ve Suriye Hava Yolları teşkilatını da kullanıyordu. Buralarda kamufle edilen unsurlar teröristlerle irtibata geçiyor; silah, patlayıcı, maddi destek, sahte pasaport ve diplomatik kurye hizmeti sağlıyordu.¹¹⁶ Açık eylemlerden uzak tutulan bu unsurlar, eylemlerin planlamasını da yapıyordu.

1985 yılı içerisinde Sovyetler Birliği, Ortadoğu'daki etkinlik alanını daha da genişletmek ve güçlenmeye başlayan Şii terör örgütlerini de kontrol altına alabilmek amacıyla, Suriye, İran ve Libya Dışişleri Bakanları'nı Şam'da bir araya getirdi. Bu arada, 30 Nisan 1986'da Şam'da yapılan bir toplantıyla Ermeni Terör Örgütü ASALA ve Ebu Nidal grubu arasında ortak eylem kararı alındı.¹¹⁷

Eylül 1986'da Paris'te meydana gelen birçok terörist eylem, Lübnan Silahlı Devrim Fraksiyonu (LARF) ile ilişkilendirildi. LARF, Suriye istihbaratının direktifleri ile Avrupa'da birçok Amerikalı, Batı Avrupalı ve İsraili diplomata yönelik eylem gerçekleştirmişti. Fransız güvenlik birimleri yaptıkları açıklamalarda, eylemlerin Fransa'nın Lübnan'daki etkinliğini cezalandırmak için yapıldığı değerlendirilmesini yapıyordu.¹¹⁸ Bunun ardından Fransız İç Güvenlik Başkanı Suriye'ye gitti ve gizli bir anlaşma yaptı. Fransa'da eylem yapılmaması şartıyla, Suriye yanlısı terör örgütlerine göz yumulması kararlaştırıldı.

1970-1985 yılları arasında, bizzat Suriye tarafından veya Suriye'nin desteklediği örgütler tarafından, toplam 74 saldırı veya eylem düzenlendi. Bunlardan 33'ü Arap hedeflere, 28'i İsraili veya Yahudi hedeflere, 11'i Batılı hedeflere, 2'si de kendi içindeki Hama ayaklanmasının bastırılması ve Halep'teki askeri okula yönelik saldırılardı.¹¹⁹ Suriye 1986 yılından itibaren doğrudan terörist eylemlerin içinde yer almamakla beraber aralarında Filistin'in Kurtuluşu Halk Cephesi, Filistin'in Kurtuluşu Halk Cephesi-Genel Komutanlığı, Filistin İslami Cihat, PKK, Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerin de bulunduğu çok sayıda örgüte destek sağlamıştır.¹²⁰

bakanlığı yaptığı dönemde, örgütünün kadrolarına diplomatik pasaport çıkarma işini yaptığını" söylemiştir. Bu konuda bakınız [NTV](#). 16 Haziran 2000. 17 Kasım 2004.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/11836.asp>

¹¹⁶ "Sponsorship of Terrorism". [Library of Congress Country Studies](#). April 1987.

[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sy0130\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sy0130))

¹¹⁷ Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". [Stradigma](#). Kasım 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

¹¹⁸ "Sponsorship of Terrorism". [Library of Congress Country Studies](#). April 1987.

[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sy0130\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sy0130))

¹¹⁹ "Specific Acts of Terrorism". [Reform Party of Syria](#). 16 Mart 2005.

http://www.reformsyria.org/Baath/Terrorism/specific_acts_of_terrorism.htm

¹²⁰ "Patterns of Global Terrorism". [U.S. Department of State](#). 3 Ekim 2004.

4.4.2. Suriye ve PKK

Lübnan'ın Suriye kontrolüne girmesini takiben, dünyanın pek çok terör örgütü yanında, Türkiye karşıtı Kürtçü ve Marksist örgütlerin eğitim merkezleri de Lübnan'a kaymıştı. PKK Kasım 1979'dan itibaren Suriye'nin ve Filistinli örgütlerin sağladığı yardımlarla Bekaa vadisindeki kamplara yerleşmeye başladı. Bir süre sonra 1986'da Mahsum Korkmaz'ın öldürülmesinin ardından, Mahsum Korkmaz Askeri Akademisi adını alacak olan Helve kampı adında, kendisine ait en büyük ve en önemli kampı kurdu. Haziran 1982'de İsrail'in Güney Lübnan'da üslenmiş olan Filistin kamp ve karakollarına yönelik başlattığı saldırı sonucu, bu kamplardaki PKK'lılar Suriye'ye geçti. Bekaa'da 20 kişilik bir grup bırakılarak PKK'nın Bekaa'daki varlığının sürmesi sağlandı.¹²¹

PKK ile Suriye yönetimi arasındaki ilişki, rastgele ve yüzeysel bir ilişki değildi. Bu ilişki son derece planlı, kalıcı somut hedeflere yönelik bir ilişkiydi. Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin doğu bloku adına yüklenmiş olduğu en önemli görev, özellikle denetiminde bulundurduğu ve kendisi açısından hiçbir hukuki sorumluluk doğurmayacak olan Lübnan topraklarını kullanmak suretiyle, soğuk savaşın en etkili araçlarından olan uluslararası terör ve kaçakçılığa ev sahipliği yapmasıydı. Doğu bloku ülkeleri, Suriye'nin bu hizmetine karşılık, gerekli askeri ve mali desteği sağlamışlardı. İktidarda bulunan Hafız Esed ve etrafındaki insanlar, varlıklarını devam ettirebilmek için gerekli olan dayanaklarının önemli bir kısmını bu ülkelerden temin etmişlerdi. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Suriye, PKK'ya verdiği desteği daha da arttırmış ve adeta PKK'yı tek başına sahiplenmek istemişti.¹²²

PKK'nın Ortadoğu'daki üssü, Suriye ve Suriye'nin denetimi altında bulunan Bekaa vadisiydi. PKK'nın Türkiye'ye giriş-çıkışlarında Suriye kilit rol oynuyordu. Helve kampında askeri ve siyasi eğitim alan PKK'lılara Suriye'nin değişik şehirlerindeki evlerde ideolojik eğitim verilmekteydi.¹²³ Eğitimlerini tamamlayan PKK'lılara, Suriye gizli servisi Muhaberat, Türkiye'ye geçiş için her türlü kolaylığı sağlıyordu. PKK'lı gruplar, Beyrut - Şam karayolunu ya da dağ yollarını kullanarak Şam yakınlarındaki örgütün irtibat merkezlerine ulaşıyordu. Buradan da Muhaberat'ın yardımıyla, Türkiye'ye veya Kuzey Irak'a geçiş yapıyorlardı. Türkiye sınırına getirilen teröristler, geçiş yapmadan önce Türkiye sınırına yakın Rakka, Tel Abyad, Resulayn, Amude ve Haseki iline bağlı Kamışlı merkezlerinde oluşturulan komün evlere yerleştiriliyor ve Muhaberat'tan gelen talimatlar doğrultusunda, Türkiye tarafına

<http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2001/html/10249.htm>

¹²¹ Erol Kurubaş, **1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye II. Cilt**, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, s. 117.

¹²² "Öcalan Davası". [Belgenet](http://www.belgenet.com/dava/dava08.html). 6 Nisan 2005.

<http://www.belgenet.com/dava/dava08.html>

¹²³ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 118.

geçiyorlardı. Geçişten önce son planlar ve hazırlıklar bu evlerde yapılıyor, Muhaberat'ın silah ve mühimmat yardımları bu evlerde teslim alınıyordu. Kuzey Irak veya Saddam denetimindeki Irak'a geçişlerde de PKK'ya yine Muhaberat görevlileri yardım ediyordu. Kuzey Irak'a gidenler Fays Habur kapısı civarına ulaştırılırken, Irak'a geçmek isteyenler Tel Koshak Sınır Kapısı civarına götürülüyordu.¹²⁴

Suriye yönetimi, kendi sınırları içinde çok fazla PKK kampının kurulmasını istemiyordu. Kurulan kamplar El-Saika, Aynu'l Arab, Zebedan ve birkaç küçük kampla sınırlıydı. Bu kamplar daha çok Ürdün sınırına yakın bölgelere kurulmuştu ve görünürde Filistinlilere aitti. PKK açısından Suriye, kamplardan ziyade örgüt evleri ve irtibat büroları için önemliydi. PKK, Suriye'yi hem siyasal üs, hem barınma ve eğitim alanı, hem lojistik destek merkezi, hem de bir cephe hattı olarak kullanıyordu. Abdullah Öcalan Şam'da bir apartman dairesinde ikamet ediyor ve zaman zaman Bekaa vadisindeki kamplara gidiyordu. Öcalan'ın evi aynı zamanda PKK'nın siyasal merkezi olarak da kullanılıyordu. Kararlar orada alınıyor, hedefler ve taktikler orada belirleniyordu. Suriye, örgüte eleman temini için de kullanılıyordu. PKK, Suriyeli Kürtleri de Türkiye'ye yönelik eylemlerinde kullanıyordu.¹²⁵

Suriye yönetimi, Türkiye'nin ve ABD'nin baskıları karşısında zaman zaman PKK'ya olan desteğini çektiğini açıklamasına rağmen buna hiçbir zaman riayet etmemişti. Suriye'nin sıkıştığı zamanlarda Yunanistan, Sovyetler Birliği, Ermenistan, İran ve Libya devreye girerek PKK'nın güç kaybetmesini önüyorlardı.¹²⁶

Suriye'nin PKK'ya sağladığı desteği aşağıdaki ana başlıklar altında özetlemek mümkündür:¹²⁷

- 1- Abdullah Öcalan'a barınma imkanı sağlamak.
- 2- Abdullah Öcalan'ın Şam'da yabancı diplomatlar, heyetler, uluslararası kuruluş temsilcileri ve gazetecilerle görüşmesine göz yummak.
- 3- PKK'nın sabit kamp yeri açmasına ve eğitim yapmasına müsaade etmek.
- 4- PKK mensuplarının Suriye'de serbestçe dolaşmasına ve üçüncü ülkelere geçişlerine kolaylık sağlamak.
- 5- PKK'nın Avrupa'dan ve Rusya'dan temin ettiği araç-gereç, silah ve malzemelerin PKK mensuplarına ulaştırılması.
- 6- PKK'nın her türlü kaynaktan gelir elde etmesine izin vermek.
- 7- Yaralanan ve hastalanan PKK mensuplarının tedavi edilmesini sağlamak.
- 8- PKK yayınlarının basım ve dağıtımına imkan sağlamak.

¹²⁴ **Milliyet**, 5 Ekim 1998.

¹²⁵ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 119.

¹²⁶ Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". **Stradigma**. Kasım 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

¹²⁷ Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara, Platin Yayınları, 2004, ss. 69-70.

- 9- PKK'nın Suriye'de temsilcilikler açmasına müsaade etmek.
- 10- PKK'nın sol örgütlerle birlikte Türkiye aleyhine cephe oluşturmaya yardımcı olmak.
- 11- PKK kongrelerinin Suriye'de yapılmasına müsaade etmek.

4.4.3. Suriye'nin PKK'ya Destek Vermesinin Nedenleri

PKK'nın ilk ortaya çıktığı günden itibaren Suriye'nin bu örgüte destek vermeye başlaması, ağırlıklı olarak Türkiye-Suriye ilişkilerindeki genel sorunlardan kaynaklanmaktaydı. Bu sorunlardan ilki; Türkiye'nin GAP çerçevesinde Atatürk Barajını inşa etmeye başlamasıydı. Suriye, Türkiye'nin su kaynakları üzerinde baskı yaparak, Türkiye'nin bu kaynakları GAP çerçevesinde kullanmasını ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde büyük bir refah alanı yaratmasını engellemek istiyordu. Türkiye'nin su kaynaklarını GAP kapsamında aşırı derecede kullanarak yetersiz ve kirli suyu Suriye'ye yollayacağı endişesini taşımaktaydı. İkincisi ise; Hatay'ın Türkiye'ye ilhakıydı. 1939 yılından sonra Türkiye açısından çözülmüş olan bu sorun, Suriye açısından çözülmemişti. Suriye, Türkiye'nin Hatay üzerindeki egemenliğini hiçbir zaman kabul etmediği gibi her fırsatta Hatay'ın Suriye'den zorla koparıldığını iddia etmişti. Üçüncüsü ise; Türkiye'nin İsrail'le kurduğu ilişkiler ve İsrail karşısında Arap tezlerine yeterince destek vermemesiydi. Özellikle 1990'larda bu etkenin Suriye'nin PKK'ya destek vermesinde önemli bir yeri olmuştu. Suriye, bu dönemde İsrail'le güvenlik ve işbirliği anlaşması yapan Türkiye'yi dengelemek için, PKK'ya desteğini sürdürmüştü.¹²⁸

İki ülke arasında yaşanan sorunların dışında, Suriye'nin PKK kartını kullanmasının başka sebepleri de vardı. Bu sebeplerin en başında, Suriye'nin uyuşturucudan sağladığı gelirden, PKK'nın önemli katkısının olmasıydı. İsrail'le stratejik eşitlik sağlamaya yönelik izlenen aşırı silahlanma politikası, ülke bütçesine önemli bir yük getirmişti. Özellikle 1990'lardan sonra bütçedeki açığın bir bölümünün uyuşturucudan elde edilen gelirlerle kapatılmaya çalışılması, Suriye'nin PKK ile işbirliği yapmasının bir diğer nedeniydü. Zira Hafız Esed'in kardeşi Rıfat Esed'in denetimindeki uyuşturucu şebekesinin sevkiyat ve teslimat işlerini PKK yapmaktaydı.¹²⁹ 1975-1976 iç savaşından sonra Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki haşhaş üretimi, tarımsal üretimin % 10'u civarındaydı. Suriye'nin Lübnan'a girişinin ardından bu oran % 85'e çıkmıştı. Büyük ölçüde Suriye'nin kontrolündeki Bekaa Vadisi'nde işlenen uyuşturucular, Güney Kıbrıs, Yunanistan, Almanya ve Hollanda üzerinden bütün Avrupa'ya

¹²⁸ Kurubaş, **1960'lardan...**, ss. 281-282.

¹²⁹ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 282.

ulaştırılıyordu.¹³⁰ PKK'ya verilen desteğin diğer bir nedeni ise, Suriye'de yaşayan Kürt nüfusun siyasal isteklerini Türkiye'ye yönlendirerek kendi potansiyel Kürt sorununu da Türkiye'ye ihraç etmektir.¹³¹ Suriyeli Kürtlerin PKK'ya katılması teşvik edilerek Suriye Kürtlerinin sayısı azaltılmış oluyordu. Bir diğer neden ise çok pahalı bir savaş türü olan gerilla savaşı ile Türkiye'nin maddi açıdan zarara uğratılmasıydı. Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını, diğer bir ifade ile gerçekten orta büyüklükte ekonomik bir güç haline gelerek, kendisi için tehdit haline gelmesini engellemek istemesiydi.¹³²

4.4.4. Suriye-PKK İlişkisinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri

Terör sorunu, Türkiye-Suriye ilişkilerini PKK eylemlerinin başlamasından önce etkilemeye başlamıştı. 12 Eylül askeri darbesiyle Türkiye'den kaçan Türk, Ermeni ve Kürt militanlara Suriye'nin kucak açması, iki ülke arasında gerilimlerin yaşanmasına neden olmuştu.¹³³ Bu nedenle Haziran 1981'de, Türkiye ile Suriye arasında suçluların iadesine ilişkin bir anlaşma imzalandı. Anlaşmada siyasi mülteciler kapsam dışı bırakılmış, ancak siyasi eylem yapmış teröristlerin buna tabi olmadığı hükme bağlanmıştı. Türkiye'nin bu anlaşmaya dayanarak Suriye'ye kaçan militanların iadesini istemesi üzerine Suriye, ülkesinde terörist bulunmadığını ve ülkesindeki Türk uyrukluların siyasi mülteci olduklarını bildirdi. Bunun üzerine iki ülke arasındaki güven bunalımı başlamış oldu.

Bu arada ASALA ve PKK Suriye'den destek alarak, Lübnan'da faaliyetlerini sürdürüyordu ve Türkiye bu durumdan son derece rahatsızdı. Dışişleri Bakanı İltis Türkmen, Mart 1983'te Suriye'ye yaptığı ziyarette bu konudaki rahatsızlığı dile getirerek, Suriyeli yetkilileri uyardı. Suriyeli yetkililerin buna yanıtı, Türkiye'ye yönelik terör eylemleriyle hiçbir ilgilerinin olmadığı yönünde olmuşsa da, bundan sonra gönderilen notalar ve gerekirse güç kullanılacağı yönündeki mesajlar üzerine Suriye geri adım attı. Bunda Suriye'nin ABD ile yaşadığı gerginlik ve Hafız Esed'in kardeşiyle girdiği iktidar mücadelesi de etkili olmuştu. 1983 sonundan itibaren ASALA ve PKK'yı kendi topraklarından çıkararak Suriye, bu güçleri İran, Kuzey Irak ve Bekaa vadisine gönderdi.¹³⁴

1984'te PKK eylemlerinin başlayarak sürekli artması ve teröristlerin Suriye sınırından Türkiye'ye girdiklerinin tespit edilmesi, Türkiye ile Suriye'yi bir kez daha karşı karşıya getirdi. Aralık 1984'te Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Hafız Esed'e bir mektup yazarak teröre karşı işbirliği yapma önerisinde bulundu. Esed'in bu öneriyi kabul etmesi üzerine, Mart 1985'te

¹³⁰ Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". *Stradigma*. Kasım 2003.

http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html

¹³¹ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 283.

¹³² Ümit Özdağ, "Suriye ile Gerilime Bir Başka Açıdan Yaklaşım", *Zaman*, 4 Ekim 1998.

¹³³ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 283.

¹³⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", s. 133.

Türkiye ile Suriye arasında bir sınır güvenliği anlaşması imzalandı. Ancak Suriye'nin desteklediği terör artarak devam ediyordu. İktidarı, kardeşinin de içinde bulunduğu birçok güç odağı tarafından tehdit edilen Esed, bir kez daha geri adım atma taktiği uygulamıştı.¹³⁵

1985'te imzalanan anlaşmaya rağmen, Suriye'den kaynaklanan PKK sızmaları devam ediyordu. Suriye, Türkiye'nin su kaynakları üzerinde denetim kurmasını engellemek için teröre destek verdiğini, açık bir dille telaffuz etmeye başlamıştı. Suriye'ye su garantisi vererek PKK'nın arkasındaki desteği kaldırmak isteyen Türkiye, 1987 yılında Suriye ile bir protokol imzaladı. Sözlü olarak Suriye'ye saniyede 500m³ suakışı güvencesi verilmişti. Suriye bunun karşılığında PKK'ya desteğini kesecekti.¹³⁶ Türkiye açısından PKK konusunu su bağlamında değerlendirmek bir bakıma Suriye'nin kullandığı terör yöntemine boyun eğmekti. Güvenlik ve su sorununun birbiriyle takas edilecek konular olmadığı daha sonra anlaşılmıştı.¹³⁷ Suriye kendi topraklarındaki PKK kamplarını çıkarmış, ancak hepsinin Bekaa vadisine taşınmasını sağlamıştı. Bununla beraber, Türkiye'de eylem yapan PKK'lıların Suriye'den geçmelerine izin vermeyi de sürdürmüştü.

1989'da, PKK'nın Suriye'den Türkiye'ye geçişlerinde ve eylemlerinde hissedilir artışlar oldu. Buna karşılık Türkiye de politik yönden tavrını sertleştirdi. Turgut Özal 1 Ekim 1989'da bir açıklama yaparak, Suriye'yi Türkiye'ye yönelik düşmanca tutumundan dolayı eleştirdi. 1987'de imzalanan protokole de değinen Özal, Suriye'nin bu protokole uymadığı yönünde ciddi şüphelerinin olduğunu ve eğer Suriye imzaladığı protokole uygun davranmaz ve PKK'ya desteğini sürdürürse, Türkiye'nin de Suriye'ye taahhüt ettiği 500m³/s suyu vermekten vazgeçeceğini ifade etti. Türkiye'nin bu sert tutumuna Suriye de sert bir şekilde yanıt verdi. 21 Ekim 1989'da iki Suriye savaş uçağı Hatay'ın Samandağ ilçesinde sınırı ihlal ederek bir Türk tapu kadastro uçağını düşürdü. Ayrıca devlet yönetiminde etkisi olduğu bilinen Hafız Esed'in kardeşi Cemil Esed Kasım ayında yaptığı bir açıklamada, Almanya'nın Dusseldorf kentinde yargılanan 19 PKK üyesinin duruşmaları sırasında, Alman mahkemesini Türkiye'nin bekçiliğini yapmakla suçlamış ve bölgede bir Kürt devletinin kurulmasının gerekli olduğunu ve kendisinin de PKK'nın destekçisi olduğunu söylemişti. Suriye bu çıkışla, su sorununu kesin çözüme kavuşturmadan PKK kozundan vazgeçmek niyetinde olmadığını göstermişti.¹³⁸ Suriye suyu paylaşmak ve Türkiye'yi su politikasını gözden geçirmeye zorlamak istiyordu.¹³⁹

Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından yaşanan II. Körfez Savaşı, Ortadoğu'daki dengeleri değiştirmişti. Irak'ın güçlenmesini istemeyen Suriye, krizin başından itibaren Batı yanlısı bir politika izlemiş ve dolayısıyla Türkiye ile aynı tarafta yer almıştı. Diğer

¹³⁵ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", s. 135.

¹³⁶ Avrasya Dosyası Yayın Kurulu, "Türkiye-Suriye Gerilimi", **Avrasya Dosyası**, Cilt 4, Sayı 1-2 (1998), ss. 7-8.

¹³⁷ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 285.

¹³⁸ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1980-1990 Arap...", s.139.

¹³⁹ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 285.

taraftan Sovyetler Birliği'nin dağılması da, Suriye'yi uluslararası alanda yalnız bırakmıştı. En önemli destekçisini kaybeden Suriye'nin, Batı'ya yaklaşmaktan başka çaresi yoktu. Ayrıca hem Suriye hem de Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda aynı görüşü paylaşıyordu. Suriye de Türkiye gibi bölgede bir Kürt devletinin kurulmasına karşıydı. Böyle bir oluşum hem Suriye içindeki Kürtleri kendisine karşı bir tehdit haline getirebilir, hem de İsrail'e karşı mücadelesinde potansiyel bir İsrail müttefikini denkleme dahil edebilirdi. Suriye bir taraftan Batıyla yakınlaşırken, diğer taraftan Batıya karşı Türkiye ile de yakınlaşıyordu. Savaş sonrasında Kuzey Irak'ta Batı destekli bir Kürt devletinin kurulması ihtimaline karşı Türkiye, Suriye ve İran arasında bölgesel bir ittifak oluşmuştu. Bu ittifak 14 Kasım 1992'den itibaren Türkiye'nin öncülüğünde yapılan bir toplantıyla başlatılmış ve 1995'e kadar devam etmişti.¹⁴⁰ Kuzey Irak'taki Kürt gruplar arasındaki ilişkiler, Türkiye açısından bir tehdit yaratıyordu, fakat asıl tehdit PKK'dan geliyordu. Buna karşılık İran ve Suriye'nin tutumları Türkiye'ninki ile tam olarak örtüşmüyor, tersine PKK konusunda Türkiye karşıtı bir politika izliyorlardı. 14 Nisan 1992'de İçişleri Bakanı İsmet Sezgin Şam'a yaptığı ziyarette, Suriye'nin PKK'ya destek verdiğini gösteren kanıtları muhatabına ilettiler. Abdullah Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve Suriye istihbaratı tarafından korunduğuna dair bilgileri, PKK'lularla birlikte ölü olarak ele geçirilen Suriyelilerin resimlerini ve yakalanan 25 Suriyelinin ifadelerini Şam'daki yetkililere veren Sezgin, sınırdan sızmaları ve terörist eylemleri önlemek için Suriye'nin imzalamış olduğu anlaşmalarla üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmesini talep etti. Suriye tarafı Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunmadığını ancak Bekaa vadisinde olabileceğini, Suriye'nin Bekaa'daki denetim yetkisinin sadece gruplar arasında barışı sağlamakla sınırlı olduğunu, 1987 protokolüne bağlı kaldıklarını ve Türkiye-Suriye sınırının uzun olmasından dolayı denetlenmesinin çok zor olduğunu, bu yüzden sızmaları tamamen önleyemediklerini bildirdi.

Görüşmelerden sonra taraflar 17 Nisan 1992'de bir güvenlik protokolü imzaladı. Protokolde, Suriye ülkesindeki varlığını kabul ettiği PKK'yı "yasadışı örgüt" ilan etmişti. Böylece Türkiye ile Suriye arasında yapılan bir anlaşmada ilk defa PKK'nın adı geçmişti oldu.¹⁴¹ Protokole göre, her iki taraf da terörizme karşı işbirliği yapacaklar; bir diğeri tarafından yasaklanmış olan örgüt üyelerinin ikametine, örgütlenmesine, eğitim ve propaganda yapmasına izin vermeyecekler; yasaklanmış örgütlerle ilgili bilgileri paylaşacaklar; sınırlarındaki silahlı olayların önlenmesine yönelik işbirliği yapacaklardı. Protokolün imzalanmasının ardından Suriye, Bekaa vadisindeki Dev-Sol örgütüne ait kampları ve PKK'ya ait Mahsum Korkmaz Akademisini kapattı.

Ağustos 1992'de Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Şam'a yaptığı ziyarette, Suriye tarafına Nisan ayında yapılan güvenlik anlaşmasına bağlı kalırsa, Türkiye'nin Fırat nehrinde

¹⁴⁰ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 287.

¹⁴¹ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 286.

üzerine düşen sorumlulukları ve verdiği sözleri yerine getireceğini ifade etti. Türkiye bir kez daha PKK konusunu su bağlamında değerlendiriyordu.¹⁴²

Ocak 1993'te de Başbakan Süleyman Demirel'in Şam ziyaretinde, Suriye tarafı PKK'nın Bekaa'dan çıkartıldığını ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek hiçbir davranışa izin vermeyecekleri güvencesini vermişti. Aynı yılın Kasım ayında Suriye başbakanı, Fırat sularının paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılmadığı gerekçesiyle, Irak ve Suriye başbakanlarıyla yapılacak toplantıya katılmadı. Bununla beraber aynı ay içinde iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolü imzalandı. Su konusunda ertelenen toplantı da 5 Şubat 1994'te yapıldı. Bu toplantıda Suriye, Lübnan'da PKK kampı bulunmadığını, Öcalan'ın Şam'da olmadığını ve Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine izin verilmeyeceğini belirttikten sonra, su konusunda Türkiye ile ikili görüşme talebinde bulundu. Türkiye Suriye'yle terör sorununun da çözüleceği bir işbirliği ortamı olmadığı sürece, su konusunda bir anlaşma imzalamayacağını bildiren, Suriye'nin talebini geri çevirdi. Zira Suriye'nin PKK politikasında bir değişiklik yapılmıştı, ancak bu değişiklik PKK ile ilgili söylemden öteye gitmemişti.

1995 yılında Türkiye, Dublin sürecine dahil olarak, İran ve Suriye'den farklı bir Kuzey Irak politikası izlemeye başladı.¹⁴³ Diğer taraftan Suriye, imzaladığı hiçbir güvenlik protokolüne uymuyordu. Suriye destekli PKK eylemleri devam ediyordu. Türkiye'nin sabrını taşıran son olay ise Suriye ile Yunanistan'ın ortak savunma anlaşması imzalamaları oldu.

Türkiye 23 Ocak 1996'da Suriye'ye bir nota göndererek, Öcalan'ın iade edilmesini istedi. Hemen ardından 23 Şubat 1996'da İsrail'le askeri işbirliği anlaşması imzaladı. Bu gelişme Suriye'yi oldukça rahatsız etmişti. Suriye 13 Mart 1996'da Kahire'deki Arap Birliği toplantısının gündemine su sorununu taşıyarak, Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalıştı.¹⁴⁴ Anlaşmayla beraber Türkiye PKK'yı giderek zayıflatıyordu. Diğer taraftan Suriye ile ilişkilerdeki gerilim giderek artıyordu. İlişkiler 1998 sonbaharında daha da gerildi. Adana Mutabakatı'yla sonuçlanacak olan krizin ilk sinyalini, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş 16 Eylül'de Hatay'da yaptığı bir konuşmayla verdi. Devamında Türk yetkililer tarafından ard arda yapılan açıklamalar, Suriye'yle krizi tırmandırmıştı. Kriz Abdullah Öcalan'ın Suriye'den ayrılması ve Adana Mutabakatı'nın imzalanmasıyla son buldu.

4.5. Sonuç

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan sorunlardan Hatay konusu, su ve terörle kıyaslandığında iki ülke ilişkilerini diğerlerine göre daha az etkilemiştir. Suriye yönetiminin bir

¹⁴² Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "1990-2001 Arap Devletleriyle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar II Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 556.

¹⁴³ Avrasya Dosyası Yayın Kurulu, "Türkiye-Suriye Gerilimi", s. 8.

¹⁴⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, "1990-2001 Arap...", ss. 559-560.

iç politika malzemesi olarak kullandığı Hatay, iki ülke arasında krizlere yol açmamakla beraber, Suriye'nin konuyu kendi iç kamuoyunda sürekli olarak canlı tutması, Türkiye tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. İki ülke ilişkilerindeki sorunlu alanların esas bölümünü oluşturan su ve terör sorunları arasında, Suriye tarafından ilişki kurulmaya çalışılmış ve Türkiye'den su konusunda tavizler elde edilmek üzere Türkiye'ye yönelik terör faaliyetleri desteklenmiştir. Birbirinden bağımsız olan su ve terör konuları zaman zaman Türkiye tarafından da ilişkilendirilerek su sorunu pazarlık konusu yapılmış ve Suriye'nin Türkiye aleyhine teröre verdiği destek bu yolla durdurulmaya çalışılmıştır. 1998 yılına kadar olan sürede iki ülke arasında yaşanan sorunların taraflara verdiği zararlar değerlendirildiğinde, Türkiye'nin uğradığı zararının çok yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu süre içerisinde Suriye'nin, Türkiye ile imzaladığı protokollere uymadığı, Türkiye'nin tepkisini yumuşatmaya yönelik yöntemler kullandığı görülmektedir. Bununla beraber Türkiye'nin de su konusunda herhangi bir taahhüde girmediği ve sorunun çözümünü ertelemeye dair çabalar içine girdiği değerlendirilebilir.

Beşinci Bölüm

1998 Türkiye-Suriye Krizi

5.1. Giriş

Bu bölümde, Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir dönüm noktası olan 1998 Türkiye-Suriye krizi ve ardından imzalanan Adana Mutabakatı analiz edilecektir. Öncelikle krizin esas başlangıcı olan 23 Ocak 1996 tarihli Türkiye notasından itibaren, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik izleyegeldiği politikasındaki değişiklik incelenecektir. Daha sonra 1998'de Suriye'nin geri adım atmasında önemli payı olan Türkiye-İsrail yakınlaşması ve Türkiye'nin PKK liderliğini zayıflatmak üzere, harekete geçme gereksinimi duyacağı PKK'nın siyasallaşma sürecine girmesi incelenecektir. Daha sonra Türkiye'nin Suriye'ye yönelik kriz yönetimini başlatması ve kriz yönetimi boyunca yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca Türkiye'nin yaptığı bu çıkışın İran, Rusya, İsrail, AB, ABD ve Arap Ortadoğusu'ndaki yansımaları hakkında da bilgi verilecektir. En son Adana Mutabakatı'nın imzalanması, Suriye'nin geri adım atma nedenleri ve Adana Mutabakatı'nın önemi açıklanacaktır.

Bu bölümün amacı, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik daha sonra güç kullanma ihtimalini de içerecek olan politika değişikliğini hazırlayan olayların ve Suriye'yi Türkiye'nin isteklerinin tamamını kabul etmeye zorlayan nedenlerin neler olduğunun saptanması olacaktır.

5.2. Krize Doğru

Türkiye, kaynaklarının büyük bir kısmını PKK ile yürüttüğü mücadeleye ayırmıştı. Bu süreçte Türkiye'nin dış politikası yıpranmış ve PKK konusu ülkenin bütün ilişkilerinde bir engel olmaya başlamıştı. PKK faaliyetlerine ABD ve AB insan hakları bağlamında yaklaşırken, Orta Asya ülkeleri Türkiye'nin zayıflığı ve Türk modelinin zafiyeti olarak değerlendirmişlerdi. Ayrıca Türk dış politikasının hareket alanı daralmış ve birçok işbirliği fırsatı kaçırılmıştı.¹⁴⁵ PKK'nın yol açtığı bu zararlara bir son vermek isteyen Türkiye, örgüte en fazla destek veren ülke olan Suriye'ye karşı bazı tedbirler almaya başladı.

5.2.1. Türkiye'nin Suriye'ye Yönelik Politikasını Değiştirmesi

¹⁴⁵ İdris Bal, "Ortadoğu'da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı", İdris Bal (ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 662.

Türkiye'nin, Suriye'yi PKK'ya destek vermektten vazgeçirmeye yönelik politikası, sorunun başından itibaren Suriye'yi bu yönde ikna etmeye yönelik olmuştur. Bu politika 1987 Protokolünde olduğu gibi, su konusunda bazı tavizler verilmesi ve telkinlerde bulunulması şeklinde uygulanmıştır. 1996 yılından itibaren PKK'nın zayıflatılmasına paralel bu politika terk edilerek, Suriye'ye doğrudan baskı uygulanmaya başlanmıştır.¹⁴⁶ Bu bağlamda Türkiye, 23 Ocak 1996'da Suriye'ye bir nota göndererek politikasında yaptığı değişikliği bildirmiştir. Notada yer alan dikkat çekici noktalar şunlardır:¹⁴⁷

1) Suriye, Fırat sularına ilişkin soruna kendi lehine bir çözümü Türkiye'ye "empoze" etmek için PKK'yı kullanarak 1983'ten bu yana Türkiye'de örtülü bir savaşı sürdürmektedir. Bu savaş nedeniyle Türkiye'nin maruz kaldığı çok ağır can ve mal kaybının esas sorumlusu, PKK ile liderini ülkesinde ve denetimindeki topraklarda barındıran ve destekleyen Suriye'dir.

2) Birleşmiş Milletler (BM) Yasası'nın 2 / 4'üncü maddesine göre, bu tutumuyla Suriye, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasal özgürlüğüne karşı kuvvet kullanmıştır. BM'nin "Saldırının Tarifine" ilişkin kararı ışığında ise, Suriye, Türkiye'ye karşı fiilen saldırıda bulunmuştur. Keza, BM'nin "Terörle Mücadele" kararına göre, Suriye "barış ve güvenliğe karşı ağır suç" işlemiştir.

3) Suriye, ülkesindeki veya denetimindeki topraklardaki bütün PKK faaliyetlerine derhal son verilmeli, suçluları yargılamalı ve Abdullah Öcalan ile yardımcılarını Türkiye'ye iade etmelidir.

4) Türkiye, PKK faaliyetleri nedeniyle uğradığı tüm maddi ve manevi zararlar nedeniyle Suriye'den tazminat isteme hakkını saklı tutar.

5) Suriye, PKK'yı ve Öcalan'ı topraklarında barındırdığı sürece, Türkiye, Suriye'ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye, bu hakkını uygun gördüğü zamanda kullanacaktır.

Türkiye bu notayla 1987 yılından beri sürdürdüğü ve Suriye'nin PKK'yı desteklemekten vazgeçmesine karşılık, su konusunda bazı tavizlerde bulunabileceği yönündeki terör-su denkleminde dayanan politikadan vazgeçerek, ilk defa terör ve su konularını birbirinden ayırmış oldu.¹⁴⁸ Suriye'ye yönelik politika değişikliği, 1 Temmuz 1998'de Suriye Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşlerden Sorumlu Bakan Yardımcısı Adnan Omran'ın Ankara ziyaretindeki görüşmeler sırasında, Türkiye'nin iki ülke arasındaki ilişkilerin

¹⁴⁶ Osman Metin Öztürk, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Ankara, Odak Yayınevi, 2004, s. 158.

¹⁴⁷ Şükrü Elekdağ, "Suriye'ye Karşı Strateji Yokluğu", **Milliyet**, 21 Eylül 1998.

¹⁴⁸ Erol Kurubaş, **1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye II. Cilt**, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, s. 288.

düzeltilmesi için hazırladığı bir iyi niyet mektubunu Suriyeli yetkiliye vermesiyle sürdürüldü.¹⁴⁹
Mektupta şu noktalar yer alıyordu:¹⁵⁰

A- Türkiye ve Suriye, evrensel bazda onaylanan aşağıdaki kavramlara ikili ilişkilerinde bağlı kalacaklarını tekrarlar:

Bağımsızlığa ve toprak bütünlüğüne saygı göstereceğiz.

Aramızdaki sorunlara daima barışçı yoldan çözüm bulacağız.

Birbirimize karşı hiçbir zaman güç kullanmayacağız.

Sınırlara saygı göstereceğiz, sınır ihlali yapmayacağız.

Karşılıklı olarak birbirimizin içişlerine karışmayacağız.

Uluslararası terörizme karşı birlikte savaşıyoruz.

Devletler olarak İnsan Haklarına saygı göstereceğiz.

B- Türkiye ve Suriye, ilişkilerini aşağıdaki prensip ve parametrelere uygun olarak geliştirecekleri konusunda istekli olduklarını ifade ederler:

Barış, güvenlik, istikrar ve iyi komşuluk ilişkilerine karşılıklı olarak bağlı kalacağız.

Karşılıklı saygıyı koruyabilmek, sürtüşme ve yanlış anlamalara yol açmamak için, tek yanlı hareketlerden kaçınacağız.

Görüş ayrılıklarını, tehdit etmeden ve güç kullanmadan, tarafların rızası temel alınarak, barışçı yollardan çözme prensibine bağlı kalacağız.

Terörizme karşı işbirliği yapacağız. Birbirimizin toprak bütünlüğünü tehdit eden kişi, grup ya da örgütlerin terörist faaliyetlerine izin vermeyeceğiz.

Birbirimize karşı hasmane söylemlerden ve medyanın birbirimiz aleyhine olumsuz propaganda yapmasından kaçınacağız.

C- Türkiye ve Suriye, aşağıdaki kavramları esas alan projeleri tanımlama ve hayata geçirme imkanları üzerinde çalışma kararı almışlardır:

Ekonomik işbirliğini artıracacağız.

İki ülke arasında ekonomik dayanışmayı güçlendireceğiz.

D- Türkiye ve Suriye, aşağıdaki ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliği yapmak için görüş birliğine varmışlardır:

Ekonomik enformasyonun serbest akışını sağlayacağız.

İş çevrelerini diğer ülkede ticari faaliyetlerde bulunmaya teşvik edeceğiz.

Bu tür faaliyetlerdeki kısıtlamaları kaldıracacağız Banka transferlerini kolaylaştıracağız, ulaşım imkanlarını geliştireceğiz.

İki taraflı ve çokuluslu fuarların açılmasını teşvik edeceğiz.

Endüstriyel işbirliği ve ortak çıkarlar konusundaki projeleri geliştireceğiz.

Çevre konusunda işbirliği yapacağız.

¹⁴⁹ **Hürriyet**, 3 Ekim 1998.

¹⁵⁰ **Hürriyet**, 3 Ekim 1998.

Karşılıklı olarak turizmi teşvik edeceğiz.

Medya mensuplarının karşılıklı ziyaretlerini teşvik edecek, misafir gazetecilerin çalışma şartlarını iyileştireceğiz.

İkili ve çokuluslu kültürel faaliyetler düzenleyeceğiz.

Suriye, bu mektuba cevap vermediği gibi, Ağustos 1998'de Suriye petrol bakanı Bağdat'ı ziyaret ederek, 1982'de İran-İrak savaşı sırasında kapatılan Kerkük-Banyas petrol boru hattının yeniden açılması kararını açıkladı. Bu adım, Türkiye-İsrail yakınlaşmasına karşı Suriye ile Irak arasında bir ittifak girişiminin ilk adımı olarak değerlendirilmişti.

5.2.2. Türkiye-İsrail Yakınlaşması

Suriye'nin PKK'ya destek vermeye devam etmesi ve Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasında yukarıda değinilen değişiklik, Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşmasını gerektiriyordu. Ayrıca Suriye'nin, 1995'te Yunanistan'la ortak savunma anlaşması imzalaması, Türkiye'yi bölgede işbirliği yapabileceği ülkeler aramaya yöneltmişti. Ortadoğu'da ABD'nin "serseri devletler" (rogue states) olarak adlandırdığı ülkeler ile sorunları bulunan Türkiye ve İsrail'in bu ülkelerden ortak tehdit algılaması,¹⁵¹ bu dönemde işbirliği yapacak ülke arayışına giren Türkiye'nin ortağını da belirlemişti.

Suriye-İsrail barış görüşmelerinin Mart 1996'da kesilmesinin hemen ardından, Türkiye-İsrail ilişkileri gelişmeye başladı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 11-14 Mart 1996 tarihleri arasında İsrail'e yaptığı ziyaret, iki ülke ilişkileri açısından bir dönüm noktası oldu. Ziyaret sırasında Türkiye ile İsrail arasında dört antlaşma imzalandı. Bunlar: Ekonomik İşbirliği Antlaşması, Serbest Ticaret Antlaşması, Karşılıklı Yatırımların Korunması ve Artırılması Antlaşması ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Antlaşması idi.¹⁵² 23 Şubat 1996'da imzalanan Askeri Alanda Eğitim ve Teknik İşbirliği Çerçeve Anlaşması ile beraber, Türkiye ile İsrail ilişkilerindeki canlanma askeri ve ekonomik işbirliği olmak üzere iki temel alanda yoğunlaşmış oluyordu.

Askeri Alanda Eğitim ve Teknik İşbirliği Çerçeve Anlaşması, Türkiye hava sahasında İsraili pilotların eğitim uçuşu yapmasını ve iki ülke harp akademileri arasında öğrenci ve eğitimci değişimini öngörüyordu. Askeri işbirliği konusunda diğer bir anlaşma, 28 Ağustos 1996'da imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması oldu. Anlaşmanın ardından İsrail'de 54 Türk F-4 Phantom savaş uçağının modernizasyonu yapıldı. Askeri alanda işbirliğinin bir diğer boyutu, Türkiye ve İsrail'in ortaklaşa düzenlediği tatbikatlar oldu. Nisan ve Ağustos

¹⁵¹ Kamer Kasım, "Türkiye-İsrail İlişkileri", İdris Bal (ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 810.

¹⁵² Süha Bölükbaşı, "Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa", Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı ve Ramazan Gözen (der.), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001, s. 264.

1996'da Türk ve İsrail savaş uçakları havada ortak ikmal tatbikatları yaptılar. 1998 başında da Akdeniz'de "Güvenilir Denizkızı" adlı bir arama ve kurtarma tatbikatı yapıldı.

Nisan 1997'de Savunma Bakanı Turhan Tayan İsrail'i ziyaret etti ve ortak tehdit oluşturan ülkelerin Suriye, İran ve Irak olduğu bildirildi. Aynı yılın Mayıs ayında gerçekleşen Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir'in İsrail ziyaretinde, İsrail Savunma Bakan Yardımcısı David Ivry ve ABD'li yetkililerle yapılan toplantılarda, Suriye ve İran'a karşı atılacak somut adımlar belirlenip, bu iki ülkenin yol açtığı bir bunalım durumunda üç ülkenin ortak birlik oluşturması konuşulup, etkin istihbarat değişimi konusunda bazı kararlar alındı.

İşbirliğinin ekonomik ayağında ise Serbest Ticaret Anlaşması yürürlüğe sokulmuş ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi birdenbire %40'lar seviyesinde artmıştı. Anlaşmanın imzalanmasından sonra, iki ülke arasındaki ticaret hacminin yılda 1 milyar doları aşması amaçlanmıştı.¹⁵³

Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşma, Türkiye'yi bölge ülkelerinin eleştiri oklarının hedefi haline getirmişti. İşbirliği, genelde bölge ülkelerinin, özelde de Suriye'nin tepkisini çekmişti.¹⁵⁴ Suriye'nin El-Baas gazetesi, "ilan edilmemiş bu ittifak, barış sürecini bertaraf etme amacının ötesinde, Araplar ve onların yasal hakları pahasına da olsa yeni kazançlar elde etmeyi amaçlamıştır..." ifadesini kullandı.¹⁵⁵ Aynı şekilde Suriye'nin Tişrin gazetesi de Türkiye ile İsrail arasında yapılan anlaşmanın, İsrail hava kuvvetlerine Türk hava sahasını kullanma imkanı verdiğini ve bu durumun Suriye'nin güvenliğini tehdit ettiğini, dolayısıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinin tehlikeye girdiğini ifade etti.¹⁵⁶

Türk-İsrail işbirliğinin, Ortadoğu ülkelerini Türkiye'den uzaklaştırdığı söylenebilirdi. Ancak Türkiye tarafından yapılan fayda/maliyet hesabı, İsrail'le yakın işbirliği yapılmasını gerekli kılıyordu.¹⁵⁷ Bu yakınlaşma, Hafız Esed rejiminin hep iddia ettiği "Arap ülkelerine karşı Türkiye-İsrail-ABD ittifakı" iddialarını doğrular nitelikteydi ve Suriye bu yakınlaşmayı kendi liderliğinde, Araplar arası bir dayanışma gerekçesi olarak kullanmaya çalışıyordu.¹⁵⁸ Ancak 21-23 Haziran 1996 tarihleri arasında Mısır'da yapılan Arap Birliği zirvesinde, Türkiye'nin İsrail'le yaptığı antlaşmalara karşı bir deklarasyon yayınlanmasına yönelik çabası başarılı olmamıştı.¹⁵⁹ Diğer taraftan, Türkiye ile olası bir savaş durumunda, İsrail'in de doğrudan veya

¹⁵³ Osman Metin Öztürk, "Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine", **Avrasya Dosyası**, Cilt 5, Sayı 1 (1999), s. 252.

¹⁵⁴ Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Middle East Challenges: Towards a New Beginning?", İdris Bal (ed.), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida, Brown Walker Press, 2004, s. 367.

¹⁵⁵ Bölükbaşı, "Türkiye ve...", s. 265.

¹⁵⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 645.

¹⁵⁷ Hüseyin Bağcı ve İdris Bal, "Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era: New Problems and Opportunities", İdris Bal (ed.), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida, Brown Walker Press, 2004, s. 108.

¹⁵⁸ Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası", Mustafa Türkes ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye'nin Komşuları**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 284.

¹⁵⁹ Arı, **Geçmişten...**, s. 646.

dolaylı olarak Türkiye'nin yanında yer alabileceği endişesini taşımaya başlamış, iki güçlü komşu devlet tarafından kuşatılmış olduğu hissine kapılmıştı.¹⁶⁰ Savunma Bakanı Mustafa Tlas, değişik zamanlarda yaptığı açıklamalarda Türkiye ile İsrail arasındaki Askeri İşbirliği Antlaşmasının asıl amacının, Suriye'ye baskı uygulamak olduğunu ileri sürmüştü ve Arapların karşı karşıya buldukları en büyük sorunun, Türkiye-İsrail ittifakı olduğunu söylemişti.¹⁶¹ Tlas ayrıca, Türkiye'nin Türk-İsrail ittifakının içeriğini gizleme çabalarına rağmen, ittifakın gerçek mahiyetinin her geçen gün biraz daha netleştiğini ifade ediyordu.¹⁶² Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara da, Lübnan'ın LBC televizyonunda yayınlanan bir röportajda, Türk yetkililerin İsrail Hükümetini Araplarla barış yapmaması yönünde cesaretlendirdiğini, zira Araplarla İsrail arasında yapılacak bir barışın, Türkiye'deki bazı yetkililerin çıkarına ters düşeceğini ifade etmişti.¹⁶³

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini kendisine karşı işbirliği olarak algılayan Suriye, 25 Ocak 1997 tarihinde Türkiye'den ayrılan Büyükelçi Abdülaziz El-Rifai'nin yerine bir atama yapmamış, Türkiye'nin Şam'a atamak istediği askeri ataşeyi de kabul etmemişti. İttifakın birinci derecede kendisini hedef aldığını düşünen Suriye'nin Ürdün'le de ilişkileri gerilmişti. Şam'a göre Ürdün, Amerikan şemsiyesi altında, eninde sonunda bu ittifaka dahil olacaktı. Bunun üzerine Ürdün Hükümeti bütün Arap ülkelerine Türk-İsrail ittifakına dahil olmayacağı yönünde güvence vermişti.¹⁶⁴

Türkiye ve İsrail'in askeri güçleri Ortadoğu ülkelerinkine kıyasla çok ilerdeydi ve ekonomik açıdan da bölgenin en dinamik ülkeleriydi. İki ülkenin askeri alandaki işbirliği, Suriye ve İran'ı stratejilerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştı.¹⁶⁵ İran Meclis Başkanı Ali Ekber Natık Nuri'nin 15 Şubat 1997'deki bir açıklamasında, stratejik bir zorunluluk olması bakımından İran-Suriye ilişkilerinin her alanda derinleşerek devam edeceğini dile getirmesi, bu bağlamda değerlendirilebilirdi. Aynı şekilde İran Savunma Bakanı Muhammet Forzande Bahbahi'nin 18 Şubat 1997 tarihindeki Şam ziyaretinde yürüttüğü temaslardan, iki ülke arasındaki ilişkileri sağlamlaştıracağını ve savunma alanında işbirliğini güçlendireceğini¹⁶⁶ dile getirmesi de, bu gözden geçirmenin bir sonucu olarak değerlendirilebilirdi. Ancak bütün bunlar, İran ile Suriye'nin Türk-İsrail ittifakını dengeleyecek bir ittifaka girmeleri sonucunu doğurmamıştı. Suriye'nin Yunanistan'la beraber benzer bir ittifaka girmesi senaryoları da ortaya atılmış, ancak bu da bir ittifak sonucunu doğurmamıştı.

¹⁶⁰ Türel Yılmaz, **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s. 149.

¹⁶¹ Yılmaz, **Türkiye...**, s. 70.

¹⁶² İbrahim El-Dakuki, **Suvrat'ul Etraki Led'al Arab**, Beyrut, Merkez Dirasat El-Vahde'l Arabiyya, 2001, s. 144.

¹⁶³ El-Dakuki, **Suvratu...**, s. 151.

¹⁶⁴ El-Dakuki, **Suvratu...**, s. 144.

¹⁶⁵ Kasım, "Türkiye-İsrail...", s. 811.

¹⁶⁶ Abdülaziz Şahade El-Mansur, **Elmesale'l Maiyye Fi's Siyaseti's Suriyye Ticah Turkiyya**, Beyrut, Merkez Dirasat Elvahde'l Arabiyya, 2000, ss. 303-304.

İran'ın Körfez ülkeleriyle yaşadığı adalar sorunu ve Basra Körfezinde, özellikle Irak'ın Körfez Savaşından sonra bölgedeki güç dengesinden soyutlanmasının ardından, İran'ın başat güç konumuna yükselmesinin bölge ülkelerinde yarattığı endişe, Arap-İran ilişkilerini olumsuz etkiliyordu. Suriye'nin İran'la bir eksen oluşturmasına Arap ülkeleri tepki gösterebilirdi. Ayrıca İran'ın Türkiye ile arasındaki, doğalgaz ve petrolün de dahil olduğu ticari ilişkiler, Suriye-Türkiye veya Suriye-İran arasındaki ticari ilişkilerle kıyaslanamayacak boyuttaydı.¹⁶⁷ Yunanistan da Türk-İsrail ittifakının, Türkiye ile yaşadığı sorunlardan dolayı kendi güvenliğini tehdit ettiğine inanmakla beraber, bu ittifakla asıl hedef alınanın kendisi olmadığını farkındaydı. Ayrıca Yunanistan'ın da İsrail'le askeri alanda ilişkileri mevcuttu.¹⁶⁸

Bölge dengelerini değiştiren Türk-İsrail yakınlaşmasını dengelemek için işbirliği arayışına giren Suriye, 1997 yılından itibaren Irak'la ilişkilerini geliştirmeye başladı. O yıla kadar birbirlerine karşı şüpheyle yaklaşan, Arapların liderliği konusunda rekabet eden ve aralarında diplomatik ilişki kurmayan iki ülke, bölgede oluşan bu yeni durum karşısında yakınlaşma süreci içerisine girmişler ve Irak Savaşı çıkana kadar ve hatta savaş sırasında da bu ilişki süreci devam etmişti.¹⁶⁹

Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara başkanlığında toplanan, 110.uncu dönem Arap ülkeleri dışişleri bakanları konseyi toplantısında, bazı Arap diplomatik kaynaklarının aktardığına göre, Türk-İsrail askeri işbirliğinin tartışıldığı kapalı oturumda, bazı heyet başkanları bu işbirliğinin önemi ve tehlikesi konusunun abartılmaması gerektiği yönünde görüş bildirmiş ve Suriye'nin katı tutumunu desteklememişti. Yaser Arafat söz konusu oturumda, Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz'ın, kendisine Türkiye'nin Irak'a yönelik düşmanca bir tutumunun olmadığını ve Türkiye ile İsrail'in askeri ittifak değil, belirli alanlarda işbirliğini öngören bir anlaşma imzaladıklarını söylediğini, ifade etmişti. Arafat ayrıca Türkiye'nin görüşünün dikkate alınması gerektiğini de sözlerine eklemişti. Ürdün Dışişleri Bakanı Abdulilah El-Hatip de, Türk-İsrail yakınlaşmasını ittifak olarak değerlendirmenin yanlış olduğunu, bu yakınlaşmanın askeri deneyim ve tekniklerin paylaşılmasından ibaret olduğunu ve bu durumun Araplar açısından bir kaygı veya korku kaynağı olmadığını ifade etmişti. Söz konusu oturumda, bazı Arap bakanlar da İsrail'le daha fazla yakınlaşmaması ve provoke edilmemesi için Türkiye'ye karşı bir girişimde bulunmama çağrısında bulunmuştu.¹⁷⁰ Toplantının sonuç bildirgesinde askeri ittifak fikri reddedilmiş, ancak Ankara'nın Telaviv'le askeri bağlarını geliştirmesinin, Arap ulusal çıkarları açısından gerçek bir tehlike oluşturduğu, bu durumun bölgeyi ittifaklar politikasına geri götüreceği ve Türkiye'nin, Kudüs'ü işgali altında

¹⁶⁷ Abdullah Muavvid, *Sinaat'ul Karari Fi Turkiya va'l Alakat El-Arabiyya-Etturkiyye*, Beyrut, Merkez Dirasat El-Vahde'l Arabiyya, 1998, s. 306.

¹⁶⁸ Muavvid, *Sinaatu...*, s. 305.

¹⁶⁹ Orhan, Oytun. "Türkiye Suriye İlişkileri". *Levant Watch*. 1 Aralık 2003. 9 Ocak 2005.

http://levantwatch.blogspot.com/2003_12_01_levantwatch_archive.html

¹⁷⁰ El-Dakuki, *Suvratu...*, ss. 151-152.

bulunduran bir ülkeyle yaptığı işbirliğini gözden geçirmesi gerektiği dile getirilmişti.¹⁷¹ Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara da Türkiye-İsrail ilişkilerinin Arap dünyasını tehdit ettiğini belirtmiş, “İsrail'in açgözlülüğü Arapları hiçbir zaman şaşırtmaz, ancak Türkiye'nin Arap ve Müslümanların hislerine en ufak bir saygı göstermeden İsrail'le askeri işbirliğine girmesi, bütün Araplar için büyük bir tehlike sinyalidir.”¹⁷² demişti.

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini gözden geçirmesi gerektiğini savunan Arap ülkeleri, kendilerinin de Suriye ve Irak'ı Türkiye'ye karşı desteklemeyi gözden geçirmeleri gerektiğini unutuyorlardı.¹⁷³ Çünkü Suriye'nin uzun yıllar PKK'ya verdiği desteğin sürmesi , Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasını kolaylaştırmasının yanı sıra, Suriye karşıtı bir işbirliğinin belki de kurulmasına neden olmuştu.¹⁷⁴ Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirmesindeki en belirleyici etken, Türkiye karşıtı terör örgütlerini destekleyen Suriye'ye karşı, caydırıcı gücünü artırmaktı.

5.2.3. PKK'nın Siyasallaşma Sürecine Girmesi

Türkiye'nin İsrail'le ittifak ilişkisine girmesi, PKK'ya ve Suriye'ye karşı konumunu güçlendirmişti. İki ülkenin terör konusundaki bilgi alışverişi, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren başlamış ve artarak devam etmişti. Nitekim bu işbirliği, 1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla sonuçlanmıştı.¹⁷⁵ 1990'ların başından itibaren, aldığı dış destek sayesinde diğer terör örgütlerine göre çok daha fazla güce erişen PKK, 1991-1993 yılları arasında gücünün doruğuna ulaşmıştı. Artık stratejisini düzenli ordu kurma üzerine oluşturuyordu. Ancak, Türk hükümetlerinin terörle mücadelede gösterdiği kararlılık ve Türk polisinin, ordusunun ve istihbaratının teröre karşı mücadeleyi başarıyla yürütmesi sonucu, PKK 1993 yılından itibaren Türkiye karşısında güç kaybetme sürecine girdi.¹⁷⁶ Diğer taraftan, PKK'nın mücadele yöntemleri ve stratejisi uluslararası alanda meşru karşılanmamaktaydı. Bu durumun sürmesi PKK'nın uluslararası destek almasını zorlaştırıyordu. PKK yıllardır kullandığı yöntemle istediği başarıyı elde edememişti ve askeri yöntemler PKK'nın mücadelesine zarar vermeye başlamıştı. Avrupa ve Amerika platformlarında terörün ve terör örgütlerinin artık hiç şansı yoktu. Ayrıca Türkiye ile sağlanacak bir ateşkes ve diyalog PKK'nın uluslararası alanda tanınarak, geniş bir manevra alanı elde etmesine yarayacak ve

¹⁷¹ El-Dakuki, **Suvratu...**, ss. 147-148.

¹⁷² **Hürriyet**, 17 Eylül 1998.

¹⁷³ Bağcı ve Bal, “Turkish Foreign...”, s. 109.

¹⁷⁴ Bölükbaşı, “Türkiye ve...”, s. 269.

¹⁷⁵ Ramazan Gözen, “Turkish Foreign Policy in Turbulence of the Post Cold War Era: Impact of External and Domestic Constraints”, İdris Bal (ed.), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida, Brown Walker Press, 2004, s. 38.

¹⁷⁶ İdris Bal, “Terörizm, Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği”, İdris Bal (ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, ss. 865-866.

Cenevre Sözleşmeleri çerçevesinde “savaşan taraf” statüsü kazanmasını sağlayacaktı.¹⁷⁷ Bütün bu nedenler PKK'nın siyasallaşma sürecine girmesini gerektiriyordu.

1990'lı yılların ikinci yarısından sonra PKK siyasallaşma sürecine girdi. İlk olarak ateşkes istedi. Ardından Kürt parlamentosunun İtalya'da toplanmasını sağladı. Askeri gücünü kaybeden PKK, siyasal bir güç olmaya doğru gidiyordu. Bu süreç, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün izlediği sürece benziyordu.¹⁷⁸ Böylece Türkiye'yi, istemediği bir siyasi çözüme zorlayacak olan uluslararası desteği sağlayabileceğini hesaplıyordu. Türkiye ile müttefiklerinin arasını açacak olan böyle bir gelişme, Türkiye tarafından kesinlikle istenmiyordu. Bu durum PKK ile mücadelesinde askeri başarı sağlayan Türkiye'nin PKK'ya bir son darbe vurarak, örgüte karşı kesin zaferini ilan etmesi için zamanın geldiğini gösteriyordu. Zira Abdullah Öcalan, Suriye'den sınırdışı edilmesi durumunda etkisini büyük oranda kaybedecekti. Suriye'nin Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye iade etmese bile, mutlaka Türkiye'den uzak üçüncü bir ülkeye sürmesi yeterliydi. Böylece, PKK liderliğinin siyasallaşma sürecinde zayıflayacağı düşünülüyordu.

5.3. Türkiye'nin Kriz Yönetimini Başlatması

Türkiye, Suriye ile ilişkilerinde PKK sorununu çözmek için, 1996 yılından itibaren gittikçe daha kararlı ve sert bir politika izlemeye başlamıştı. Bu politikanın Suriye tarafından algılanmaması veya algılanmak istenmemesi, Türkiye'yi, Suriye'yi giderek artan bir şekilde baskı altına almaya yöneltmiştir.¹⁷⁹ Türkiye'nin uzlaşma çabalarına karşılık, Suriye'nin PKK'yı desteklemeyi sürdürmesi, Türkiye'yi gerilimi tırmandırmaya ve artık kesin bir sonuç almaya yönelik girişimler başlatmaya zorlamıştır. PKK'nın askeri varlığının ortadan kaldırılmasının, Suriye'deki konumunun sarsılmasıyla mümkün olacağını düşünen Türkiye, Suriye'ye karşı yeni bir “tırmanma stratejisi” başlattı. Bu yeni stratejinin mimarlarının siyasiler yerine askerler olması, tırmanmanın savaşa kadar varabileceğinin işaretlerini veriyordu.¹⁸⁰ Suriye ve Türkiye arasında askeri bakımdan Türkiye lehine artan fark, askeri müdahale seçeneğini mümkün kılıyordu.¹⁸¹ Genelkurmay, Suriye'nin askeri gücünün dayandığı eski Sovyet yapımı silah ve malzemelerin çürüdüğü ve kullanılamaz hale geldiği değerlendirmesini yapıyordu. Herhangi bir sıcak çatışmada, işin yalnızca askeri harekâta kalması durumunda, Türk Silahlı Kuvvetleri önünde direniş göstermesi söz konusu değildi. Terörist gruplara sağladığı destek, Suriye'nin en büyük dış politika silahı olmuştu, başka silahı yoktu.¹⁸²

¹⁷⁷ Kurubaş, **1960'lardan...**, ss. 113-114.

¹⁷⁸ **Sabah**, 3 Ekim 1998.

¹⁷⁹ Öztürk, **Dış...**, s. 158.

¹⁸⁰ Kurubaş, **1960'lardan...**, s. 289.

¹⁸¹ Altunışık, “Soğuk Savaş...”, s. 285.

¹⁸² Murat Yetkin, “Asker: 12 Saatte Şam'dayız Demirel: Tehdidi Sertleştirin”, **Radikal**, 9 Ağustos 2004.

Bu yeni strateji kapsamında ilk sinyal, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in, 16 Eylül'de Hatay'da yaptığı konuşmayla verildi. Seçilen yer ve konuşmanın sert içeriği planlı bir tırmandırma diplomasisinin göstergesiydi.¹⁸³ Ateş konuşmasında Suriye'yi PKK'ya destek verdiği için uyararak;

“Artık sabrımız kalmadı. Eğer gerekli tedbirleri almazlarsa, biz Türk Milleti olarak her türlü tedbiri almak zorunda kalacağız. Bazı komşularımız özellikle ismini açıkça söylüyorum Suriye gibi komşular, iyi niyet ve gayretimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek, Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye, iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Ancak artık sabrımız kalmadı.”¹⁸⁴ demişti.

Orgeneral Atilla Ateş'in, Türkiye'nin iç ve dış güvenlik konularında en yetkili organı olan Milli Güvenlik Kurulu'nun üyesi olması göz önünde bulundurulduğunda Ateş'in açıklaması, hem bu kurul, hem de hükümet adına yapılmış sayılırdı. Ayrıca, Türkiye'nin bundan böyle Suriye'nin düşmanca davranış ve eylemlerini karşılıksız bırakmayacağını belirten bu demeç, Şam'a yönelik yeni devlet politikasını ortaya koyuyordu.¹⁸⁵

30 Eylül'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında da benzer mesajlar verilmişti. Toplantıda, Suriye'ye “ayağını denk al” mesajı verilmesi benimsenmiş, Türkiye'nin iyi niyetini sürekli istismar eden Şam yönetiminin, bölücü terör örgütüne sürekli destek verdiği ve PKK liderinin halen Şam'da barındığı vurgulanmıştı. “Suriye bir taraftan bu yardımı reddederken, diğer yandan gizli düşmanlığı sürdürmektedir. Türkiye'nin dostluk elini sürekli geri çevirmektedir. Bu politika sürdükçe, Suriye'ye anlayacağı dilden konuşmak gerekecektir” görüşü dile getirilmişti. Ayrıca, Suriye'nin diplomatik yolla son bir kez daha uyarılması, bildik tutumunu devam ettirmesi durumunda da, gereken yanıtın verilmesi benimsenmiş ve Türkiye'nin mukabele hakkının saklı olduğu vurgulanmıştı.¹⁸⁶

Türkiye, kriz yönetimini, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in TBMM'nin yeni yasama yılının açılışında yaptığı konuşmayla sürdürdü. Demirel konuşmasında;

“Türkiye - İsrail ilişkilerini bahane ederek, Arap kardeşlerimizi Türkiye'ye karşı kışkırtmaya kalkışan Suriye gibi ülkelerin davranışı dostça değildir. Esasen Suriye, Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir. PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı, mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu ve sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.”¹⁸⁷ demişti.

¹⁸³ Altunışık, “Soğuk Savaş...”, s. 284.

¹⁸⁴ **Milliyet**, 17 Eylül 1998.

¹⁸⁵ Elekdağ, “Suriye'ye Karşı Strateji Yokluğu”.

¹⁸⁶ **Milliyet**, 1 Ekim 1998.

¹⁸⁷ **Milliyet**, 2 Ekim 1998.

Süleyman Demirel'in bu konuşması, olayı dünya gündemine taşımıştı. Mecliste yaptığı konuşmanın ertesi gününde "sabrımızın taşmak üzere olduğunu hatırlatıyorum" sözleriyle neyi kastettiğinin sorulması üzerine Demirel, "Ben Meclis'te yılda bir defa konuşuyorum. Orada söylediğim her şey on defa düşünülmüş, on defa süzgeçten geçmiştir. Ben kendi adıma değil, Cumhurbaşkanı olarak devlet adına konuşuyorum."¹⁸⁸ diyerek bu planlı tırmandırma stratejisinin ciddiyetini ortaya koyuyordu.

Suriye'ye ard arda verilen mesajların sertliği gittikçe artıyor ve kriz tırmandırılıyordu. Bu arada iki ülke sınırında askeri hareketlilik başlamıştı. Suriye sınır boyuna dağ komando timleri sevk edilmiş, Diyarbakır 2. Hava Üssü'nde kısmi alarm durumuna geçilmişti. Savaş uçakları uçuşa hazır durumda bekletilirken, gözlem uçakları Suriye sınır şeridinde gün boyu gözlem uçuşu yapmaya başlamıştı.¹⁸⁹ Bu arada, Suriye'nin Türkiye sınırına yakın bölgelerindeki bazı askeri, stratejik ve iktisadi tesislerle, PKK kamplarında büyük patlamalar meydana gelmişti. Patlamalar Derbesiye, Kamışlı, Tell Abyad, Saboundji ve Dali Darh'daki askeri birliklerde, bazı stratejik yerlerde ve PKK'nın iki eğitim kampında peşpeşe meydana gelmişti.¹⁹⁰

Suriye'nin ilk tepkisi krizi yatıştırmaya yönelik ortak komitenin tekrar toplanmaya başlaması ve iki ülke arasında güvenlik, su ve siyasi konuların konuşulması yönünde bir teklif getirmesiydi. Ancak krizi tırmandırmış ve sonuç alma noktasına gelmiş olan Ankara, bu konuları paket halinde görüşme politikasını çoktan bırakmıştı. Suriye'nin teklifine cevabı, gerçek sorunun terörizm olduğu ve öncelikle bu konunun çözülmesi gerektiği, ancak ondan sonra diğer sorunlara bakılabileceği şeklinde oldu.¹⁹¹ Suriye yönetimi tarafından bu dönemlerde yapılan açıklamalarda, İsrail bağlantısı ve uzlaşma mesajları öne çıkmaktaydı. Suriye'nin İstanbul Konsolosu Ghyas Anis'in Milliyet gazetesine verdiği bir röportajda; krizin Suriye tarafıyla ilgili olmadığını, Suriye'nin hiçbir tahrik edici veya kışkırtıcı demecinin olmadığını, gerginliğin Türk-İsrail ilişkileriyle ilgisi bulunduğunu, krizin en önemli sebebinin bu olduğunu dile getirmişti.¹⁹² Suriye tarafından yapılan açıklamalarda, Suriye'nin Türkiye ile iyi komşuluk ilişkilerine ilişkin istekleri vurgulanıyor ve Suriye'nin sorunların çözümünün diplomatik yollardan iki ülkenin çıkarlarına hizmet edecek ve Arap-Türk ilişkilerinin çimentosunu oluşturacak, karşılıklı bir güven iklimi içinde ele almaya hazır olduğu ifadeleri kullanılıyordu. Ayrıca Türkiye'nin bu ani öfkesinin, Ortadoğu'yu yeniden ittifak politikalarına sürüklemek amacıyla oluşturulan Türk-İsrail ittifakı ile aynı döneme denk gelmesi de hayretle karşılanıyordu.¹⁹³ Suriye tarafından 6 Ekim'de yapılan açıklamada, Türkiye'nin Şam'a yönelik

¹⁸⁸ **Hürriyet**, 3 Ekim 1998.

¹⁸⁹ **Milliyet**, 4 Ekim 1998.

¹⁹⁰ **Hürriyet**, 10 Ekim 1998.

¹⁹¹ Altunışık, "Soğuk Savaş...", s. 285.

¹⁹² **Milliyet**, 8 Ekim 1998.

¹⁹³ "Suriye, Türkiye'nin Savaş Tehditlerini Yanıtladı". **SANA**. 5 Ekim 1998. 21 Eylül 2004. <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1998/10/06x10x98.HTM#%201>

tehditlerinin bölgedeki istikrar ve güvenliğe zarar vereceği belirtilip, diyalog için yeni bir çağrı yapılmıştı. İsrail'e karşı 1973 yılı Ekim ayındaki savaşın 25. yıldönümünde konuşan İktidardaki Baas Partisi'nin Bölge Sekreter Yardımcısı Süleyman Kaddah, Türk yetkililer tarafından Suriye'ye karşı başlatılan tehdit kampanyasının ve Türkiye'nin kendi sorunlarını ihraç etmeye yönelik yanlış iddialarının, bölgede barış ve güvenliği sağlamayacağını ifade etmişti. Krizin arkasında İsrail'in olduğu yönünde bir iddia ortaya atan Kaddah, İsrail'in Türkiye ile askeri bir ittifak kurarak bu süreçte tehlikeli bir rol oynadığını, bu askeri ittifakın, Suriyelilere, Araplara ve Müslüman halklara karşı bir tehdit oluşturduğunu, ittifakın Türk halkının asıl menfaatlerini, Arap ve Müslümanlarla olan tarihi bağlarını zedeleyeceğini ifade etmişti. Suriye'nin iyi komşuluk ilişkileri ve iki ülke halkının ortak çıkarları esasında, Türkiye ile dostane bağlarının korunması yönündeki isteklerini de dile getiren Kaddah, Arap ülkelerine bir çağrıda bulunarak, Arap ve İslam ülkelerine yönelik bir tehdit oluşturduğu için, Türkiye ile İsrail arasındaki ittifaka karşı, ortak bir hareket benimsemelerini istemişti.¹⁹⁴

Suriye'nin kriz boyunca izlediği politika şu noktalarda özetlenebilir:¹⁹⁵

- 1-Türkiye'nin saldırgan tutumuna karşılık, Suriye'nin diplomatik çözüm arayan politikasına tüm Arap ülkelerinin destek vermesi gerektiği.
- 2-Türk-İsrail ittifakının, Suriye kadar tüm Arap alemini de tehdit ettiği.
- 3- Krizin, Türkiye-İsrail yakınlaşmasının ardından ortaya çıkmasının tesadüf olmadığı.

Suriye'nin çok sık dile getirdiği İsrail bağlantısı, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in, Türkiye ile Suriye arasında arabuluculuk yapmak üzere, 6 Ekim'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinin de dile getirilmişti. Mübarek, Arap kamuoylarının, Türkiye'nin son çıkışının İsrail'in kışkırtmasıyla meydana geldiği ve Türkiye'nin İsrail'in arzuları yönünde hareket ettiği kanaatini taşıdığını ifade etmişti. Mübarek, konuyu İsrail komplosu iddiasına çekerek Türkiye'yi savunma konumuna çekmeye çalışmıştı.¹⁹⁶ Benzer bir bağlantı, arabuluculuğa soyunan İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi tarafından da dile getirildi. Harrazi de Ankara'ya yaptığı ziyarette, Türkiye'nin Suriye'ye karşı izlediği politikanın perde arkasında İsrail'in olduğunu iddia etmişti.¹⁹⁷

Türkiye ile Suriye arasında arabuluculuk için Ankara'ya gelen Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, yaptığı görüşmelerden sonuç alamamıştı. Türk tarafının, Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi ve PKK'ya verilen desteğin kesilmesi yönündeki kararlı tutumu karşısında Mübarek'in Türkiye ile Suriye arasında çözüm önerileri içeren teklif paketi ve diyalog önerisi sonuçsuz kalmıştı. Mübarek'in çözüm paketinde, Ankara ile Şam arasında

¹⁹⁴ “Suriye’ye Göre, Türkiye’nin Tehditleri Bölgesel Güvenliğe Zarar Veriyor”. *Reuters*. 6 Ekim 1998. 21 Eylül 2004.

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1998/10/07x10x98.HTM#%201>

¹⁹⁵ Selahattin İbas, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara, Platin Yayınları, 2004, s. 73.

¹⁹⁶ Murat Yetkin, “137 Fırtınalı Gün (4)”, **Radikal**, 12 Ağustos 2004.

¹⁹⁷ **Hürriyet**, 10 Ekim 1998.

yaşanan krizin çözümü için diyalogun hemen başlatılması ve Mısır'ın da bu görüşmelerde arabuluculuk yapması yer alıyordu.¹⁹⁸

Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'in teklif paketi Türkiye tarafından kabul edilmediği gibi, kendisine Suriye'nin PKK'yı desteklediğini gösteren bilgi ve dokümanlar ile Türkiye'nin taleplerini içeren bir dosya verildi. Dosyada Abdullah Öcalan'ın Şam'daki adresi, başta Bekaa Vadisi olmak üzere Suriye'deki PKK kamplarının dökümü ve sınırdaki PKK hareketlerine ilişkin bilgiler yer alıyordu. Dosyada Türkiye'nin Suriye'den talepleri şöyle sıralandı:¹⁹⁹

- 1- Abdullah Öcalan'ı teslim etmesi.
- 2- PKK'ya politik desteğini çekmesi.
- 3- PKK'nın militanlarına lojistik desteğini çekmesi.
- 4- PKK'ya para yardımını durdurması.
- 5- PKK propagandasına alet olmaması.
- 6- Arap ülkelerini Türkiye'ye karşı tahrik etmemesi.
- 7- Türkiye'ye yönelik düşmanca tutumuna son vermesi.

Ankara'da arabulucu rolünü oynayamayacağını ve Türkiye'nin ne kadar ciddi olduğunu anlayan Hüsnü Mübarek, Ankara'dan sonra Şam'a geçmiş ve Suriye yönetimine Türkiye'den edindiği izlenimleri aktarmıştı. Kendisini Arap dünyasının lideri konumunda gören Mısır, arabuluculuğu başaramamış, Suriye'nin esas arzusu olan işi zamana yayarak unutturma hedefine ulaşamamış, bir de Türkiye'ye karşı Suriye'nin elindeki tek dış politika silahı olan PKK'yı almaya yönelik Türkiye taleplerini Suriye'ye iletmek zorunda kalmıştı.²⁰⁰

Krizin başından beri uzlaşma mesajları yollayan ve elindeki PKK kartından vazgeçmek istemeyen Suriye, bu sefer İran'ı tekrar devreye sokarak bir çıkış yolu aramaya çalıştı. İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi 9 Ekim'de tekrar Ankara'ya geldi. İsrail söylemini bırakan Harrazi, İKÖ dönem başkanı olarak amaçlarının, sorunu çatışmaya dönüşmeden çözmek olduğunu söyledi. Harrazi, Suriye'nin PKK'yı ve liderini barındırmayacağı beyanını getirmişti. Ancak devamında Abdullah Öcalan'ın zaten Suriye'de olmadığını eklemiş olması, Türkiye'yi ikna etmeye yetmemişti. Türkiye, Mübarek gibi Harrazi'ye de Suriye'den istekleri konusunda ne kadar kararlı olduğunu bir kez daha anlatmış ve kendisine Hatemi'ye ulaştırması için Süleyman Demirel tarafından yazılmış bir mektup verilmişti. Demirel, üç sayfa tutan ve ertesi gün İslam Konferansı Örgütü ülkeleri liderlerine de aynısı gönderilen bu mektupta, barışçı çözümün Türkiye'nin değil Suriye'nin elinde olduğunu söylüyordu.²⁰¹

12 Ekim 1998'de Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa, Suriye'de temaslarda bulunduktan sonra Ankara'ya geldi. Musa, Türk yetkililere Şam'da yaptığı temaslardan aldığı sonuçları ve Suriye yönetiminin mesajlarını getirmişti. Suriye'nin sorunun savaşa dönüşmeden çözülmesi

¹⁹⁸ **Hürriyet**, 7 Ekim 1998.

¹⁹⁹ **Milliyet**, 7 Ekim 1998.

²⁰⁰ Murat Yetkin, "137 Fırtınalı Gün (5)", **Radikal**, 13 Ağustos 2004.

²⁰¹ Murat Yetkin, "137 Fırtınalı Gün (6)", **Radikal**, 14 Ağustos 2004.

konusundaki görüşünü aktaran Musa, Hafız Esed'in Türkiye'nin kaygılarını anladığı ve sorunun çözümü için elinden gelen çabayı sarf edeceği yönündeki mesajını da getirmişti. Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa ile Ankara'ya gönderilen mesaj, Suriye yönetiminin geri adım attığını gösteriyordu. Musa'nın ziyaretinde, Suriye ile ilk temasın 19 Ekim'de Adana'da kurulabileceği görüşüldü. Ankara bu arada Türk tarafının müzakerecilerini de belirlemişti. Müzakereciler; Dışişleri Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Uğur Ziyal ve 2. Ordu Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman olacaktı.²⁰²

5.4. Uluslararası Yansımaları

Türkiye'nin Suriye'ye karşı güç kullanmaya kadar varabilecek bir tırmandırma başlatması, dünyanın belli başlı ülke ve bölgelerinde şöyle yankılanmıştı.

5.4.1. Arap Ortadoğusu

Türkiye-Suriye krizinin patlak vermesinin ardından, Birleşmiş Milletler'de ortak bir bildiri yayınlayan 22 Arap ülkesi, Türkiye'nin tehditlerine karşı Suriye ile dayanışma içinde olduklarını açıklayarak, Türkiye'yi soğukkanlılığa çağırdılar. Arap ülkelerinin bildirisinde, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk girişimlerinin desteklendiği kaydedilip, Suriye ile Türkiye arasındaki krizin diyalog yoluyla çözülmesi talebi dile getirildi.²⁰³ Ayrıca, Arap Birliği'nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinden sorumlu yetkilisi Ahmed Bin Helli, bir açıklama yaparak, Arap Birliği Konseyi'nin 16 Eylül'deki 110. oturumunda yayınladığı ve "Türkiye ile İsrail arasındaki askeri eğitim işbirliği nedeniyle duyulan derin endişeyi" dile getiren özel bildirgeyi hatırlattı.²⁰⁴

Ürdün, Kuveyt ve Suudi Arabistan, her iki ülkeye aralarındaki sorunları diyalog yoluyla çözüme çağrısında bulundu. Irak'tan yapılan açıklamalarda ise, Türk yetkililerin "sorumsuzca ve gelişigüzel açıklamalar" yaptığı iddia edilmiş ve taraflardan ihtilaflarını müzakereler yoluyla çözmesi istenmişti.²⁰⁵

Ürdün Enformasyon Bakanı Nasır Cevdet yaptığı bir televizyon konuşmasında, "Türkiye ve Suriye'nin, aralarındaki anlaşmazlık konularını yapıcı bir ortamda ve bütün bölgenin çıkarlarını göz önünde bulundurarak ele almaları çağrısında bulunmuş, Ortadoğu bölgesinin yeni bir krizin yükünü kaldırabilecek durumda olmadığını ve Suriye ile Türkiye

²⁰² Murat Yetkin, "137 Fırtınalı Gün (9)", **Radikal**, 17 Ağustos 2004.

²⁰³ **Hürriyet**, 11 Ekim 1998.

²⁰⁴ **Zaman**, 5 Ekim 1998.

²⁰⁵ "Irak: Türkiye'nin Suriye Konusundaki Açıklamaları 'Sorumsuzca'". **Reuters**. 5 Ekim 1998. 21 Eylül 2004. <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1998/10/06x10x98.HTM#%201>

arasında yaşanan sorunun, diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiğini bildirmişti. Kral Hüseyin de Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i telefonla arayarak, bölgenin yeni bir gerginliği kaldıramayacağını öne sürerek, diplomatik çözümden yana olduklarını bildirmişti.

Suudi Arabistan, Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliğin sona erdirilmesi için, iki ülkeye sorunu akılcı biçimde çözmeyi önerdi. Suudi Arabistan'da yayımlanan gazeteler, iki ülke arasındaki gerilimin kaynağı olarak, Türkiye-İsrail askeri eğitim işbirliği anlaşmasını gösterirken, El-Medine gazetesi, Türkiye'nin Suriye'ye karşı tavrının İsrail'in çıkarlarına hizmet edeceğini öne sürdü.

Irak da; Türkiye'yi, Suriye ile yaşadığı sorunları diyalog yolu ile çözmeye çağırmış ve iki ülke arasında yaşanacak bir çatışmadan, İsrail'in kazançlı çıkacağını ileri sürmüştü. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askeri tehditleri kınanmış ve Ankara'nın, Araplara düşman yabancı güçlerin maşası olduğu iddia edilmişti. Irak'ta yayınlanan ve iktidardaki Baas partisinin resmi yayın organı El-Thavra gazetesinde yer alan "Silah ve Diyalog" başlıklı bir yazıda, Türkiye'nin, ilk sırada Irak olmak üzere diğer Arap ülkeleri ile olduğu gibi Suriye ile de arasında sorunların bulunduğu, ancak bu sorunların silah ile değil, diyalog ve iyi komşuluk temellerinde çözülebileceği ifade edilmişti. Ayrıca gerginliğin tırmanmasının, Suriye'nin olduğu kadar Türkiye'nin de zararına olacağı ileri sürülerek, bundan yalnızca Arapların ve Türkiye'nin düşmanlarının kazançlı çıkacağı savunulmuştu.

Lübnan, Yemen ve Libya gibi Arap ülkeleri de, Suriye'ye açık bir şekilde desteklerini bildirmişlerdi. Yemen, Suriye'yi her koşulda ve herhangi bir tehlike karşısında destekleyeceğini; Libya lideri Kaddafi Suriye'ye yapılacak bir saldırıyı kendilerine yapılmış sayacağını; Lübnan ise, iki ülke arasındaki sorunun diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğini açıklamıştı.

Diğer taraftan, Şam'da üslenen ve aralarında Hamas'ın da bulunduğu 10 radikal dinci örgüt, Türkiye'nin saldırması halinde, Suriye'nin yanında savaşacaklarını ilan etmişlerdi. 10 radikal grubun Şam'da yaptıkları toplantıdan sonra Filistin Kurtuluşu için Demokratik Cephe örgütünce yayınlanan bildiri; "Nerede olurlarsa olsunlar, tüm Filistinlilere, hazır olmaları ve Suriye liderliğinin yanında, Türkiye saldırısına karşı direnmeleri çağrısında bulunuyoruz" denilmişti. Toplantıda söz alan İslami Cihad lideri Ramadan Abdullah Sallah, Suriye'ye yönelik bir saldırının, tüm Arap ve İslam topraklarına yapılmış sayılacağını ileri sürmüştü. Hamas'ın Şam'daki temsilcisi İmad Alemi de, örgütün dini lideri Şeyh Ahmed Yasin'in Hafız Esed'e bir mektup yollayarak Suriye'ye olan desteğini açıkladığını söylemişti.²⁰⁶

Türkiye-Suriye krizinin patlak verdiği dönemde, Arap basınında konuyla ilgili çıkan haber, yorum ve röportajlar²⁰⁷ Arap kamuoyunun da krizle ilgili düşünceleri hakkında ipuçları

²⁰⁶ **Hürriyet**, 9 Ekim 1998.

²⁰⁷ Bakınız Ek 2 ve Ek 3

veriyordu. Konuyla ilgili Arap basınında yayınlanan 76 başlığı içeren Ek 2 incelendiğinde, şu noktalarda odaklanıldığı ortaya çıkmaktadır:²⁰⁸

- 1- Türkiye'nin, isteklerini yerine getirmemesi durumunda Suriye'ye karşı gerekli tedbirleri alacağını açıklaması, Arap milli güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılanmıştır.
- 2- Bölgeye ve Arap-Türk ilişkilerine savaş havası hakimdir ve bu durumun arkasında İsrail vardır.
- 3- Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, Suriye ile Türkiye arasındaki sorunları çözmeyecektir.
- 4- Suriye'nin Türkiye'ye yönelik tutumunda Araplar arasında görüş ayrılıkları vardır.
- 5- Kriz, Suriye'nin Amerika'nın istediği çizgiye getirilmesi için bir baskı aracı niteliğindedir. 6- Savaşın çıkması imkansızdır.

PKK'nın bir terör örgütü olduğu, Abdullah Öcalan'ın da bu örgütün lideri olarak 14 yıldır Suriye'nin sağladığı imkanları kullanmak suretiyle, Türkiye'de çok sayıda terör eylemi gerçekleştirdiği ve Suriye'nin PKK'ya destek vererek, Türk ulusal güvenliğini tehdit ettiği yönündeki Türk görüşü, odaklanılan noktalar arasında yer almıyordu.

Arap basınındaki haber ve yorumların krizin nedenleriyle ilgili sınıflandırılmasını içeren Ek 3 incelendiğinde ise, Türkiye-Suriye krizinin sorumlusunun Türkiye olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Toplam 175 tekrarın 60'ını "Türk Tırmandırması" ve "Türk Generaller" maddeleri oluşturmaktadır. Bu da toplam nedenlerin %34.2'sini oluşturmaktadır. İkinci sırada ise, "İsrail", "Türk İsrail İttifakı" ve "Hakim Stratejiler" maddelerini karşılayan İsrail yer almaktadır. Toplam 46 tekrarla %26.2'sini de bu neden oluşturmaktadır. Üçüncü sırada PKK yer almaktadır. 26 tekrarla toplam nedenlerin %14.8'ini oluşturmaktadır.

Kriz boyunca yapılan açıklamalar ve Arap basınında yer alan haber ve yorumlar değerlendirildiğinde, Arap dünyasının ağırlıklı olarak Suriye'nin yanında yer aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Suriye'nin Arap dünyasında destek bulmasının nedeni, bir Arap ülkesi olmasının yanı sıra, Türkiye karşıtı lobi ve propaganda çalışmalarını başarılı bir şekilde yürütmüş olmasıydı. Arap ülkeleri, Türkiye'nin, suyu Suriye'ye karşı bir koz olarak kullandığına, Hatay'ı haksız yollardan toprağına kattığına ve İsrail ile birlik olup Arap ve İslam ülkelerini hedef aldığına inanıyordu. Buna karşılık Türkiye, Suriye'nin PKK'yı desteklediğine dair belgeleri net bir şekilde Arap kamuoyuna anlatabilmiş değildi. Türkiye, PKK'yı desteklediğini iddia ettiği Suriye'yi "sabrımızı tüketiyor" şeklinde tehdit ederken; Suriye, Türkiye'nin tehditlerinin Türk-İsrail askeri ittifakı çerçevesinde, İsrail'in planları ile yapıldığını iddia ediyordu.²⁰⁹

5.4.2. İran

²⁰⁸ El-Dakuki, **Suvratu...**, ss. 152-156.

²⁰⁹ **Zaman**, 5 Ekim 1998.

Krizin yaşandığı dönemde, İslam Konferansı Örgütü dönem başkanı sıfatını da kullanarak, aktif bir şekilde arabulucu rolü üstlenen İran, genel olarak Suriye'ye destek vermenin yanında, Afganistan'daki Taliban yönetimiyle yaşadığı sorunların da etkisiyle, bu desteğini açık bir şekilde dile getirmekten kaçınmıştı. Afganistan'daki Taliban rejiminin, İran yanlısı güçleri tasfiye edip, bölgedeki İran diplomatlarını öldürmesi, İran'ın Afganistan sınırına asker yığmasına yol açmış ve bunun sonucu Türkiye ile İran, Afganistan konusunda aynı çizgiye gelmişti. Ayrıca İran, iç politik açıdan bir kriz döneminden geçmekteydi.²¹⁰ Suriye'ye desteğini, İsrail'i krizi tahrik etmekle suçlayarak ortaya koyan İran, İslam ülkeleri arasında çıkan her gerginliğin, İsrail'in saldırgan tutumunu güçlendirdiğini ve buna bağlı olarak Ortadoğu'nun ve Filistin halkının güvenliğine olumsuz etki yapmaktan başka bir işe yaramadığını bildirmişti.

Arabuluculuk konusunda Dışişleri Bakanı Kemal Hürriyatçı iki tarafla da temas halinde olduklarını ve sorunun diplomasi yoluyla çözülmesini umduklarını, İslam Konferansı Örgütü'nün başkanı olarak kendi görevlerinin, Suriye ile Türkiye arasında herhangi bir çatışmayı önlemek olduğunu ifade etmişti.²¹¹

5.4.3. Rusya

Suriye'nin PKK'ya verdiği destekte öteden beri önemli bir payı bulunan Rusya, krizin başladığı günlerde bir müddet sessiz kalmıştı. Bu dönemde siyasi ve ekonomik bakımdan çok kötü durumda olan Rusya'da, Yeltsin ile komünist güçler arasında ciddi bir güç kavgası yaşanmaktaydı ve alınacak tavır belirleyici olmaktan uzaktı.²¹² Sessizliğini Suriye'den yana tavır alarak bozan Rusya, Türkiye ile arasındaki gerginlikte "dostça diyalog" çağrısı yapan Suriye'nin "yapıcı bir tutum takındığını" ileri sürmüştü. Ayrıca Rusya'nın güney sınırına yakın bölgedeki gerginlikten endişe duyulduğu belirtilerek, gerekçesi ya da bahanesi ne olursa olsun, gerginliğin tırmanmasının, genel olarak Ortadoğu'da durumun daha da kötüleşmesine yol açacağı uyarısında bulunulmuştu. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Vladimir Rahmanın tarafından yapılan bir açıklamada ise, Türkiye ile Suriye arasındaki sorunların çözülmesi için, Rusya'nın arabuluculuk yapmaya hazır olduğu mesajı verilmişti.²¹³

5.4.4. İsrail

²¹⁰ Avrasya Dosyası Yayın Kurulu, "Türkiye-Suriye Gerilimi", **Avrasya Dosyası**, Cilt 4, Sayı 1-2 (1998), s. 9.

²¹¹ **Hürriyet**, 8 Ekim 1998.

²¹² Avrasya Dosyası Yayın Kurulu, "Türkiye-Suriye Gerilimi", s. 10.

²¹³ **Milliyet**, 7 Ekim 1998.

İsrail yönetimi, Ankara ve Arap ülkelerinin beklentilerinin aksine Türkiye ve Suriye arasında patlak veren kriz konusunda, Ankara'ya ne siyasi ne de askeri destek vermeyeceğini ve Suriye'ye karşı tavır almayacağını açıklamıştı. Yıllardır Suriye ile olan sorunlarını savaşılarak çözmeye çalışan İsrail, bu kez Türkiye'nin Suriye'ye karşı askeri bir operasyonda bulunmasına, yumuşama sürecine giren Ortadoğu barış sürecine darbe vuracağı gerekçesi ile karşı çıkıyordu. İsrail Savunma Bakanı İzhak Mordehay, iki ülke arasında patlak verecek olası bir savaş durumunda, İsrail'in Türkiye'ye destek vermesinin söz konusu olmadığını bildirmişti. İsrail'in bu konudaki kararlılığının göstergesi olarak da, Suriye sınırındaki İsrail askeri birliklerinin bir bölümünün geri çekilmesi emrini vermişti. Bakan ayrıca İsrail-Suriye sınırında gerçekleştirilecek olan askeri bir tatbikatı da iptal ettirerek, İsrail için son derece stratejik konumda olan Golan bölgesindeki İsrail birliklerinin en aza indirilmesini ve bölgedeki her türlü askeri faaliyetin sınırlandırılmasını emretmişti. Mordehay, bu kararının bir iyi niyet girişimi olduğunu ve Hafız Esed tarafından İsrail'in Suriye ile olan ilişkilerini bir an evvel normalleştirmek ve bunun için de barış görüşmeleri için masaya oturmak istediği şeklinde algılanmasını beklediklerini söylemişti.²¹⁴ Aynı şekilde Başbakan Benjamin Netanyahu da, İsrail'in asla Türkiye-Suriye çatışmasının bir parçası olmayacağını dile getirmişti.²¹⁵

5.4.5. AB

Krizin başladığı günlerde resmi bir açıklama yapılmaması, daha sonra da “gelişmeleri izliyoruz”dan ileri bir anlam ifade etmeyen açıklamalarla yetinilmesi ve öteki ülkelerin resmi bir tepki ortaya koymamaları, diplomatik çevrelerce AB'nin tarafsız olduğu şeklinde değerlendirilmişti. Avrupa Birliği dönem Başkanı sıfatıyla, Avrupa Parlamentosu genel kurulunda yaptığı konuşmada, Türkiye-Suriye gerginliğine değinen Avusturya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Benita Ferrero-Waldner, o güne kadar uluslararası kamuoyunda dile getirilen tüm endişeleri paylaştığını ve bu konuda Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in girişimlerini desteklediğini söylemişti. Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye raportörü Johannes Swoboda ise, Türkiye ve Suriye arasındaki krizden dolayı kaygı duyduklarını dile getirerek AB'yi göreve çağırmıştı.²¹⁶ Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Hans-Joachim Vergau ise, gelişmelerin Türkiye'nin iç meselesi olduğunun altını özellikle çizmiş ve Almanya'nın tüm dünyada terörist faaliyetlerin desteklenmesine karşı olduğunu belirterek, bu tutumlarının Suriye için de geçerli olduğunu ifade etmişti.²¹⁷ Türkiye ile Suriye arasındaki kriz derinleşirken, Avrupa Birliği, Ankara ve Şam'daki büyükelçiler kanalıyla iki ülke başkentlerine,

²¹⁴ **Milliyet**, 5 Ekim 1998.

²¹⁵ **Zaman**, 5 Ekim 1998.

²¹⁶ **Hürriyet**, 8 Ekim 1998.

²¹⁷ **Hürriyet**, 6 Ekim 1998.

“Gelişmeleri endişeyle izliyoruz. Soruna diplomasi ile çözüm bulunmasını istiyoruz” mesajı göndermişti. AB kaynakları, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk girişimlerinin de yakından izlendiğini ve takdir edildiğini, ancak bu girişimden bir sonuç çıkmazsa, AB'nin devreye girmesinin olası olduğunu belirtmişti. Daha sonra Türkiye'ye gönderilen mesajlarda, Ankara'nın daha ılımlı davranması ve kendisini tutması istenmişti. Şam'a gönderilen mesajlarda ise, krizin aşılması için her şeyin yapılarak görüşme masasına oturulması gerektiği ifade edilmişti.²¹⁸

5.4.6. ABD

Krizin ilk günlerinde, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk girişiminin hemen öncesinde, ABD Başkanı Bill Clinton Ankara ve Şam'a birer mesaj göndererek, krizle ilgili Amerika'nın tavrını ortaya koymuştu. Mesajların her biri iki tarafa da iletilerek, taraflar birbirlerine gelen mesajlardan haberdar edilmişlerdi. Başkan Clinton'un ABD'nin Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla Türkiye'ye gönderdiği mesajı şöyleydi:²¹⁹

“Türkiye ve Suriye arasındaki gerilimlerin artmasından had safhada endişeliyim. ABD, Suriye'nin PKK'ya desteği hakkındaki endişelerinizi paylaşmaktadır. Size gönderdiğim bu mesajla birlikte Başkan Esad'a, Suriye'nin PKK'ya desteğini kesmek için derhal adımlar atması gerektiğini vurgulayan paralel bir mesaj gönderiyorum. Aynı zamanda, gerilimleri artırmayacak adımlar atmanız ve devam etmekte olan diplomatik girişimlere tam destek vermeniz için ısrar ediyorum. Özellikle, Cumhurbaşkanı Mübarek'in bu sorunu çözüme ulaştırmak için çabalarında işbirliği yapacağınızı umut ediyorum. Mevcut koşullar altında Türkiye'nin askeri güce başvurması, bize göre, Türkiye'nin ne kısa vadeli amaçlarına, ne de uzun vadeli çıkarlarına hizmet edecektir. Şu ana dek gelen tepkilerden, Türkiye'nin askeri eyleme başvurmasının Arap dünyasında ve daha geniş çerçevede, yaygın olarak mahkûm edilmesine yol açacağı açıktır. ABD böyle bir adımı desteklemeyecektir. PKK'yı Türkiye'ye ve yurttaşlarına karşı terör uygulama imkânlarından yoksun bırakma çabalarında Türkiye'ye ABD'den daha etkin destek veren bir başka ulus yoktur. Ben, Amerika'nın Türkiye'nin terörle savaşında şimdiye dek olduğu gibi destek olmaya devam edebilmesini istiyorum.”

Başkan Clinton'un Şam'a mesajı ise şu şekildeydi:²²⁰

“Türkiye ve Suriye arasındaki gerilimlerin artmasından had safhada endişeliyim. Ülkeleriniz arasındaki bir çatışma kimsenin çıkarına değildir. Ben bölgede barışın

²¹⁸ **Radikal**, 10 Ekim 1998.

²¹⁹ Murat Yetkin “137 Fırtınalı Gün (3)”, **Radikal**, 11 Ağustos 2004.

²²⁰ Yetkin, “137 Fırtınalı Gün (3)”.

inşası üzerinde odaklanmak istiyorum. Geçtiğimiz beş yıl içinde sizden sık sık Suriye'nin PKK ve onun liderliğine verdiği desteğe son vermek için adımlar atmanızda ısrar ettim. Bildiğiniz gibi, biz PKK'yı terörist bir örgüt sayıyoruz. Hükümetiniz PKK'ya desteğin son bulması, barınaklar sağlamaya son vermesi, Suriye ve Bekaa Vadisi'ni eğitimi için kullanmasına son vermesi ve hepsinden önemlisi PKK lideri Öcalan'ı korumayı durdurması için derhal net adımlar atmalıdır. Türk hükümeti bize Suriye'nin PKK'ya desteğinin son bulduğunu görmeye kararlı olduğunu bildirmiştir. Şimdi size, Cumhurbaşkanı Mübarek'in bu konuya çözüm bulmak için çabalarında işbirliği yapmanız için ısrar ediyorum. Bu duruma diplomatik bir çözüm bulunabilir ve bulunmalıdır. ABD bu konuda elinden geleni yapmaya, ama ancak siz PKK'ya karşı harekete geçtiğiniz takdirde, hazırdır. Sizinle birlikte Cumhurbaşkanı Demirel'e de Türkiye'nin diplomatik çözümü desteklemesinde ısrar eden bir mesaj gönderiyorum.”

Böylece ABD, Türkiye tarafından girişilecek askeri bir harekati hoş karşılamayacağını bildirmekle beraber, Türkiye'nin asıl amacı olan Abdullah Öcalan ve PKK'nın Suriye'den çıkarılması ve bundan sonra bu ülkede barınma imkanı bulamaması konusunda, Türkiye'ye destek vermiş oluyordu. ABD'den daha sonra yapılan açıklamalarda da benzer görüşler dile getirilmişti. ABD tarafından bu dönemde çeşitli zamanlarda yapılan açıklamalarda, PKK'nın terör örgütü sayıldığı, Suriye'nin “terörü destekleyen devletler” listesinde tutulduğu, PKK'ya verdiği desteği kesmesi yönündeki görüşlerinin Suriyeli yetkililere açıkça iletildiği, Türkiye'ye de bu tür sorunlara askeri değil politik ve diplomatik çözüm aramasının önerildiği ve Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk girişimlerinin desteklendiği ifade edilmişti.²²¹ Bu dönemde ABD'nin Kuzey Irak politikasından dolayı, Türkiye-ABD ilişkileri gergin bir dönemden geçmekteydi. Türkiye, ABD'nin Irak politikasına sert tepki gösteriyordu. Washington, Ankara'nın Suriye politikasını eleştirerek, ipleri daha fazla germek istememişti.²²²

5.5. Adana Mutabakatı

Türkiye'nin kriz yönetimi boyunca gösterdiği kararlılık ve mutlaka bir sonuca varma isteği, Türkiye'ye karşı stratejisinde hiçbir zaman “doğrudan askeri çatışma” seçeneğini benimseyememiş olan Suriye'ye geri adım attırmıştı. 9 Ekim'de Abdullah Öcalan'ı topraklarından çıkarmak zorunda kalan Suriye, Mısır'ın da arabuluculuğu sayesinde, ilk kez

²²¹ **Milliyet**, 7 Ekim 1998; **Hürriyet**, 10 Ekim 1998; **Hürriyet**, 8 Ekim 1998.

²²² Avrasya Dosyası Yayın Kurulu, “Türkiye-Suriye Gerilimi”, s. 10.

sadece “terör” konusunu müzakere etmek üzere Türkiye’yle masaya oturdu.²²³ 19-20 Ekim tarihlerinde, Adana’da bir araya gelen iki ülke yetkilileri, toplantı sonunda uzlaşarak Adana Mutabakatı’nı imzaladılar. 20 Ekim’de imzalanan mutabakatın tam metni şu şekildeydi.²²⁴

Mısır Arap Cumhuriyeti (MAC) Cumhurbaşkanı Sayın Hüsnü Mübarek, İran Cumhurbaşkanı Sayın Seyit Muhammed Hatemi adına İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ve MAC Dışişleri Bakanı Amr Musa tarafından Suriye adına getirilen mesajların ışığında, terörizm ile mücadele işbirliği konusunu görüşmek üzere, isimleri ilişik listede, kayıtlı Türk ve Suriye heyetleri 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana’da bir araya gelmişlerdir.

Toplantıda Türk tarafı, gelinek noktada ilişkilerde yaşanan gerginliğin giderilmesi için Mısır Cumhurbaşkanı’na sunulan Türk taahhütlerini tekrarlamıştır. Ayrıca, Türk tarafı, MAC aracılığıyla Suriye’den aldığı ve aşağıdaki taahhütleri içeren cevabı hatırlatmıştır:

1- Öcalan şu andan itibaren Suriye’de değildir ve kesinlikle Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir.

2- Dışarıdaki PKK unsurlarının Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir.

3- PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikli faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir.

4- Birçok PKK’lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmişlerdir. Listeleri mevcuttur. Suriye bu listeleri tevdi etmiştir.

Suriye tarafı yukarıdaki hususları teyid etmiştir. Bunlara ilaveten taraflar aşağıdaki hususlarda da mutabık kalmışlardır:

1- Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye’nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, topraklarında üzerinde, özellikle PKK’nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.

2. Suriye PKK’nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütleri meyanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.

3. Suriye ülkesinde PKK’nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmasına ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.

4. Suriye PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına müsaade etmeyecektir.

5. PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır.

²²³ Kurubaş, **1960’lardan...**, ss. 290-291.

²²⁴ **Hürriyet**, 21 Ekim 1998.

Taraflar, yukarıda değinilen tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulanmaları yönünde bazı mekanizmalar oluşturmayı kararlaştırmışlardır.

Bu bağlamda;

- a) İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır.
- b) Taraflar yekdiğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler Misyon Şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edilecektir.
- c) Türk tarafı, terörle mücadele bağlamında, güvenliği arttırıcı tedbirlerin ve bunları etkinliğini denetlemek üzere, bir sistemin kurulmasını Suriye tarafına önermiştir. Suriye tarafı, bu öneriyi makamlarının onayına sunacağını ve neticesi hakkında en kısa zamanda bilgi vereceğini belirtmiştir.
- d) Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatının alınması kaydıyla, PKK terörü ile mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.
- e) Suriye tarafı, bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.

Adana 20 Ekim 1998

Türk Heyeti Adına Büyükelçi Uğur Ziyal Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
Suriye Heyeti Adına Tümgeneral Adnan Badr Al Hasan Siyasi Güvenlik Başkanı

Adana Mutabakatı, 1992 yılında Türkiye ile Suriye arasında imzalanan mutabakattan, çeşitli yönleriyle farklılık gösteriyordu. Birincisi, Suriye'nin PKK ile ilişkisi 1992 mutabakatına göre çok daha kapsayıcı ve açık ifadelerle dile getirilmişti. İkincisi, 1992 mutabakatının aksine, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki diğer sorunlara atıf yapılmamıştı. Son olarak, mutabakatın uygulanmasıyla ilgili bazı mekanizmaların oluşturulması öngörülmüştü. Buna istinaden Türkiye'nin Şam büyükelçiliğinde iki güvenlik yetkilisi görevlendirilmiş, bir de doğrudan telefon hattı kurulmuştu.²²⁵

Adana Mutabakatı, Türkiye açısından birkaç bakımdan önemliydi. Birincisi Suriye, mutabakatı imzalamakla, o döneme kadar olan süre içinde, Türkiye'yi hedef alan PKK'ya destek verdiğini kabul etmiş oldu. İkincisi, mutabakatın, Suriye'nin uluslararası terörizme destek verdiğinin ve PKK üzerinden Türkiye'yi hedef aldığı hukuksal açıdan tescili olmasıdır. Üçüncüsü ise, Suriye'nin artık ülkesinde Türkiye'yi hedef alan herhangi bir terör örgütünü barındırmamayı taahhüt etmiş olmasıdır.²²⁶

Suriye'nin geri adım atmasının nedenlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz: Birincisi, askeri bakımdan üstün olan Türkiye'nin, isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda, Suriye'deki belirli hedef ve bölgelere askeri operasyon düzenleyeceğine kesin bir şekilde inanmış olmasıydı. İkincisi, olası bir savaşta İsrail'in Türkiye ile beraber kendisine saldıracağı

²²⁵ Altunışık, "Soğuk Savaş...", ss. 286-287.

²²⁶ Öztürk, **Dış...**, s.160.

yönündeki algılamaydı. Üçüncüsü, krizin patlak vermesinin ardından Ankara ile Şam arasında arabuluculuk girişiminde bulunan Arap ülkelerinin, Şam yönetimini Öcalan konusunun, Suriye'nin Türkiye ile savaşa girmesine degecek bir konu olmadığına ve olası bir savaşın Türkiye ile İsrail'i daha da yakınlaştıracağına ikna etmeleri idi.²²⁷ Dördüncüsü ise, ABD faktörüydü. ABD kriz esnasında Suriye yönetimine gönderdiği mesajda, PKK'ya desteğin son bulmasını istemişti. Ayrıca Suriye-İsrail barış görüşmelerinde, Suriye'ye baskı yaparak Abdullah Öcalan'ı desteklemekten vazgeçmesini istemiş, karşılığında Türkiye'ye su konusunda baskı yapma sözü vermiş olabilirdi. Zira İsrail'in su gereksiniminin yaklaşık %15'ini karşıladığı Golan tepelerinden, suyundan yararlanmak koşuluyla geri çekilmesi sağlanabilirdi. Suriye de, Golan'daki suya karşılık bir başka kaynakla tatmin edilerek, barış sürecinde önemli bir ilerleme sağlanabilirdi.²²⁸

5.6. Sonuç

Türkiye'nin, Suriye'yi PKK'ya destek vermektan vazgeçirmeye yönelik politikası, sorunun başından itibaren Suriye'yi bu yönde ikna etme ve su konusunda bazı tavizler verme yönünde uygulanmıştır. Bu politika, 1996 yılından itibaren terk edilmiş, bunun yerine Suriye'ye doğrudan baskı uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye, Suriye'ye bir nota vererek ülkesindeki bütün PKK faaliyetlerine son vermesini ve Öcalan'ı iade etmesini talep etmiştir. Daha sonra da İsrail'le sıcak ilişkiler kurmuştur.

Türkiye'nin İsrail'le kurduğu sıcak ilişkiler, Suriye'nin tepkisini çekmiş ve konuyu özellikle Arap Birliği gibi platformlarda dile getirerek, Türk-İsrail yakınlaşmasına karşı alternatif arayışına girmiştir. Türkiye'nin İsrail'le kurduğu ilişkilerin bir diğer sonucu, İsrail'in PKK hakkında Türkiye'ye sağladığı bilgilerin, Türkiye'nin PKK'yı önemli ölçüde yenilgiye uğratmasına yardımcı olmuş olmasıdır. Askeri anlamda yenilgiye uğrayan PKK, siyasallaşma sürecine girmiş ve Türkiye, Abdullah Öcalan'ın en azından uzak bir yere gitmesini sağlamak üzere harekete geçmiştir. Suriye'ye karşı, 16 Eylül'de dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in yaptığı çıkışla başlatılan kriz, 1 Ekim'de Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yaptığı konuşmayla tırmandırılmış ve Suriye'nin geri adım atması sonucu, Adana Mutabakatı'nın imzalanmasıyla son bulmuştur.

Suriye'nin geri adım atmasında birkaç faktör etkili olmuştur: Bunlardan birincisi, Türkiye'nin askeri bakımdan kendisine karşı üstünlüğü ve taleplerinin karşılanmaması durumunda, bir askeri hareket yapma konusunda kesin kararlı olması ve Suriye'nin de bu kararlılığı anlamasıdır. İkincisi, Türkiye'nin İsrail'le kurduğu yakın ilişkilidir. İsrail kriz patlak verdiğinde, Türkiye'ye ne siyasi ne de askeri destek vermeyeceğini açıklamış olsa da, Suriye

²²⁷ El-Dakuki, *Suvratu...*, s. 162.

²²⁸ Kurubaş, *1960'lardan...*, ss. 291-292.

olası bir savaşta İsrail'in Türkiye ile beraber kendisine saldıracağından şüphelenmiştir. Olası bir Türkiye-Suriye savaşında, İsrail'in yaptığı açıklamaya ne kadar uyacağı bilinmez ama, o dönemde Suriye yönetiminin algılaması, olası bir savaşta İsrail'in de kendisine saldıracağı yönünde olmuştur. Üçüncü faktör ise, kriz esnasında ABD'nin, ağırlığını Türkiye'den yana koymuş olmasıdır.

Altıncı Bölüm

Adana Mutabakatı Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri

6.1. Giriş

Bu bölümde, Türkiye ile Suriye arasında uzun yıllar devam eden sorunlu ilişkilerin, Adana Mutabakatı sonrası takip ettiği çizgi incelenmiştir. İki ülke ilişkileri; Beşşar Esed'in Suriye devlet başkanı olması, Türkiye'nin 2002 yılının sonundan itibaren uygulamaya başladığı yeni dış politika, ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasında Suriye'ye baskı uygulaması gibi gelişmeler etrafında analiz edilecektir. İyi ilişkilerin bir göstergesi olarak, karşılıklı yapılan ziyaretlerin ve ekonomik ilişkilerin de yer alacağı bu bölümün amacı, çalışmanın genelinin temel varsayımının kanıtlanmasıdır.

6.2. İkili Temaslar

Adana Mutabakatı'nın imzalanmasına kadar olan dönemde, her biri diğerinin en uzun kara sınırına ve aralarında potansiyel işbirliği alanlarına sahip iki komşu ülke, Türkiye ve Suriye'nin aralarındaki ilişkiler, benzeri az görülecek ve hiçbir rasyonel diplomasi anlayışına sığmayan bir atalet örneği oluşturmaktaydı. Coğrafi, ekonomik ve jeopolitik zorunluluklara rağmen iki ülke ilişkileri, her iki tarafın ayrı ayrı çatıştıkları ülkelerle olan ilişkilerinden daha alt düzeyde kalmıştır. Türkiye-Yunanistan, İsrail-Suriye ilişkilerindeki temas ve diplomatik çeşitlilik, Türkiye-Suriye ilişkilerinden daha fazla olmuştur. Bu kopukluğun farkında olan diğer taraflar ise, durumu sonuna kadar kullanarak, tarafları edilgen müttefikler olarak yanlarında tutmaya çalışmışlardır.²²⁹

²²⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, ss. 402-403.

Adana Mutabakatı'ndan sonra ise, iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Mutabakatın imzalanmasının hemen ardından , mutabakatta alınan kararlar doğrultusunda, heyetler arası birçok görüşme gerçekleşmiştir. Bunlar sırasıyla, 28 Ekim 1998'de Şam'da; 3 Kasım 1998'de Malatya'da; 23 - 24 Şubat 1999'da Şam'da; 27 - 28 Haziran 1999'da Gaziantep'te; 29 Kasım – 1 Aralık 1999'da Şam'da ve 6 Haziran 2000'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.²³⁰ 28 Ekim'de Şam'da yapılan ilk toplantının ağırlıklı gündem maddesini, Suriye'de bulunan PKK yöneticilerinin yargılanması oluşturmuştur. Toplantıda Suriye tarafının verdiği bilgiler Türk tarafını tatmin etmiş ve Türkiye bu yapıcı yaklaşıma karşılık, Kasım ayında Akdeniz'de İsrail'le yapılması planlanan denizaltı tatbikatını iptal etmiştir.²³¹

Türkiye ile Suriye arasında yürütülen bu görüşmeler neticesinde:²³²

- 1- Suriye'deki PKK kampları kapatılmıştır.
- 2- PKK'ya ait telsiz istasyonları susturulmuştur.
- 3- PKK'nın Suriye'deki yürüyüş ve benzeri etkinliklerine izin verilmemesi sağlanmıştır.
- 4- Suriye basınında zaman zaman Türkiye aleyhine yapılan yayınlar kesilmiştir.
- 5- Sınırdaki alınan tedbirler sonucu, sınır geçme olayları azalmıştır.
- 6- PKK'ya yardım ve yataklık eden ve onun propagandasını yapan kişiler hakkında yasal işlem yapılması temin edilmiştir.

Bugün gelinen noktada, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan terör sorununun çözüldüğü görülmektedir. Suriye yönetimi, Adana Mutabakatı'nda taahhüt ettiği yükümlülüklerini, Türkiye'yi tatmin edecek şekilde yerine getirmiştir. Nitekim, İstanbul'da Kasım 2003'te düzenlenen intihar saldırılarında kullanılan iki aracın temini ve olayların yönlendirilmesinde başrol oynayan Azad Ekinci'yle ilişkili oldukları belirtilen 22 kişi, Suriye'de gözaltına alınıp Türkiye'ye teslim edilmiştir.²³³

Suriye, Türkiye'nin terör konusundaki endişelerini bu şekilde giderirken, Suriye'nin Türkiye ile ilgili beklentilerini, Suriye Enformasyon Bakanı Dr. Muhammed Salman, Milliyet Gazetesi Yazarı Hasan Cemal'in Adana Mutabakatı'ndan bir süre sonra kendisiyle yaptığı söyleşide dile getirmiş ve şu noktaların altını çizmişti:²³⁴

- 1- PKK yok artık; güvenlik sorunu çözüldü; komisyonlar çalışmaya devam etsin.
- 2- Şimdi masaya "su"yu koyma zamanı geldi.
- 3- İsrail, Türkiye'yle Suriye arasından çekilsin; Türkiye, Suriye'yle ilişkilerini gözden geçirsin.
- 4- Ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirelim; bunun için ekonomiden sorumlu bakanlar hemen buluşsunlar.

²³⁰ Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara, Platin Yayınları, 2004, s. 75.

²³¹ Oktay Pirim ve Süha Örtülü, **Ömerli Köyünden İmralı'ya: PKK'nın 20 Yıllık Öyküsü**, İstanbul, Boyut Yayınları, 2000, s. 85.

²³² İbas, "Türkiye-Suriye...", ss. 75-76.

²³³ **Radikal**, 1 Aralık 2003.

²³⁴ Hasan Cemal, "Suriye'den Apo Sonrası İlk Mesajlar", **Milliyet**, 10 Mart 1999.

5- Suriye ve Türkiye dışişleri bakanları bir an önce buluşsunlar.

6- Suriye, İran ve Türkiye arasında Dışişleri bakanları düzeyindeki üçlü toplantılar yine başlasın.

Enformasyon Bakanının dile getirdiği bu talepler, Türkiye-Suriye ilişkilerinde bundan sonra yaşanacak gelişmeler hakkında da ipuçları veriyordu. Zira yavaş ama istikrarlı bir şekilde gelişen ilişkilere paralel, dile getirilen konularda ilerleme sağlanmaya başlanmıştı. İlk önce iyi ilişkilerin bir göstergesi olan, karşılıklı ziyaretlerde gözle görülür bir artış yaşandı. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Hafız Esed'in cenaze törenine katılmasının ardından, 27 Eylül 2000'de Siyasi İşler Bürosu Başkanı Tümgeneral Adnan Bedr El-Hasan'la beraber Türkiye'ye gelen Suriye İçişleri Bakanı Muhammed Harba'nın ziyaretinde, iki ülke arasında güvenlik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmalar çerçevesinde, Suriye emniyet güçlerine Ankara'daki Polis Akademisi'nde, uyuşturucu ve insan kaçakçılığına karşı ortak işbirliği konusunda eğitim verilecek ve taraflar bütün güvenlik alanlarında bilgi ve deneyimlerini paylaşacaktı.²³⁵ Ziyaret sırasında Suriyeli bakan PKK ile ilgili sorulara, "Adana görüşmelerinin ardından Türk sorumluların tüm şüpheleri ortadan kalkmıştır. Suriye, terör örgütlerinin geçiş yeri olmayacaktır" şeklinde yanıt vermiş, bakana eşlik eden güvenlik yetkilisi Adnan Bedr El-Hasan da, PKK konusunda;

"Sorumluların önünde söylüyorum ki, her yönüyle Türkiye karşıtı hiç bir faaliyete izin yoktur. Basın faaliyeti dahil, PKK dahil, hiç bir örgüt faaliyeti yoktur. Adana anlaşmasından sonra ben Orgeneral Aytaç Yalman'la altı kez görüştüm. Bu da Suriye'nin güvenlik çabalarını gösterir. Bu sayfayı kapatıp geleceğe bakalım, güvenlik sorunu bitmiştir."²³⁶

diyerek, iki ülke arasında terörle ilgili bundan böyle sorun yaşanmayacağıının ilk sinyallerini vermiştir.

Ağırlıklı olarak güvenlik ve terör konularının ele alındığı bu ziyaretin hemen ardından, Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed'in yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın, 2 Kasım 2000 tarihli Türkiye ziyareti gerçekleşmiştir. Suriye liderinin, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e gönderdiği "İyi ilişkiler istiyoruz" sözlü mesajını getiren Haddam'ın ziyaretinde Türkiye, ilişkilerin temelini belirleyecek ilkeler deklarasyonuna, bütün sorunların çözümüne dair paragraflar koymak istemiştir. Ancak Suriye'nin, "yavaş yavaş, diyalog yoluyla çözüm"den yana olduğu mesajını vermesi üzerine, ilkeler deklarasyonuna imza atıldıktan sonra, hukuki çerçevesi daha geniş bir anlaşma imzalanması kararlaştırılmıştır. Taraflar, ilkeler deklarasyonunda Hatay sorunu için, "İki ülke birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygılıdır"

²³⁵ İmad Hermalani, "Suriya va Ciyanuha..Hamsetu Ukud Min'et Tevettur", Yusuf El-Becirmi (der.), **Hivaratu'l İslahi va'l İnfıtahi Fi Suriya**, Dimaşk, Daru Hovran li't Tibaa va'n Neşr va't Tevzi, 2001, s. 100.

²³⁶ **Milliyet**, 29 Eylül 2000.

ifadesi konulmasında anlaşmaya varmış, su konusunda da 1987'de imzalanan ve Türkiye'nin saniyede 500 metreküp su bırakma sözü verdiği protokolü güncelleştirme kararı almıştır.²³⁷

Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Abdulhalim Haddam, Türkiye ziyaretinden sonra Suriye'de bir Türk heyetini kabulünde, iki ülke arasında en önemli sorun olan PKK meselesinin tümüyle kapatıldığını, su sorununun da çözüleceğini ifade etmiştir. Haddam, Türkiye-Suriye ilişkileri ile ilgili yaptığı değerlendirmede, iki ülke ilişkilerinde son 50 yılın boşa harcadığını, iki ülkedeki yönetimlerin halkların beklentilerine karşılık veremediğini, ancak son uluslararası değişimlerin, Suriye'yi daha çok olmak üzere, Türkiye'yi de yeni değerlendirmelere yönelttiğini ifade etmiştir.²³⁸

İçişleri Bakanlığı görevine geldikten sonra, Eylül 2001'de ilk resmi ziyaretini Suriye'ye gerçekleştiren Rüştü Kazım Yücelen'in Şam ziyaretinde ise, iki ülke arasında "işbirliği anlaşması" ve "geri kabul anlaşması" imzalanmıştır. İşbirliği anlaşmasıyla organize suçlar, uyuşturucu ve terörle mücadelede işbirliğine yönelik kararlar alınmış, ayrıca iki ülke arasındaki heyetlerin görüşme şartları belirlenerek, eğitimde mübadele sağlanmıştır. Geri kabul anlaşmasıyla da kaçak göçe yönelik tedbirler alınmıştır.²³⁹

İki ülke ilişkilerinde bir başka önemli dönemeç, Suriye Genelkurmay Başkanı Korgeneral Hasan Türkmani'nin, Haziran 2002'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti olmuştur. Türkmani'nin ziyaretinde imzalanan "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ile "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" iki ülke yakınlaşmasını askeri boyuta taşımıştır. İmzalanan anlaşmalarla, iki ülkenin askeri personeli karşılıklı olarak eğitim ve öğretim kurumlarında kurslara devam edebilecek, birlik, karargah ve kurumlarda müşterek eğitimlere katılabilecektir.²⁴⁰

Suriye ile yapılan askeri anlaşmaların ardından, Türkiye'ye yönelik iç ve dış tehditler ile bunlara karşı alınacak önlemlerin yer aldığı "çok gizli" nitelikli Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde bazı değişiklikler yapılmıştır. Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nde Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve diğer ilgili kurumların onayının ardından yapılan değişiklik uyarınca, Suriye için "Artık Hafız Esed Suriyesi değildir" ifadesi kullanılarak, Türkiye'ye yönelik dış tehditler sıralamasındaki yeri alt sıralara indirilmiştir.²⁴¹

Irak Savaşı olasılığının ortaya çıkmaya başladığı 2003 başında ise, Türkiye-Suriye ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Irak'a yapılacak hareketin önlenmesi girişimleri kapsamında, iki ülke ilişkileri bu dönemde daha hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Savaşın önlenmesi ile ilgili bölge ülkelerine ziyaretlerde bulunan Başbakan Abdullah Gül'ün ilk durağı Şam olmuştur. Abdullah Gül'ün, 4 Ocak 2003 tarihindeki Suriye ziyaretinde, Suriye

²³⁷ **Radikal**, 4 Kasım 2000; Hermalani, "Suriya va...", ss. 100-101.

²³⁸ **Milliyet**, 16 Mayıs 2002.

²³⁹ **Hürriyet**, 10 Eylül 2001.

²⁴⁰ **Radikal**, 20 Haziran 2002.

²⁴¹ **Radikal**, 2 Ağustos 2002.

Devlet Başkanı Beşşar Esed, ülkesinin Türkiye'ye karşı izlediği politika değişikliğiyle ilgili tarihi bir açıklamada bulunarak "Geçmişte bazı hatalarımız olmuştur. Bunları unutalım ve geleceğe bakalım" demiştir. Başbakan Abdullah Gül, Türk tarafında büyük memnuniyetle karşılanan bu iyi niyetli çağırısı, Türkiye'nin not ettiğini ifade etmiş ve Türkiye, Şam'ın verdiği bu olumlu mesajlara karşılık, Suriye tarafına karşı bir jestte bulunmak amacıyla Haziran 2002'de Zeyzun Barajı'nın çökmesi sonucu, Hatay ili sınırları içinde sular altında kalan topraklardan doğan tazminat hakkından Türkiye'nin resmen vazgeçtiğini bildirmiştir.²⁴²

Abdullah Gül'ün ziyaretinin hemen ertesinde ve İstanbul'da yapılan "Irak Konusunda Bölgesel Gelişim - Dışişleri Bakanları Toplantısı" öncesinde, Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara, 13-14 Ocak 2003 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türkiye ile Suriye arasında siyasi istişare mekanizması kurulmasını öngören bir protokol imzalanmıştır. Ziyarete ayrıca isim değiştiren PKK'nın, KADEK olarak da Şam tarafından "terörist örgüt" kabul edileceği ve destek verilmeyeceği garanti edilmiştir.²⁴³

Savaş öncesi yapılan karşılıklı ziyaretler, savaş sonrasında Irak'ta devam eden belirsizliğe paralel artarak devam etmiştir. Temmuz 2003'de, 17 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Suriye Başbakanı olan Mustafa Miro'nun ziyareti gerçekleşmiştir. Mustafa Miro Türkiye'nin, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, bir an önce istikrara kavuşması ve kendi kendini yönetmesi konularındaki politikasını desteklediklerini ifade etmiş; PKK konusunda Türkiye'ye tam destek verdiklerini, Pişmanlık Yasası'nın ardından Irak'tan ayrılacak PKK'lıların Suriye'ye girişine izin vermeyeceklerini ve sınırlarının PKK'ya kapalı olduğu sözünü vermiştir.²⁴⁴

Beşşar Esed'in 6 Ocak 2004 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmesi ise, 57 yıldır Türkiye'ye gelen ilk Suriye Devlet Başkanı olması bakımından, tarihi nitelikteydi. Esed'in ziyaretinde, heyetler arası görüşmelerin gündem maddeleri, Ortadoğu sorunu, teröre karşı işbirliği ve Irak olmuştur. Türk tarafı görüşmeler sırasında; ABD'nin terörle mücadelede işbirliği ve kitle imha silahlarının imhası gibi beklentilerini; İsrail'in de barış ve terörle mücadelede işbirliği mesajlarını iletmişti. Buna karşılık İsrail'in kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve uluslararası hukuka aykırı operasyonlar düzenlediğini, bunlar devam ettiği sürece de beklentilerin karşılanamayacağını ifade eden Esed, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda da Türkiye ile aralarında tam bir mutabakat olduğunu, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının ve bağımsızlığını sürdürmesinin bölgedeki istikrar için bir zorunluluk olduğunu söylemiştir.²⁴⁵

Esed ziyaretinde; Türkiye ile Suriye arasında, çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasıyla mevcut turizm anlaşması çerçevesinde 6.

²⁴² **Hürriyet**, 5 Ocak 2003.

²⁴³ **Hürriyet**, 14 Ocak 2003; **Milliyet**, 15 Ocak 2003.

²⁴⁴ **Milliyet**, 30 Temmuz 2003.

²⁴⁵ **Radikal**, 7 Ocak 2004.

Turizm Protokolü olmak üzere üç ayrı belge imzalanmıştır. Bu anlaşmaların imzalanmasının önemi ise Suriye'nin, Türkiye'nin sınırlarını kabul ederek Hatay'a ilişkin taleplerinden vazgeçtiğini teyit etmiş olmasıydı.²⁴⁶ Ziyaretle, Hatay gibi yapısal bir sorun kalıcı olarak çözülmemiş olmakla beraber, özellikle ilişkilerin ekonomi ayağında önemli adımlar atılmış ve karşılıklı ticaretin artırılması yönünde anlaşmalar imzalanmıştır.²⁴⁷

Beşşar Esed'in Türkiye ziyaretinden yaklaşık bir yıl sonra Aralık 2004'te, Başbakan Tayyip Erdoğan, Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri'nin davetlisi olarak Şam'a gitmiştir. Ziyaretle, ikili ekonomik ilişkilerin hukuki zeminini oluşturan Serbest Ticaret Anlaşması imzalanırken, Suriye'nin bölgedeki 150 hektarlık araziye sulamak için, Dicle Nehri'nin Türkiye-Suriye sınırından geçen 40 kilometrelik bölümünden, su almak istediği yönündeki talebine yeşil ışık yakılmıştır.²⁴⁸ Erdoğan'ın Şam ziyareti, özellikle zamanlama açısından dikkat çekmiştir. Ziyaret, Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri'nin resmi daveti üzerine gerçekleşmiş olmakla beraber, Suriye'nin, Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'den müzakere tarihi almasından sonra böyle bir çağrı yapması ve Erdoğan'ın da zirve sonrası ilk ziyaretini Suriye'ye yapıyor olması önemliydi. Suriye lideri Esed'in "sayenizde Avrupa Birliği'ne komşu oluyoruz" ve "sizi örnek alıyoruz" şeklindeki ifadeleri, ziyaretin Suriye açısından önemini ve Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamasından duyduğu "heyecanı" gösteren ifadeler olmuştur. Suriye, Batı'ya yakınlaşma ve özellikle Irak Savaşı sonrası oluşan, uluslararası baskı ortamından çıkış anlamında, Türkiye'nin üyeliğini önemli buluyordu.²⁴⁹

ABD'nin, Lübnan eski Başbakanı Hariri'nin öldürülmesi olayından sonra, Suriye üzerine baskılarını arttırdığı bir dönemde ve ABD tarafından Türkiye'ye yapılan baskılara rağmen, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, 13 Nisan 2005'de gerçekleştirdiği Suriye ziyareti, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi ile ilgili Türkiye'nin kararlılığını ortaya koyması bakımından önemliydi. Ziyaretin ABD baskılarına rağmen gerçekleşmiş olması, Suriye kamuoyunda da Türkiye'ye karşı sempatiyi arttırmıştır. Nitekim halk, Sezer'i "Sözünün eri, onurlu lider" sloganlarıyla karşılamıştır.²⁵⁰ Suriye basınında da geniş yer verilen ziyarete ilişkin, Thawra Gazetesi Yazarı Muhammed Hayr El-Cemali "Büyük Umutların Buluşması" başlıklı makalesinde "...Bölgenin iyiliğini istemeyen güçler, Sezer'in iki ülke ilişkilerini daha da güçlendirecek ziyaretini engellemeye çalıştılar. Ancak Türk Cumhurbaşkanı'nın ziyaret konusundaki kesin tutumu, bölge ülkelerinin bağımsız karar alabildiklerinde, başkalarını

²⁴⁶ **Radikal**, 7 Ocak 2004.

²⁴⁷ Orhan, Oytun. "Erdoğan'ın Suriye Ziyareti Neden Önemli?". *Levant Watch*. 23 Aralık 2004. 7 Ocak 2005. http://levantwatch.blogspot.com/2004_12_01_levantwatch_archive.html

²⁴⁸ **Radikal**, 23 Aralık 2004.

²⁴⁹ Orhan, Oytun. "Erdoğan'ın Suriye Ziyareti Neden Önemli?". *Levant Watch*. 23 Aralık 2004.

http://levantwatch.blogspot.com/2004_12_01_levantwatch_archive.html

²⁵⁰ **Radikal**, 14 Nisan 2005.

kendi iç işlerine karıştırmak istemediklerini, kendi ulusal ve bölgesel çıkarlarını korumasını bildiklerini göstermiştir...”²⁵¹ demiştir.

6.3. Ekonomik İlişkiler

Suriye, Beşşar Esed’in işbaşına gelmesinden sonra gerçekleştirdiği ekonomik reformlar ve ticari liberalizasyon çerçevesinde, Ortadoğu ülkeleri arasında yükselen bir konum elde etmeye başlamıştır. Ülkede, özel bankacılık sisteminin ve menkul kıymetler borsasının kurulması ve yabancı sermaye girişinin sağlanması amacıyla, bir reform programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu reform programı çerçevesinde, Aralık 2002’de Suriye Meclisi 5 bankaya lisans vermiştir. Bu çerçevede, 2004 yılı itibarıyla ülkede 3 özel banka faaliyete geçmiştir. Suriye’nin Avrupa Birliği ile Aralık 2003’te müzakerelerini tamamladığı Ortaklık Anlaşması, Ekim 2004 itibarıyla paraflanmış bulunmaktadır. Ayrıca Suriye, Dünya Ticaret Örgütüne de üyelik için başvurmuştur.²⁵²

Türkiye, Suriye’deki açılım politikası dolayısıyla, bu ülkeyle ekonomik ilişkilerini geliştirmek bakımından uygun bir konumda bulunmaktadır. Aynı zamanda Suriye’de başlatılan pazar ekonomisine geçiş sürecinde bir model teşkil etmektedir. AB’ye adaylığı ve Gümrük Birliği’nden dolayı da, Suriye açısından ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için cazip bir konumda bulunmaktadır.²⁵³

Tablo.2: Anlaşma ve Protokoller

Anlaşmanın Adı	İmza Tarihi
Ticaret Anlaşması	17.09.1974
İkili Hava Ulaştırma Anlaşması	13.11.1976
Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması	23.03.1982
Karma Komisyonun Kurulmasına İlişkin Anlaşma	23.03.1982
Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması	23.03.1982
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	23.03.1982
Gümrük İşbirliği ve Kaçakçılığın Önlenmesi Protokolü	23.03.1982
Telekomünikasyon Alanında Mutabakat Muhtırası	23.03.1982
Turizm İşbirliği Anlaşması	19.05.1982
Turizm İşbirliği Uygulama Protokolü	16.03.1983
Ekonomik İşbirliği Protokolü	17.07.1987
Karma Ekonomik Komisyon 6. Dönem Protokolü	29.08.2003
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi	06.01.2004
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması	06.01.2004

²⁵¹ Muhammed Hayr El-Cemali, “Likau’l Amal’il Kebira”, **Thawra**, 14 Nisan 2005.

²⁵² “Suriye Ülke Bülteni”, **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu**, Aralık 2004. 11 Şubat 2005.

<http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf>

²⁵³ İ. Kürşad Ağca, “Suriye’nin Ekonomik Durumu”, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara, Platin Yayınları, 2004, s. 318.

Kaynak: "Suriye Ülke Bülteni". Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. Aralık 2004.
<http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf>

Türkiye ile Suriye arasında, son dönemde doğrudan veya dolaylı şekilde ekonomik içerikli, karşılıklı bakan düzeyinde 20 ziyaret gerçekleştirilmiştir. 1988'den beri toplanamayan Karma Ekonomik Komisyon, ilk çalışmasını Mayıs 2000'de Şam'da yapmış ve Devlet Bakanı Recep Önal ile Suriye Ekonomi Bakanı Mohammed El-İmadi tarafından bir mutabakat protokolü imzalanmıştır. Söz konusu protokolde anlaşmaya varılan belli başlı konular şöyledir:²⁵⁴

- 1- 1977'de iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşması uyarınca oluşturulan Ortak Ticaret Komitesi'ne işlerlik kazandırılması.
- 2- Komitenin ikinci dönem toplantısının, 2001'de Ankara'da yapılması.
- 3- İki ülke işadamlarının görüş alışverişinde bulunmaları için özel bir konseyin kurulması.
- 4- Karşılıklı fuar ve sergilere katılımın desteklenmesi.
- 5- Ticaret ve sanayi odaları arasındaki karşılıklı ziyaretlerin artırılması ve bankacılık alanında işbirliği yapılması.
- 6- Uzun vadeli ekonomik ve teknik işbirliğine imkan tanımak amacıyla çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırımların karşılıklı korunması ve teşviki, sağlık işbirliği anlaşmalarının en kısa sürede imzalanması.
- 7- Sanayi alanındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla elektrik, petrol ve doğalgazda yeni işbirliği imkanlarının hayata geçirilmesi.
- 8- Ulaştırma alanındaki sorunların çözümü için Karma Ulaştırma Komisyonu'nun, 3 ay içinde toplanması.
- 9- Tarım, turizm ve haberleşme alanındaki ilişkilerin geliştirilmesi.

Karma Ekonomik Komisyon toplantısının ardından, Haziran 2001'de İstanbul'da Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde kurulan, Türk-Suriye İş Konseyi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantı, iki ülke işadamlarının tanışmaları ve iş bağlantıları kurmaları açısından önemlidir. Toplantı sonunda, Devlet Bakanı Önal ile Suriyeli Bakan El-İmadi, İş Konseyi Kuruluş Anlaşması'nı imzalamışlardır.²⁵⁵

Mart 2004'te de, Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen'in Suriye ziyaretinde, iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, Tüzmen ile Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanı Gassan El-Rifai tarafından imzalanan mutabakat zaptı ile takvime bağlanmıştır. Mutabakat zaptında, Suriye'den Türkiye'ye doğalgaz taşınması, uluslararası ihalelere ortak katılım ve ortak turizm

²⁵⁴ NTV. 10 Mayıs 2000. 10 Şubat 2005.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/4811.asp>

²⁵⁵ NTV. 15 Haziran 2001. 10 Şubat 2005.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/88942.asp>

şirketlerinin kurulması ile ilgili maddeler yer almıştır. Ayrıca Gaziantep ve Halep arasında sınır ticaret merkezi kurulması ve iki yeni hava koridoru tespiti karara bağlanmıştır.²⁵⁶

Türkiye ile Suriye arasında, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları da, Beşşar Esed'in Ocak 2004'te Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette imzalanmıştır. Ziyarete ayrıca, Suriye'nin önde gelen işadamlarının katılımıyla, Türkiye-Suriye İş Konseyi Ortak Toplantısı'nın İstanbul'da yapılmasına karar verilmiştir. 27 Nisan 2004 tarihinde İstanbul'da yapılan Ortak Konsey Toplantısı'na Suriye Ticaret Odaları Birliği, Halep Ticaret Odası, Haseke Ticaret ve Sanayi Odası, Tartus Ticaret ve Sanayi Odası, Lazkiye Ticaret ve Sanayi Odası, Şam Sanayi Odası, Halep Ticaret Odası, bağımsız holding ve şirketlerin yöneticileri katılmıştır.

Suriye'nin AB ile imzaladığı Ortaklık Anlaşması'ndan, Türkiye'nin de Gümrük Birliği'nden dolayı imzalamak için yükümlülük altına girdiği "Türkiye ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması", Nisan 2004-Ağustos 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilen toplantıların ardından, 28 Ağustos 2004 tarihinde, Türk tarafı adına Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen, Suriye adına ise, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Gassan El-Rifai tarafından parafe edilmiştir.²⁵⁷ Hukuki altyapının en önemli unsuru olan Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Aralık 2004'te Suriye'ye gerçekleştirdiği ziyarette imzalanmıştır.²⁵⁸ Türkiye ve Suriye arasında Serbest Ticaret Alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması, AB-Suriye Avrupa Akdeniz Ortaklık Anlaşması metni ile büyük bir paralellik arz etmektedir. Söz konusu anlaşma ile Türkiye, Suriye menşeli ürünlerin, Türkiye'ye ithalinde uyguladığı gümrük vergilerini kaldırmıştır. Suriye de, Türkiye menşeli ürünlerin Suriye'ye ithalinde uygulamakta olduğu gümrük vergilerini, 12 yıllık bir geçiş süreci içinde kaldıracaktır. Anlaşma uyarınca, Karma Ekonomik Komisyon'a zemin teşkil eden anlaşma hükümleri, Serbest Ticaret Anlaşması ile bütünleştirilerek tek bir hukuki metin yaratılmıştır. Anlaşmanın oldukça kapalı bir yapıya sahip olan Suriye pazarını, Türk ihracatına açması ve iki ülke ticari ilişkilerini sağlam bir zemine yerleştirmesi öngörülmektedir.²⁵⁹

Adana Mutabakatı'nın imzalanmasının ardından, Türkiye ile Suriye arasındaki ticaret hacmi artış trendine girmiş bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, 1990 yılında 279 milyon dolar iken, 2003 yılı itibariyle bu rakam yaklaşık üç katına çıkmıştır. İki ülke arasındaki dış ticaret dengesinin, Türkiye aleyhine eksi verdiği görülmektedir. Ancak bu durum

²⁵⁶ **Milliyet**, 7 Mart 2004.

²⁵⁷ "Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması Hakkında Not". Dış Ticaret Müsteşarlığı. 14 Nisan 2005.

<http://www.dtm.gov.tr/ab/sta/suriye/SURIYE%20ANLASMA.htm>

²⁵⁸ **Radikal**, 23 Aralık 2004.

²⁵⁹ "Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması Hakkında Not". Dış Ticaret Müsteşarlığı.

<http://www.dtm.gov.tr/ab/sta/suriye/SURIYE%20ANLASMA.htm>

Türkiye'nin son yıllardaki ham petrol ithalatından kaynaklanmaktadır.²⁶⁰ 2003 yılı itibariyle Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı bir önceki yıla göre %59 oranında artarak 256.515 milyon dolardan 407.837 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Suriye'den ithalatı ise 2003 yılı itibariyle %18.3 oranında azalarak 413.340 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı ihracat 2004 yılı Ocak-Ekim döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %12 oranında gerileyerek 349.480 milyon dolardan 306.989 milyon dolara düşmüştür.

Tablo.3: Türkiye-Suriye İkili Ticareti (Bin ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1998	308.869	307.996	615.871	0.873
1999	232.210	307.002	529.212	-74.792
2000	184.267	544.322	726.258	-360.055
2001	281.141	463.476	744.617	-182.335
2002	256.515	506.184	762.700	-249.668
2003	407.837	413.340	821.177	-5.503
2003 Ocak-Ekim	349.480	332.520	682.000	16.960
2004 Ocak-Ekim	306.989	291.760	598.749	15.229

Kaynak: "Suriye Ülke Bülteni". Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. Aralık 2004.

<http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf> ve Ağca, "Suriye'nin Ekonomik...", s. 320.

Suriye'nin Lübnan, Ürdün, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Yemen, Suudi Arabistan, BAE, Umman, Fas, Cezayir, Tunus, Mısır ve Libya ile Serbest Ticaret Anlaşmaları bulunmaktadır. Ayrıca 2005 yılı başında yürürlüğe giren GAFTA (Arap Ülkeleri Serbest Ticaret Bölgesi)'nin da üyesidir.²⁶¹ Diğer Arap ülkeleri ile yaptığı serbest ticaret anlaşmaları sonucu, Suriye'de üretilen tüm malların Arap ülkelerine gümrüksüz ihraç edilebilmesi söz konusudur. Bu durumda Türk şirketleri için diğer Arap ülkelerine yapılacak ticaret konusunda bir köprü vazifesi görebilir.²⁶² İlişkilerin gelişmesi ve ekonomik alışverişin önündeki engellerin kalkmasıyla Konya, Kayseri ve Adana'dan, Kahramanmaraş ve Gaziantep'e doğru uzanan ekonomik dinamizm alanının, sınırı aşarak Halep ve Şam'a, oradan da daha güneye doğru genişleyeceği değerlendirilmektedir. İki ülke arasında, ekonomik alandaki işbirliğinin artması, Türkiye'nin Anadolu potansiyelinin doğal uzantısı olan güney alanlara etkin bir şekilde nüfuz etmesini sağlayacaktır.²⁶³

İki ülke arasında diğer bir işbirliği alanı enerjidir. 2001 yılının Ocak ayında Suriye Petrol Bakanı Muhammed Mahir Cemal ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer, Ankara'da petrol ve doğalgaz alanında işbirliği deklarasyonu imzalamışlardır. İmzalanan deklarasyonda; iki ülke arasında petrol ve doğalgaz rezervlerinin aranması ve işletilmesi konularında işbirliğinin geliştirilmesi, Suriye'nin doğalgazının Avrupa kıtasına

²⁶⁰ Yakup Şalvarcı, **Pax Aqualis, Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu**, İstanbul, Zaman Kitap, 2003, s. 242.

²⁶¹ "Suriye Ülke Bülteni". Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. Aralık 2004.

<http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf>

²⁶² Güleç, Mustafa ve Gencay Oğuz. "Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri". Dış Ticaret Müsteşarlığı. Mayıs 2003. 5 Şubat 2005.

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/IRAK/Irak%20Savasinin%20Golgesinde.pdf>

²⁶³ Davutoğlu, **Stratejik...**, s. 404.

Türkiye üzerinden taşınması için gerekli çalışmaların yapılması, iki ülke şirketleri arasında ortak doğalgaz arama ve üretme faaliyetini geliştirmek için bir çalışma grubu kurulması ve Türk özel sektörünün Suriye'deki olası petrol ve gaz projelerinde yer alması için teşvik edilmesi hususları yer almıştır.²⁶⁴

Diğer taraftan Petro-Canada ve Occidental Petroleum Konsorsiyumu'nun Palmyra Bölgesinde, günde 9 milyon m³ gaz üretimine ilişkin görüşmeleri devam etmektedir. 2001 yılı başında Mısır, Lübnan ve Suriye Hükümetleri, Mısır ve Suriye doğalgazını uluslararası pazarlara sunmak üzere, 1 milyar dolar değerinde bölgesel boru hattı kurulması yönünde anlaşmaya varmışlardır. Boru hattının Mısır'ın kuzeyinde yer alan Arish'ten başlayarak, Ürdün ve Lübnan'a ve oradan Suriye'ye bağlanması planlanmaktadır. Söz konusu boru hattının Mısır ve Ürdün arasındaki bölümünün inşaatı tamamlanmak üzeredir. Daha sonra Lübnan ve Suriye'den geçecek hattın Türkiye'ye de bağlanması planlanmaktadır.²⁶⁵ Suriye, Enerji Bakanı aracılığıyla, bu anlaşmaları Türkiye'ye sunmuştur. Suriye'nin sahip olduğu 225 milyar m³lük doğalgaz rezervlerinin Türkiye'nin Gaziantep-GAP ve Adana-İskenderun bölgelerine çok yakın olması da, olası bir işbirliği alanı olarak değerlendirilmektedir.²⁶⁶

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin artması, Adana Mutabakatı'nın ardından gelişen siyasi ilişkilere paralel bir şekilde gelişmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin güneye açılım politikalarıyla, Türkiye'nin 2000 yılında uygulamaya koyduğu komşularla ticareti artırmayı amaçlayan dış ticaret stratejisi de bu süreçte etkili olmuştur.²⁶⁷ İkili ekonomik ilişkilerin artmasına neden olan bir başka faktör de, Suriye yönetiminin yıllardır sürdürülen kapalı ekonomiyi dışa açmak için bir dizi reform hareketi başlatmış olmasıdır. Bu iki durum, iki ülke ticaretinde bir patlamaya neden olmasa da, ticaret rakamlarında yavaş ama istikrarlı bir artış yakalanmıştır. Siyasi ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkilerde de yakalanan bu olumlu havanın devam etmesini, Suriye yönetiminin ülke ekonomisini dışa açmada göstereceği kararlılık ve iki ülke siyasi ilişkilerinin seyri belirleyecektir.

6.4. Suriye'de Hafız Esed Sonrası Döneme Geçiş

Suriye'yi 1970 yılından itibaren 30 yıl boyunca yöneten Hafız Esed'in 10 Haziran 2000'de ölmesinin ardından, 1994 yılından beri kendisinden sonra devlet başkanı olması için hazırladığı oğlu Beşşar Esed, Suriye'nin yeni devlet başkanı olmuştur. Devlet başkanlığına,

²⁶⁴ **Radikal**, 17 Ocak 2001.

²⁶⁵ "Suriye Ülke Bülteni". Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. Aralık 2004.
<http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf>

²⁶⁶ Mustafa Aydın ve Damla Aras, "Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 2 (2004), s. 124.

²⁶⁷ Atlioğlu, Yasin. "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Dönem". Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi. 7 Nisan 2005.

<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=59>

Beşşar'a göre politikaya daha yatkın olan büyük oğul Basil hazırlanmış, ancak Basil'in 1994 yılında geçirdiği bir trafik kazasında ölmesi sonucu Beşşar, öğrenim gördüğü İngiltere'den çağrılarak bu görev için hazırlanmaya başlanmıştır.

Beşşar'ın liderliğe hazırlanmasında birbirine paralel olan; yönetim ve liderlik deneyimi kazandırma, rakiplerini ortadan kaldırma ve meşruiyet kazandırma süreçleri başlatılmıştır. Bu bağlamda, zırhlı birliklerde kurmay binbaşı olarak askeri ihtisasını tamamlamış, 1996 yılında yarbay, 1999 yılında da albay rütbesine getirilerek, Lübnan dosyasını Devlet Başkanı Yardımcısı Abdulhalim Haddam'dan devralarak, resmi dış gezilere çıkmaya başlamıştır. Rakiplerin ortadan kaldırılması sürecinde, devlet içinde güçlü olan ve ilerde Beşşar'a tehdit oluşturabilecek muhtemel rakiplerinin tasfiyesine başlanmıştır. Yolsuzlukla mücadele adı altında başlatılan bu operasyonda, Sünni olan Genelkurmay Başkanı Hikmet Şehabi emekliliğe sevk edilerek, yerine Nusayri general Ali Haydar getirilmiştir. Genel İstihbarat Bölümü Başkanı Najjar, yolsuzlukla suçlanarak hapse atılmıştır. Askeri istihbarat şefi Ali Duba, emeklilik yaşı gereği görevden alınmış ve yerine ilerde Beşşar Esed'in başkanlığı konusunda sadık bir taraftar olarak bilinecek olan, Hasan Halil getirilmiştir. Tlas ve Aslan'ın görevde kalmalarını sağlamak için de, Savunma Bakanı'nın ve Genel Kurmay Başkanı'nın zorunlu emeklilik yaşını 67'den 70'e yükselten bir yasa çıkarılmıştır. Abdulhalim Haddam'ın yetkileri daraltılarak etkisi azaltılmış, on üç yıldır değişmeyen hükümet istifa ettirilmiştir.²⁶⁸ Hafız Esed'in giderek ilerleyen hastalığına bağlı olarak, Beşşar Esed de gün geçtikçe, yönetimdeki etkisini arttırmaya başlamıştır. Suriye'deki seçkin sınıfın aksine mütevazı bir portre çizen Beşşar'ın, bu özelliğiyle de halk arasındaki popülaritesi artmıştır.²⁶⁹ Beşşar Esed'in devlet başkanı olma sürecinin oldukça kolay gerçekleşmesi ve Suriye'de egemen olan güçlerin Beşşar Esed'in başkanlığını desteklemeleri, Hafız Esed sonrası döneme geçişin Suriye'de bir istikrarsızlığa yol açmayacağına işaretlerini vermiştir.²⁷⁰ Hafız Esed'in ölümünün hemen ardından olağanüstü toplanan Suriye Parlamentosu, 40 olan Devlet Başkanı olma yaş sınırını 34'e indirerek Beşşar Esed'in liderlik yolunu açmıştır.²⁷¹ 21 Haziran 2000'de yapılan Baas Kongresi'nde, Beşşar Esed partinin genel sekreterliğine getirilmiştir. 21 üyeli politbüroya aralarında Beşşar Esed'e çok yakın olan Başbakan Muhammed Mustafa Miro, Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ve Yerel Yönetimler Bakanı Selam Yasin gibi 12 yeni isim girmiştir. Beşşar'ın küçük kardeşi binbaşı Mahir Esed ile Savunma Bakanı Mustafa Tlas'ın oğlu Munaf Tlas, merkez komiteye seçilmiş ve 90 üyeli merkez komitenin 62 üyesi

²⁶⁸ Oytun Orhan, "Suriye'de Yeni Dönem: Göz Doktoru İş Başında", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 8 (2000), ss. 45-46; Turgut Tarhanlı, "Esad'ın Ölümü ve İletişim", **Radikal**, 13 Haziran 2000; Zisser, Eyal. "Where Is Asad? The Renewed Struggle for Succession in Syria". The Washington Institute. 14 December 1999. 5 Ocak 2005. <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1925>

²⁶⁹ NTV. 11 Haziran 2000. 10 Şubat 2005.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/10783.asp>

²⁷⁰ Meliha Benli Altunışık, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası", Mustafa Türkes ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye'nin Komşuları**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 291.

²⁷¹ **Milliyet**, 12 Haziran 2000.

yenilenmiştir. Böylece Merkez komitede, özellikle ordunun üst düzey subaylarıyla istihbarat örgütü şefleri ağırlık kazanmıştır.²⁷² 250 sandalyeli Suriye Parlamentosu, 27 Haziran'da yaptığı oturumda Beşşar Esed'in devlet başkanlığı adaylığını oybirliğiyle kabul etmiş²⁷³ 11 Temmuz'da yapılan referandum sonucunda da oyların yüzde 97.29'unu alan Beşşar Esed, 7 yıllığına Suriye'nin devlet başkanı olmuştur.²⁷⁴

Beşşar Esed, Baas Partisi'nin 9. Kongresi'nde kamuoyu önünde yaptığı ilk konuşmada, miadını doldurmuş devlet ekonomisini, piyasa ağırlıklı bir düzene dönüştürme ve uluslararası ilişkiler bakımından izole ve kapalı bir kutu olan Suriye'yi, dünyaya açma konularında değişim sözü vermiş ve Baas Partisi'nin istikrar ve değişimin temeli olacağını vurgulamıştır.²⁷⁵ Beşşar Esed, yönetiminin ilk yıllarında sınırlı otoriter bir tavır sürdürmüş, demokratik açılım isteyen topluma karşı aşırı baskılardan kaçınmıştır.²⁷⁶ Bu dönemde 700'den fazla siyasi tutuklu serbest bırakılmış, bir hapisane kapatılmış, özel güvenlik mahkemelerinin sayısı düşürülmüştür. "Şam Baharı" olarak bilinen Suriye'deki bu reform hareketi, gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında çok ciddi beklentilerin oluşmasına neden olmuş, rejimin istikrarının tehlikeye girmesi noktasına vardığında ise, reform hareketinin öncüsü birçok kişinin tutuklanmasına varan sert bir tepkiyle karşılaşmış ve uygulamadan kaldırılmıştır.²⁷⁷

Demokrasi yanlılarının giderek güçlenmesini kendi iktidarına ve rejime karşı tehdit olarak algılayan Beşşar, özgürlük taraftarlarının tehlike hattını geçmesine izin vermemiştir. 2001 yılının sonunda, aralarında iki parlamento üyesinin de bulunduğu, yönetim karşıtı 11 kişi tutuklanmıştır. Bununla beraber, bölgede uzaktan eğitim veren ilk özel üniversitenin açılması, aralarında "Times" "Newsweek" gibi yayınların ve Suriye basınına göre daha serbest yayın yapan Lübnan gazetelerinin de bulunduğu, yurtdışında basılan yayınların dağıtımının serbest bırakılması ve 15 özel gazete ve derginin yayınlanmasına izin verilmesi gibi gelişmeler de olmuştur. Suriye'de var olan otoriter sistem, hala devam etmekle birlikte, Beşşar'ın iktidarda olduğu beş yıl boyunca, siyasi ve ekonomik dışa açılım yönünde önemli adımlar atılmıştır. Arap dünyasının yeni kuşak liderleri arasında, reform ve değişime gerek kafa gerek enerji olarak en fazla hazır olan kişinin Beşşar Esed olduğu, genel olarak kabul edilmektedir. Beşşar'ın, ülkesinde babasından kalan siyasi ve ekonomik mirası eski düzenden kalan yönetici elit ve çıkar gruplarına rağmen, demokratik ve özgürlükçü bir yapıya sokabileceği tahminleri yapılmaktadır. Bu konuda büyük bir çaba harcamakla birlikte, zaman

²⁷² **Milliyet**, 22 Haziran 2000.

²⁷³ **Milliyet**, 28 Haziran 2000.

²⁷⁴ **El-Ahram**, 12 Temmuz 2000.

²⁷⁵ **Milliyet**, 22 Haziran 2000.

²⁷⁶ Yakup Şalvarcı, **Pax Aqualis, Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu**, İstanbul, Zaman Kitap, 2003, ss. 236-237.

²⁷⁷ Orhan, Oytun. "Suriye'de Bir Siyasal Reform Dilekçesi Daha...". **Levant Watch**. 9 Şubat 2004. 9 Ocak 2005. http://levantwatch.blogspot.com/2004_02_01_levantwatch_archive.html

zaman ülke içinden gelen engellemelerle karşılaşmaktadır. Suriye halkı da, kültürel kimlik olarak bütünleşmiş yapısı, siyasi ve fikirsel birikimi ile değişimi yapabilecek alt yapıya sahiptir.²⁷⁸ Ayrıca anayasal tecrübesi ve laik devlet yapısıyla Suriye, bölge ülkeleri içerisinde demokratikleşme açısından en avantajlı ülkelerdendir. Etnik ve dini çeşitliliğine rağmen, milli devlet oluşturmak ve ulusal düzeyde entegrasyon sağlamak için, tarihsel ve entelektüel birikime sahiptir ve diğer Arap ülkelerinden bir adım önde yer almaktadır.²⁷⁹ Irak Savaşı ve yönetim üzerindeki uluslararası baskı, ülkede reform tartışmalarının yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Kendisini kaçınılmaz olarak, bir değişim ve reform sürecine sokmak zorunda hisseden yönetim de, ülkede kendi kontrolü altında bir sınırlı değişim sürecine girmek istemektedir. Reform için ABD'nin siyasi-askeri, AB'nin ekonomik-siyasi baskısı altına giren Suriye'nin, önümüzdeki süreçte bir değişim süreci içerisine gireceği tahmin edilmektedir.²⁸⁰

Beşşar Esed'in devlet başkanı olması, Suriye'nin Türkiye ile ilişkileri açısından da büyük önem taşımaktadır. Suriye'nin yeni liderinin, Suriye'de bir reform hareketi başlatması ve ülkeyi uluslararası sisteme entegre etme yönünde en azından istekli olması, Suriye'nin Türkiye ile daha yakın ilişki kurmasını gerektirmiştir. Nitekim, Beşşar'ın başkan olmasının hemen ertesinde, Suriye İçişleri Bakanı Harba'nın, 26 Eylül 2000 ve Suriye Cumhurbaşkanı I. Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın, 2-3 Kasım 2000 tarihleri arasında, Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda istekli olduğu vurgulanmıştır.²⁸¹ Hafız Esed daha hayattayken, Türkiye politikasında kısa süre önce yörünge değiştirmişti. Şam yönetiminde yer alan güçlü kişilere, Türkiye politikası için bu yeni yörüngeyi de benimsetmişti. Bu bakımdan, Beşşar Esed'in Türkiye ile yeni sayfa açmak için, direnişle karşılaşmayacağı değerlendirilmekteydi.²⁸² Türkiye'nin bütün iç tartışmalara rağmen Hafız Esed'in cenaze törenine cumhurbaşkanı düzeyinde katılması ise, benzer bir isteğin Türkiye tarafından da benimsendiğini gösteriyordu. Cenaze törenine üst düzeyde katılım, Beşşar Esed'in Türkiye'ye yaklaşmasını teşvik etmesi bakımından da önemlidir.

6.5. Türkiye'nin Yeni Dış Politikası

²⁷⁸ Athloğlu, Yasin. "Ferid Gadiri ve Suriye Reform Partisi". Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi. 8 Mayıs 2005.

<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=107>

²⁷⁹ Yasin Athloğlu, "Arap Ortadoğusu'nda Yerelleşmenin Demokratikleşme Üzerindeki Etkisi ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Azınlıklar", **Stratejik Öngörü**, Sayı 4 (2005), s. 86.

²⁸⁰ Orhan, Oytun. "Suriye'de Bir Siyasal Reform Dilekçesi Daha...". Levant Watch. 9 Şubat 2004.

http://levantwatch.blogspot.com/2004_02_01_levantwatch_archive.html

²⁸¹ "Briefing Odası, Ortadoğu". Diplomatik Gözlem. 7 Ekim 2004.

<http://www.diplomatikgozlem.com/briefing.asp?id=91>

²⁸² Güneri Cıvaoğlu "Tarihi Jest", **Milliyet**, 13 Haziran 2000.

11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası sistemde, Soğuk Savaş sonrası yaşanan ve özgürlüklerin ön plana çıktığı dönem sona ermiş, yerini güvenliğin ön plana çıktığı bir döneme bırakmıştır. Davutoğlu bu dönemi üçe ayırmaktadır: Afganistan Savaşı'nın yaşandığı psikolojik dönem, Irak Savaşı'nın yaşandığı stratejik dönem ve 10-15 yıl sürmesi öngörülen yeni düzenin kurulacağı dönem. Türkiye'nin, güvenliğin ön plana çıktığı bu dönemden karlı çıkması ve uluslararası alanda merkezi bir konum elde etmesi için etkili, dinamik ve çok boyutlu bir dış politika izlemesi gerekiyordu. Bu konuda Türkiye'nin önünde üç önemli engel bulunmaktaydı: Terör, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik kriz. Davutoğlu'na göre; Türkiye bu üç engeli de aşmış durumdadır. Davutoğlu, Ankara'nın yeni oluşan uluslararası koşullarda izlediği dış politikanın 5 prensibe dayandığını ifade etmektedir.²⁸³

- 1- İçte, özgürlüklerin genişletilmesi ve güvenliği tehdit eden tehlikelerle mücadele arasında denge kurma prensibi.
- 2- Türkiye'yi komşularıyla sorun yaşayan kanat ülke olmaktan kurtaracak olan komşu ülkelerle sorunların sıfırlanması prensibi.
- 3- Türkiye'nin Dünya'daki konumu ile bağlantılı olarak çok boyutlu dış politika prensibi. Bunun anlamı; Asya-Avrupa, İslam-Batı, Avrasya-Atlantik, Kuzey-Güney, Avrupa-Amerika bağlamında; Türkiye'nin bir tarafla ilişkisinin diğer tarafla ilişkisini engellememesidir.
- 4- Dış politikada yeni bir diplomatik yöntemin geliştirilmesi.
- 5- Düzenli ve sürekli bir diplomasiye geçiş. Dünyanın her bölgesinden ülkelerin her seviyedeki ve mümkün olduğunca fazla yetkilisiyle görüşmeler yapılması.

Türkiye'nin yeni dış politikası, bu prensipler çerçevesinde, Kasım 2002'de AKP'nin iktidara gelmesiyle uygulanmaya başlanmıştır. Komşularla yaşanan sorunların sıfırlanması prensibi, Türk Hükümeti'nde Suriye ile sorunların çözümüne yönelik bir iradenin benimsendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bir kısım AKP'li bakan ve milletvekilinin İslami kimliklere sahip olması ve AKP içerisinde Kürşat Tüzmen gibi önceki dönemlerde de görev yapmış, Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesini savunan bakanların bulunması, Türkiye'nin Suriye ile 1998'den itibaren yumuşamaya başlayan ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır.²⁸⁴

6.6. Irak Savaşı

²⁸³ Muhammed Nureddin, "İstratijjiye Turkiyye Cedide" *Shu'un al-Awsat*, Sayı 116 (2004) ss. 2-4.

²⁸⁴ Aydın ve Aras, "Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları", s. 126.

ABD'nin Irak'a operasyon düzenleme olasılığının gündeme gelmeye başladığı günlerden itibaren hem Suriye, hem de Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını savunmuş ve sürekli olarak bu operasyona karşı olduklarını belirtmişlerdir.

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Suriye, yeni uluslararası sisteme uyum sağlamak amacıyla, Körfez Savaşı'nda Batı ittifakının yanında yer almıştı. Ancak, Lübnan'la ilişkileri, Irak'la 1997'den sonra yakınlaşmaya başlaması ve teröre destek vermesi, ABD ile ilişkilerinde sorunlu alanlar olarak kalmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından, ABD'nin Irak'a müdahalesi de, Irak'a komşu olması ve birçok açıdan Irak'a benzemesi yüzünden Suriye'yi etkileyecekti.²⁸⁵ Her şeyden önce Suriye'nin, kurulduğu günden itibaren mücadele ettiği İsrail karşısında konumu gerileyecekti. ABD'nin bölgeye komşu olması, bölgedeki güç dengesini İsrail'in lehine çevirecekti. İkincisi, Irak'ın parçalanarak kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulması, kendi içinde Kürt nüfus barındıran Suriye'yi rahatsız edecek bir gelişmeydi. Üçüncüsü, Irak'taki rejimin yıkılıp, yerine Batı yanlısı bir rejimin kurulması, Irak'la benzer bir rejime sahip Suriye'yi rahatsız edecek bir gelişme olacaktı. Dördüncüsü, Irak'a düzenlenecek operasyondan sonra sıranın kendisine gelmesi ihtimaliydi.²⁸⁶ Terör örgütlerine öteden beri destek veren ve ABD'nin terörizmi destekleyen ülkeler listesinde yer alan, Golan Tepeleri konusundaki haklarından vazgeçmeyen, Lübnan'ın üçte ikisini kontrol eden, İran'la hem bölgede hem de Lübnan'da siyasi, askeri ve ekonomik işbirliğini sürdüren Suriye, Irak'tan sonra bölgedeki müdahale noktalarından biri olacaktı.²⁸⁷ İsrail'le de daha düşük maliyetli bir anlaşmaya zorlanacak; aksi halde, bölgesel dengelerdeki değişim rejimini sarsabilecekti. Diğer taraftan, Filistin-İsrail anlaşmazlığı konusunda kilit ülke konumunda olması, sıranın kendisine geleceğini gösteriyordu.²⁸⁸ Nitekim ABD, Irak Savaşı'nın ertesinde, Suriye'den teröre verdiği desteği kesmesini, Hizbullah üzerindeki etkinliğini kullanarak, örgütün eylemlerine son vermesini sağlamasını, kitle imha silahları geliştirme programlarına son vermesini ve Lübnan'dan çekilmesini içeren bazı istekler de bulunmuştur.²⁸⁹

Olası bir Irak operasyonunun, Suriye'ye ekonomik anlamda da etkileri olacaktı. Birincisi, Suriye Irak'tan varili 10-15 dolardan petrol ithal etmekte ve bu petrolü rafine ederek, uluslararası pazarlara varilini 24 dolardan ihraç etmekteydi. Bu ticaret Suriye'ye yıllık 1-1.5 milyar dolar gelir sağlamaktaydı. Bu miktar Suriye'nin dış ticaretinde çok önemli bir yer

²⁸⁵ Oytun Orhan, "Irak Operasyonu Gölgesinde Suriye-ABD İlişkileri", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 35 (2003), ss. 36-37.

²⁸⁶ Oytun Orhan, "Suriye Açısından Irak Operasyonu", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 31 (2002), s. 13.

²⁸⁷ Manaz, Abdullah. "Geçmişten Bugüne Kuzey Irak". **Stradigma**. Şubat 2003. 8 Kasım 2004.

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=106>

²⁸⁸ Özcan, Nihat Ali. "ABD Gerçekten Sadece Saddam'ı mı İstiyor, Yoksa Daha Fazlasını mı?". **Stradigma**. Mart 2003. 7 Kasım 2004.

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=86>

²⁸⁹ Erol Kurubaş, "Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu'daki Güç Dengelerine Etkisi", **Avrasya Dosyası**, Cilt 9, Sayı 4, (2003), s. 208.

tutuyordu ve bu gelirden mahrum kalmak istemiyordu.²⁹⁰ İkincisi, Suriye'nin en büyük ticari ortağının Irak olmasıydı. Olası bir operasyonda Suriye bu önemli pazarı kaybedecekti.²⁹¹

Suriye, bu tür gerekçelerle ABD'nin Irak'a karşı yürüteceği operasyona karşı çıkarken, Türkiye de böylesi bir operasyonu desteklemiyordu. Türkiye'nin de Irak Savaşı ve sonrasına dair önemli endişeleri bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürtlerin mevcut durumdan bir adım daha ileri giderek, Kürt devleti kurmaları ihtimaliydi. İkincisi, 2. Körfez Savaşı'nda olduğu gibi Türkiye sınırlarına yönelik bir göç dalgasının yaşanması ihtimaliydi. Üçüncüsü, PKK militanları yeniden Kuzey Irak'tan hareketle Türkiye'ye karşı eylemler gerçekleştirebilirdi. Dördüncüsü ise, Türkmenlerin geleceği ile ilgili endişelerdi.²⁹²

Bunların içinde Türkiye'yi en fazla etkileyecek gelişme ise, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulması olasılığıydı. Ülkesinde 1-1.5 milyon Kürt kökenlinin yaşadığı Suriye'nin operasyonla ilgili temel kaygısı, Irak'ın genelindeki muhtemel gelişmelerdi. Buna karşılık bölgede en fazla Kürt nüfusa sahip olan (7-12 milyon) Türkiye, Irak'ın kuzeyini öncelikli tehdit alanı olarak görüyordu. Ancak öncelik sırası ve nedenleri birbirinden farklı olmakla beraber, her iki ülkenin paylaştığı ortak kaygı, Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkabilecek bir Kürt devletiydi. Bu yüzden Irak'ın toprak bütünlüğü bağlamında, Türkiye ve Suriye ortak hareket etmiştir.²⁹³

Irak Savaşı'ndan aylar önce, Adana Mutabakatı'nın mimarı olarak kabul edilen, dönemin Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman, müdahale önlenemese bile Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda, Suriye'nin Türkiye ile birlikte hareket etmesini sağlayacak diplomatik girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Bu bağlamda Orgeneral Yalman, Ocak 2002'de Suriye'yi ziyaret etmiş ve bu konuda girişimlerde bulunmuştu.²⁹⁴ Savaş olasılığının belirgin bir şekilde ortaya çıktığı günlerde ise, Irak savaşını önlemek için mümkün olan tüm barışçı yolları deneme şiarıyla Ortadoğu turu başlatan Başbakan Abdullah Gül, 4 Ocak 2003 tarihindeki Suriye ziyaretinde, iki ülkenin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına verdikleri önem vurgulanmış ve Türkiye ile Suriye'nin savaşın engellenmesi için gayretlerinin eşgüdüm halinde yapılması kararı alınmıştı.²⁹⁵ Gezinin ardından Başbakan Abdullah Gül'ün ev sahipliğinde, İstanbul'da 23 Ocak 2003'te yapılan ve Türkiye, Mısır, İran, Ürdün, Suudi Arabistan ve Suriye'nin katıldığı "Irak Konusunda Bölgesel Gelişim - Dışişleri Bakanları Toplantısı"nda da, iki ülke savaşını engellemek için ortak hareket etmişti.

²⁹⁰ Orhan, "Irak Operasyonu Gölgesinde Suriye-ABD İlişkileri", s. 39.

²⁹¹ Orhan, "Suriye Açısından Irak Operasyonu", s. 13. Suriye'nin Irak'la ticaretten elde ettiği gelire ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Onn Winckler, "Irak Krizinin Araplar Arası Ekonomik Boyutları: Mayıs 1996-Nisan 2003" (çev.) İrem Nergiz, **Avrasya Dosyası**, Cilt 9, Sayı 4 (2003), ss. 71-89.

²⁹² Akın, Veysi. "Saddam Sonrası Irak Senaryoları". **Stradigma**. Mart 2003. 5 Kasım 2004.

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=84>

²⁹³ Kurubaş, "Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu'daki Güç Dengelerine Etkisi", ss. 211-215.

²⁹⁴ Fikret Bila, "Ankara-Şam Köprüsü", **Milliyet**, 23 Ocak 2002.

²⁹⁵ **Radikal**, 5 Ocak 2003.

Türkiye açısından iyi olup olmadığı tartışmaları bir tarafa, Irak'a yönelik operasyon öncesinde ve sırasında Türkiye ve ABD'nin bölgeye yönelik tarihi, siyasi ve etik algılama ve anlayışlarının farklılığı ve ABD'nin Irak'ın kuzeyinde Türkiye'nin hassasiyetlerine karşı, Türk Silahlı Kuvvetlerini bölgede istememesi sonucu, 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'den ABD'nin beklediği yönde bir karar çıkmamıştır.²⁹⁶ Ancak gerek savaş öncesi bölge ülkeleriyle beraber gerçekleştirilen girişimler, gerek tezkerenin onaylanmaması, savaşı engellemiştir. Bununla beraber, ABD operasyonunun gerçekleşmesinin ardından, Kuzey Irak'ta her iki tarafın da şüpheyile karşıladığı gelişmeler yaşanmıştır. Irak'ta uluslaşma süreci tamamlanmadığı için, demokratik ve ekonomik bir çekim merkezi oluşturulmazsa, ülke büyük bir ihtimalle parçalanacaktır. Savaş öncesi Irak yönetiminin yıpratılması sürecinde, ABD'nin desteğiyle ülkede grup bilinci artmıştır. Bu durum zaten etnik çeşitliliğe sahip Irak halkının ayrışmasını kolaylaştırmıştır. Parçalanma durumunda, Kürt devletinin kurulması kesin gözükmemektedir.²⁹⁷ Bu olasılığın gündemden güne daha da güçlenmesi ise, İran'la beraber iki ülkeyi ortak hareket etmeye itmektedir. ABD-İrak-İsrail eksenine karşı, bu üç ülke, zayıf olmalarına rağmen yaptıkları bazı girişimlerle denge kurmaya çalışmaktadırlar. Bu girişimler her ne kadar ABD eksenini dengelemekten uzak olsa da, arkasında güçlü bir ABD desteği olmayan Kürt grupların en azından maceraya girmelerini önlemektedir. Ayrıca ABD'nin Kürt devletine izin vermesi durumunda, bunun maliyetinin ne kadar yüksek olacağını anlaması bakımından da önem taşımaktadır. ABD'nin Kürt devletinin kurulmasına onay vermesi, İran ve Suriye'nin ABD ile ilişkilerinin askeri operasyonu gerektirmeyecek şekilde bozuk kalmaya devam etmesi ve Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine tek taraflı olarak müdahale edip asker sevk etmemesi durumlarında üç ülke ortak hareket etmeye devam edecektir.²⁹⁸

Irak Savaşı, Türkiye ile İsrail arasında 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra, hızlı bir şekilde gelişen ilişkilerin, İsrail açısından cazibesini kaybetmesine de yol açmıştır. İsrail açısından Türkiye ile ilişkileri cazip kılan, Türkiye'nin hem Irak'a, hem Suriye'ye, hem de İran'a komşu olmasıydı. İsrail, Türkiye ile yakın ilişkileri sayesinde, bölgede kendisi için başlıca tehditler olarak algıladığı bu üç ülke hakkında ihtiyaç duyduğu bilgileri alabiliyor ve bu ülkelere Türkiye üzerinden baskı uygulayabiliyordu. ABD'nin Irak'ı işgali, Türkiye'nin bu cazibesini ortadan kaldırmıştır. Her şeyden önce Irak tehlikesi ortadan kalkmıştır. Diğer taraftan ABD Irak'ı işgal ederek, Suriye ve İran'la komşu olmuş ve ABD'nin bu iki ülkeye baskı yapması kolaylaşmıştır. Irak'ın kuzeyinde ise, İsrail'in etkili olabileceği ve İran ile Suriye'yi tehdit edecek bir devletin ortaya çıkması, eskisine göre daha olası bir hal almıştır.

²⁹⁶ Taşkıran, Cemalettin. "Türkiye ve ABD'nin Irak ve Ortadoğu Politikaları". *Stradigma*. Haziran 2003. 16 Kasım 2004.

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=63>

²⁹⁷ İdris Bal, "Türkiye ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Getirdikleri", İdris Bal (ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 181.

²⁹⁸ Kurubaş, "Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu'daki Güç Dengelerine Etkisi", ss. 215-218.

Nitekim bu dönemde, İsrail'in Kuzey Irak'a ilgisi artmıştır. İsrail'in Kuzey Irak'a artan ilgisi, beraberinde Türkiye'nin tepkisini de getirmiştir. İki ülke arasında eski sıcaklığını yitiren ilişkiler, Mayıs 2004'te İsrail'in Filistin'e yönelik baskılarını artırdığı bir dönemde gerilmiştir. Başbakan Tayyip Erdoğan, İsrail'in Filistin politikasını sert bir dille eleştirmiş ve “terör terörle giderilmez” demiştir. İsrail Başbakanı Şaron'un barış sürecine destek olmadığını, süreci sıkıntıya soktuğunu söyleyen Erdoğan, İsrail'in Hamas liderleri Şeyh Yasin ve Abdülaziz Rantisi'yi suikastlarla öldürmesini, Gazze'deki mülteci kamplarındaki sivillere yönelik saldırılarını eleştirmiş ve İsrail'in girişimlerini “devlet terörüne yakın” ifadesiyle nitelendirmiştir.²⁹⁹ Üstelik Tayyip Erdoğan, Suriye Başbakanı Mustafa Miro ile görüşürken İsrail Başbakan Yardımcısına randevu vermemiştir. Gerilen Türkiye-İsrail ilişkileri daha sonra yapılan karşılıklı ziyaretlerle ve en son Mayıs 2005'te Başbakan Tayyip Erdoğan'ın İsrail gezisiyle düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan gerginlik, bu ilişkiye başından beri karşı çıkan Suriye yönetiminin en azından kuşkularını azaltmıştır.

6.7. Büyük Ortadoğu Projesi ve Suriye'ye Uygulanan ABD Baskıları

Büyük Ortadoğu Projesi, 11 Eylül saldırılarının ardından, dünyayı kendi çıkarlarına uygun olarak dizayn etmek isteyen ABD tarafından ortaya atılmıştır. Güney Asya, Orta Asya ve Kafkasları da içine alarak Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanan alanı kapsayan proje, söz konusu bölgenin, dünyanın başına bela olan her türlü sorunu üreten bir alan olduğu kabulü üzerine oturtulmuştur. Clinton döneminde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından bozgunculuk yapmakla itham edilen “asi devletler” ya da Başkan Bush'un 2002 başında açıkladığı “şer eksenini” kavramlarının bir adım ötesine geçilerek, bir ya da birkaç devlet değil, birbirleriyle etkileşim içinde olan çok sayıda devleti kapsayan, çok geniş bir alan temel operasyon alanı olarak belirlenmiştir. Radikal terörizmden, uyuşturucu ve insan kaçakçılığına, kitle imha silahları geliştirme çabalarından, başarısız yönetimlere kadar çok sayıda tehdit kaynağının Büyük Ortadoğu alanında palazlandığı iddia edilmektedir³⁰⁰ Yapılması öngörülen reformlarla Müslüman toplumlardaki kadınların ezilmişliğine son verilmesi, ekonomik girişimciliğin teşvik edilmesi, terörün önemli bir kaynağı varsayılan cehaletle mücadele edilmesi ve demokratikleşme gibi kulağa hoş gelen ilerlemeler hedeflense de, Büyük Ortadoğu Projesi'yle asıl amaçlanan, ABD'nin Ortadoğu'yu ve dolayısıyla petrol kaynaklarını denetimi altına almasıdır.³⁰¹

²⁹⁹ [CNNTÜRK](http://www.cnnturk.com.tr/HABER/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=90142). 22 Nisan 2005. 24 Nisan 2005.

http://www.cnnturk.com.tr/HABER/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=90142

³⁰⁰ Erhan, Çağrı. “Büyük Ortadoğu Projesi'ndeki Belirsizlikler” *Panorama*. Nisan 2004. 21 Haziran 2005.

<http://www.panoramadergisi.com/nisan2004/index.php?dosya=anakonu>

³⁰¹ Kalaycı, Hüseyin. “Neo-con'ların Gölgesinde BOP” *Haberanaliz*. 15 Haziran 2004. 21 Haziran 2005.

<http://www.haberanaliz.com/detay.php?detayid=1147>

Bu amaç doğrultusunda ABD, Suriye'nin "şer eksenini" içinde yer almamakla beraber, bölgesel istikrar için oynadığı rolü ve terörizmle mücadelede karşı taraf saflarından koparılması gereken önemli bir oyuncu olduğunu görmüştür.³⁰² Üstelik Suriye, ABD'nin ikinci Irak müdahalesine karşı çıkan ülkelerin başında yer almış, muhalefetini ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra da sürdürmüştür. Amerikan yönetimine göre, terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanıp destekleyen, kitle imha silahlarına ve antidemokratik bir yönetime sahip olan Suriye'nin, karşı taraf saflarından koparılmasının ilk koşulu, bu ülkeyi demokratik dönüşüme uğratmaktan geçmektedir. Suriye'yi demokratik değişime uğratmanın yolu ise, bu ülkeye karşı sert bir diplomatik baskı ve tehdit politikası uygulamaktır. Bu yüzden 2003 yılı sonundan itibaren, Suriye üzerinde dozu günden güne artırılan bir uluslararası baskı politikası uygulamaya koyulmuştur. Bu politika çerçevesinde demokratikleşme, insan hakları ve azınlık hakları gündeme getirilerek rejimin dönüştürülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.³⁰³

ABD'nin baskı politikası, Amerikan Kongresi'nin 2003 Aralık ayında çıkardığı "Suriye'nin Sorgulanması ve Lübnan'ın Saygınlığı Yasası" ile başlamış ve 2 Eylül 2004 tarihinde BM'de, Lübnan'ın toprak bütünlüğünün ve ulusal güvenliğinin korunması amacıyla, ülkede bulunan tüm yabancı güçlerin çekilmesi talebinde bulunan 1559 sayılı kararın alınmasıyla devam ettirilmiştir. Kararın alınmasında ABD'nin BM'deki etkinliğinin yanı sıra, Fransa ve Rusya'nın da ABD'yi desteklemesinin katkısı olmuştur. Lübnan'da Suriye yanlısı Devlet Başkanı Emil Lahud'un görev süresinin uzatılması üzerine, Ekim 2004'te başbakanlığı bırakıp muhalefete geçen ve Şam'ın Lübnan'daki askerlerini çekmesini isteyen eski Başbakan Refik Hariri'nin 14 Şubat 2005'te bir suikastta öldürülmesi üzerine, Suriye üzerindeki uluslararası baskı daha da artmıştır. Suriye İletişim Bakanı Mehdi Dahlallah, terör eylemi olarak nitelediği saldırıdan Suriye ve Lübnan'a baskı kuran İsrail ve ABD'yi sorumlu tutarken, ABD yönetimi saldırıyla ilgili Şam'ı hedef almıştır. Beyaz Saray Sözcüsü Scott McClellan, cinayetin, Lübnan halkının sindirilmeden, Suriye'nin işgalinden kurtulmuş olarak, geleceğini belirlemesi gereğini hatırlattığını ifade etmiştir.³⁰⁴ Bu arada Lübnan'da çok sayıda Suriye karşıtı gösteri düzenlenmiş, Suriye'nin Lübnan'daki varlığı ile ilgili meşruiyeti, her bakımdan tartışmalı bir hal almıştır. Aslında bu süreç, İsrail'in güney Lübnan'daki 22 yıllık varlığına Mayıs 2000'de son vermesiyle başlamıştı. Böylece Suriye'nin askerlerini Lübnan'da bulundurması için bir gerekçesi kalmamıştı. Uluslararası alanda yalnızlık içine düşen Suriye yönetimi, Irak işgalini de göz önüne alarak varlığını koruma kaygısına kapılmıştır. Yönetimin

³⁰² Öztürk, Recep. "Yeni Bir Barış Süreci Beklentisinde İsrail-Suriye İlişkileri" Panorama. Ocak 2005. 21 Haziran 2005.

<http://www.panoramadergisi.com/ocak2005/index.php?dosya=dunyayabakis4>

³⁰³ Atlıoğlu, Yasin. "Beşşar Esad Suriyesi'nin Geleceği". Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi. 3 Nisan 2005.

<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=93>

³⁰⁴ **Radikal**, 15 Şubat 2005.

devletin varlığını korumaya yönelik savunmacı anlayışı, Suriye'yi Lübnan ile ilgili ABD isteklerini karşılamaya yöneltmiştir.³⁰⁵ Artan baskılar sonucu Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmış ve 26 Nisan 2005 tarihi itibarıyla Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığı sona ermiştir.³⁰⁶

ABD Kongresi, 11 Mart 2004 tarihinde de, Suriye'ye yaptırım uygulama kararı almıştır. Mayıs 2004'te uygulanmaya başlanan karara göre, ABD'de üretilen mallar Suriye'ye satılmayacak, ABD-Suriye arasındaki uçuşlar yasaklanacak, ABD'de bulunan Suriyeli diplomatlar azaltılacak ve ABD bankalarında bulunan bazı Suriye kaynaklı para hesapları dondurulacaktı. Yine bu dönemde ilginç bir rastlantı olarak, Suriye tarihinde hiç görülmemiş bir olay gerçekleşmiştir. 12 Mart 2004'te Suriye'nin Türkiye sınırındaki Kamışlı kentinde, bir futbol karşılaşması öncesi, Kürtler ile Araplar arasında çatışmalar çıkmıştır. Olaylar sırasında Suriye bayrakları yakılarak, yerine Kürt bayrakları asılmış, bazı okullar, çok sayıda ev ve işyeri tahrip edilmiştir.³⁰⁷ Bu olaylar, Iraklı Kürtlerin Kuzey Irak'ta etkinlik sağlayıp, Irak Geçici Anayasası'nın da imzalanmasıyla, özerklik statüsü elde etmelerinden dolayı, Suriyeli Kürtlerin coşkuya kapılıp cesaretlenmeleri sonucu gerçekleşmiş olabilirdi. Zira Iraklı Kürtlerin konumunun güçlenmesi, Suriyeli Kürtlere de uygun bir ortam yaratmıştı. Diğer bir olasılık ise, Suriyeli Kürtler arasında dışardan etkiye açık bir ortamın oluşmasından dolayı, bu uygun ortamdan faydalanmak isteyen kesimlerin kışkırtmalarının sonucu gerçekleşmiş olabileceğiydi.³⁰⁸ Ancak nedeni ne olursa olsun, Suriye tarihinde ilk defa yaşanan böyle bir olay, Suriye yönetimini endişelendirmiştir.

Suriye yönetimini endişelendiren bir başka gelişme, Ekim 2001'de seküler ve liberal karakterli demokratik bir reform hareketini, Suriye'de başlatma iddiasında olan Suriye Reform Partisi RPS'nin³⁰⁹ (Reform Party of Syria) kurulmuş olmasıdır. Partinin üyelerini, Amerika ve Avrupa'daki Suriyeli göçmenlerle, Suriye içindeki yerli muhalifler oluşturmaktadır. Partinin genel merkezi Washington DC'de olup; Amerika'da sekiz, Almanya'da iki, İngiltere, Hollanda, Belçika, Ukrayna, Bulgaristan'da da birer irtibat bürosu mevcuttur. RPS'nin lideri Ferid Gadiri'ye göre, baskıcı Baas Partisi ve ülkesini bir diktatör gibi yöneten Beşşar Esed, iktidardan indirilmedikçe demokratik bir Suriye kurulamaz. 2003'te RPS önderliğinde, Suriyeli muhalifleri bir çatı altında toplamayı hedefleyen, Suriye Demokratik Koalisyonu SDC (Syrian Democratic Coalition) oluşturulmuştur. Çok sayıda örgüt, parti ve sivil toplum kuruluşunun katıldığı SCD, ilk toplantısını 17- 18 Kasım 2003'te Washington DC'de gerçekleştirmiş ve

³⁰⁵ Athıoğlu, Yasin. "Beşşar Esad Suriyesi'nin Geleceği". Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi.

<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=93>

³⁰⁶ CNN TÜRK. 26 Nisan 2005. 27 Nisan 2005.

http://www.cnntrk.com.tr/arama/haber_detay.asp?PID=00319&haberID=91044

³⁰⁷ Radikal, 13 Mart 2004.

³⁰⁸ Orhan, Oytun. "Suriye'de Kürt Ayaklanması Nasıl Ortaya Çıktı: Olasılıklar ve Gerekçeleri". Levant Watch. 15 Mart 2004. 3 Ocak 2005.

http://levantwatch.blogspot.com/2004_03_01_levantwatch_archive.html

³⁰⁹ Suriye Reform Partisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız

<http://www.reformsyria.org/>

kurucu üyeler, ABD Kongre üyeleriyle özel görüşmeler yapmışlardır. Suriye’de sadece muhalif aydınlar sınıfıyla Kürt muhaliflerin tanıdığı ve desteklediği Gadiri’nin, RPS’ yi kurduğu 2001 yılından beri Beşşar Esed karşıtı davranışlarının, ABD’nin yeni dış politika konseptiyle örtüşen bir niteliğe sahip olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca son zamanlarda ABD yönetimi, Gadiri’yi Suriye yönetimine karşı bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Bu da Suriye yönetiminde rahatsızlık yaratmaktadır.³¹⁰

Suriye’nin üzerindeki baskıyı daha da arttıran son gelişme ise, Mart 2005’te ABD’de Temsilciler Meclisine sunulan “Suriye’de Demokrasiye Geçişi Destekleme” başlıklı yasa tasarısıdır. Tasarı, Suriye’ye yönelik yaptırımları ve demokratik yollarla seçilmiş bir hükümetin başa geçişini desteklemek amacıyla hazırlanmıştır.³¹¹

Bu baskı ortamı Suriye’yi dönüşüme zorlamaktadır. Varlığını koruma telaşına kapılan yönetim, sınırlı ve kontrol altında bir değişim sürecine girmiştir. Son zamanlarda gerçekleşen iki olay, bu bağlamda değerlendirilebilir. Birincisi, ülkede yeni bir parti kanunu hazırlığı yapıldığı yönündeki haberlerdir. Buna göre, Baas’ın liderliğinde yedi partiden oluşan “Ulusal İlerici Cephe” dışında yeni partilerin açılmasına izin verilecektir. Bu yedi parti tamamen rejimin kontrolü altındadır ve hepsi sosyalist partilerdir. Kanunla beraber, sosyalist ideoloji dışındaki siyasal oluşumlara izin verilecektir. İkinci gelişme ise, Baas Partisi’nde yapılacak bazı değişikliklerdir. Buna göre, partinin adındaki “sosyalist” ibaresi çıkarılarak yerine “sosyal adalet” ibaresi getirilecektir. Partinin adının “Demokratik Baas Partisi” şeklinde değiştirilmesi yönünde de teklifler yapılmıştır. “Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm” olan partinin temel sloganının içindeki özgürlük ifadesinin de demokrasi ile değiştirileceği belirtilmiştir.³¹²

Bu baskılar sonucu varlığını sürdürme telaşına kapılan Suriye, uluslararası alanda da gittikçe yalnızlaşmaktadır. Baskılardan kurtulmak için, içte bazı girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda bir reform hareketi başlatmıştır. Dışta ise, Türkiye üzerinden bu baskıları hafifletmeye çalışmaktadır. Yönetim, ABD baskılarının dozunun yükselmesine paralel, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda daha da istekli hale gelmiştir.

Suriye’ye bir ABD müdahalesi olasılığının düşük olduğu, yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. ABD’nin Suriye rejimini uyguladığı baskılarla, dönüşmeye zorlayacağı tahmin edilmektedir. Suriye’deki rejimin dönüşmesi, Türkiye ile Suriye arasındaki yakınlaşmayı uzun yıllar engelleyen, iki ülkenin uluslararası sistemdeki konumlarının farklılığını ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, uluslararası sisteme entegre olmuş, demokratik ve ekonomik hayatına

³¹⁰ Atıoğlu, Yasin. “Ferid Gadiri ve Suriye Reform Partisi”. Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi. <http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=107>

³¹¹ Orhan, Oytun. “Şimdi de Sırada “Yasemin Devrimi”: Suriye’de Değişim Olasılıkları”. Levant Watch. 5 Mayıs 2005. 8 Mayıs 2005.

http://levantwatch.blogspot.com/2005_05_01_levantwatch_archive.html

³¹² Orhan, Oytun. “Şimdi de Sırada “Yasemin Devrimi”: Suriye’de Değişim Olasılıkları”. Levant Watch. 5 Mayıs 2005.

http://levantwatch.blogspot.com/2005_05_01_levantwatch_archive.html

serbest piyasa ekonomisinin kurallarının hakim olduğu bir Suriye'nin, Türkiye ile uzun süreli bir işbirliğine girmesi olanaklı hale gelecektir.³¹³

İki ülke ilişkileri gerek siyasi alanda, gerek ekonomik alanda son derece hızlı ve istikrarlı bir gelişim çizgisi takip etmiştir. Gelişen ilişkilerin önündeki başlıca engel ise, ABD'nin Ortadoğu politikası ve bu yönde Türkiye'den beklentileridir.³¹⁴ Bu beklentiler, Türkiye'yi kendi ulusal çıkarları ile en yakın müttefikinin çıkarları arasında bir denge kurmaya itmiş olmakla beraber, son dönemde ABD'den gelen baskılara rağmen Suriye ile ilişkilerin devam ettirilmesi yönünde ortaya konulan irade, ilişkilerde yaşanan iyileşmenin devam edeceğini göstermektedir.

6.8. Sonuç

Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998'den günümüze kadar olan 7 yıllık süre içerisinde, iki dönemde gelişme kaydetmiştir. Bunlardan birincisi, Adana Mutabakatı'nın imzalanmasından sonraki dönem, ikincisi de, ABD'nin Irak'ı işgal etme olasılığının ortaya çıkmasından günümüze kadar olan dönemdir. 7 yıllık süre içerisinde Suriye'nin, Adana Mutabakatı'nda terörle ilgili taahhüt ettiği önlemleri almasıyla, gergin olan iki ülke ilişkileri önce normale dönmüştür. Beşşar Esed'in Suriye devlet başkanı olması ve Türkiye'de uygulanmaya başlanan, komşu ülkelerle yaşanan sorunların giderilmesi yönündeki dış politika, normalleşen iki ülke ilişkilerini daha da geliştirmiştir. İlişkilerin hedeflenen çizgiye geldiği bir dönemde, ABD'nin Irak'ı işgal etme olasılığının ortaya çıkması, Irak'a ilişkin ortak kaygılardan dolayı iki ülkeyi bu konuda ortak hareket etmeye itmiştir. Irak'ın işgal edilmesi konusunda, iki ülkenin taşıdığı kaygıların öncelikleri farklı olmakla beraber, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulması olasılığı, Irak'a ilişkin ortak hareket etmenin en temel gerekçesi olmuştur. Savaş ihtimalinin ortaya çıktığı dönemde, Türkiye'nin savaşı önlemeye yönelik girişimleri sonuç vermemiş ancak İran'la beraber Türkiye ve Suriye'nin işbirliğini arttırmıştır. Üç ülkenin Irak konusunda ortak hareket etmesi, ABD-İsrail-Irak üçlüsünü dengelemekten uzak olsa da, Kuzey Irak'taki grupların maceraya atılmalarını önlemektedir. İki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayan bir diğer faktör, Irak Savaşı sonrası ABD'nin Suriye'ye dozu günden güne artan baskılarıdır. Rejimi koruma telaşına kapılan yönetim, varlığını sürdürmek için baskıları azaltmanın bir yolu olarak içte bir reform hareketi başlatmıştır. Yönetimin baskıları azaltmak adına aldığı bir başka tedbir ise, Türkiye'ye daha fazla yaklaşmak olmuştur.

³¹³ Orhan, Oytun. "Türkiye-Suriye İlişkileri". *Levant Watch*. 1 Aralık 2003. http://levantwatch.blogspot.com/2003_12_01_levantwatch_archive.html

³¹⁴ Aydın ve Aras, "Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları", s. 128.

Türkiye-Suriye siyasi ilişkileri günden güne gelişirken, buna paralel olarak iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler de artmıştır. Bu bağlamda “Türkiye ve Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması”nın imzalanması önemlidir. Bu anlaşmayla Türkiye, Suriye menşeli ürünlerin Türkiye’ye ithalinde uyguladığı, gümrük vergilerini kaldırmıştır. Suriye de, uygulamakta olduğu gümrük vergilerini, 12 yıllık bir geçiş süreci içinde kaldıracaktır. Gelişen ekonomik ilişkiler, uzun vadede iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılığı arttıracığı ve işbirliğini uzun soluklu yapacağı için önemlidir.

Yedinci Bölüm

Sonuç ve Öneriler

Türklerle Arapların uzun yıllar beraber yaşamaları, Türk-Arap ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceği yerde, tam tersi bir etki yaratmıştır. Bunun başlıca sebebi ise, Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmelerin her iki tarafta da kin ve nefret tohumlarının atılmasına yol açarak, iki taraf arasındaki ilişkileri daha en başından sakatlamış olmasıdır. Suriye'nin Fransız Mandası altında bulunduğu bir dönemde, Hatay'ın Türkiye'ye ilhak edilmesi ise, Arap milliyetçiliğinin simge isimlerinden Mişel Eflak'ın da doğduğu ve Arap milliyetçiliğinin en güçlü olduğu ülkelerden biri olan Suriye'deki, Türkiye karşıtlığının daha da güçlenmesine yol açmıştır. 1946'da bağımsızlığını kazanarak, bir anlamda Soğuk Savaş'ın içine doğan Suriye, Soğuk Savaş boyunca, İsrail'e karşı Arapları destekleyen Sovyetler Birliği'nin yanında yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin hemen ardından, Sovyetler Birliği'nden baskı görmeye başlayan Türkiye ise, bu baskılardan kurtulmak için ve temel ideolojisi gereği Batı bloğunda yer almıştır. Soğuk Savaş boyunca farklı kutuplarda yer alan iki ülkenin, bu dönemde yakın ilişki kurmalarına her şeyden önce uluslararası sistemin yapısı engel teşkil ediyordu. 1970'li yıllardan itibaren iki ülke arasında yaşanmaya başlanan su ve terör sorunları ise, ilişkileri adeta rehin almıştır. Türkiye'den su konusunda tavizler elde etmek isteyen Suriye, bu dönemlerden itibaren Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerini desteklemeye başlamıştır. Böylece birbirinden bağımsız olan su ve terör sorunları arasında, Suriye tarafından ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Benzer bir ilişki zaman zaman Türkiye tarafından da kurularak, su sorunu pazarlık konusu yapılmış ve Suriye'nin Türkiye aleyhine teröre verdiği destek bu yolla durdurulmaya çalışılmıştır. İki ülke arasında yaşanan Hatay sorunu ise, ilişkilere verdiği zarar bakımından diğer iki soruna kıyasla, daha ikincil bir durumdadır. Konu daha çok Suriye yönetiminin kullandığı bir iç politika malzemesi yapılmıştır.

İki ülke ilişkilerinin sorunlu bir çizgide ilerlemesi, her iki tarafa da zarar vermiş olmakla beraber, Türkiye'nin uğradığı zarar, Suriye'nin uğradığı zararla kıyaslanamayacak kadar fazladır. Bu bağlamda, 1998'de başlatılan kriz, katlanılamaz seviyeye ulaşan zararların sonlandırılması açısından, yerinde bir çıkış olmuş ve genel anlamda başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Krizin temelleri, 1996 yılından itibaren Suriye'ye uygulanan politikanın değiştirilmesiyle atılmış, İsrail'le kurulan yakın ilişkiler ve silahlanmaya ağırlık verilmesiyle, hazırlık aşaması tamamlanmıştır. Türkiye'nin İsrail'le kurduğu sıcak ilişkiler Suriye'nin tepkisini çekmekte gecikmemiştir. İttifakı önlemek veya dengelemek adına bazı girişimlerde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. İsrail'le kurduğu yakın ilişki Türkiye'ye, PKK'yı yenilgiye uğratmak anlamında, önemli avantajlar sağlamıştır. Bu dönemde, İsrail'in Türkiye'ye sağladığı bilgiler PKK ile mücadelede kilit rol oynamıştır.

PKK'nın askeri anlamda yenilgiye uğratılması, örgütün stratejisinin değişmesine neden olmuştur. Askeri yöntemlerle amaçlarına ulaşamayacağını anlayan PKK, siyasallaşma sürecine girmiştir. Bunun için önce ateşkes istemiş, ardından da Kürt parlamentosunun İtalya'da toplanmasını sağlamıştır. Askeri gücünü kaybeden PKK'nın, siyasal bir güç olmaya yönelmesi üzerine harekete geçen Türkiye, 20 Ekim 1998'de Adana Mutabakatı'nın, imzalanmasıyla sonuçlanacak olan, Suriye'ye karşı kriz yönetimini 16 Eylül'de başlatmıştır. Başarılı bir tırmandırma stratejisinin uygulandığı bu dönemde, Mısır gibi arabuluculuk rolü oynamak isteyenlerin yanı sıra, Arap dünyası genel olarak Suriye'nin yanında yer almıştır. Arap dünyasının Suriye'ye destek vermesinde, Suriye'nin bir Arap ülkesi olması, Türkiye karşıtı lobi ve propaganda çalışmalarını başarılı bir şekilde yürütmüş olması ve buna karşılık Türkiye'nin, Suriye'nin PKK'yı desteklediğine dair belgeleri net bir şekilde Arap kamuoyuna anlatamamış olması başlıca etkenlerdi. Ancak Araplar tarafından, Suriye'ye verilen destek bu ülkenin PKK kartını elinde bulundurmaya devam ettirmesine yetmemiştir. Krizde belirleyici olan ise ABD'nin tutumu olmuştur. ABD, Türkiye tarafından girişilecek askeri bir harekati hoş karşılamayacağını bildirmekle beraber, Suriye'ye gönderdiği mesajda, Türkiye'nin taleplerinin karşılanmasını isteyerek, Türkiye'ye destek vermiştir. Türkiye ile bir savaşı yürütecek askeri güce sahip olmayan, üstelik baş düşmanı İsrail'in de bu savaşın içinde yer alacağından kuşkulanan Suriye yönetimi, Abdullah Öcalan ve PKK kartını elinde bulundurmaya uğruna, topraklarının işgal edilmesi tehlikesini göze alamamıştır. Yaptığı fayda/maliyet hesabı neticesinde de geri adım atma kararı almıştır. Krizde istenilen sonuçların alınması beraberinde bazı soruları da getirmiştir. Türkiye'nin, 30 bin insanının ölmesine, milyarlarca dolar ekonomik zarara uğramasına ve terörle mücadelesinden dolayı uluslararası alanda prestij kaybetmesine neden olmuş olan PKK'nın, Ortadoğu'daki en büyük destekçisine, neden uzun yıllar tahammül edildiği sorusu akla gelmektedir. İki ülke arasındaki askeri güç dengesinin, hiçbir zaman Suriye'nin lehine olmadığı göz önüne alındığında, böyle bir çıkış daha önce yapıp benzer bir netice bu kadar zarara uğramadan da alınabilirdi. Bunun tersi olarak Suriye'nin, su konusunda taviz elde edebilmek için PKK'yı desteklemesi ve bu desteği açık bir şekilde dile getirmesi, uğranılan zararlar katlanılmaz bir seviyeye ulaşana kadar, Türkiye tarafından Suriye'nin istediği şekilde yorumlanmış ve su konusunda tavizler verilerek, PKK'ya verilen desteğin önü kesilmeye çalışılmıştır. 1998 krizi, istenilen sonuçların elde edildiği, buna karşılık geç kalınmış bir çıkış olarak değerlendirilebilir.

Adana Mutabakatı'nın imzalanmasının ardından iki ülke ilişkileri, Suriye'nin terörle ilgili taahhüt ettiği önlemleri almasıyla, normalleşme sürecine girmiştir. İyi ilişkilerin yolunun açılmasında, Türkiye'nin güç kullanma tehdidinde bulunması kilit rol oynamış olmakla beraber, mutabakatın imzalanmasının ardından yaşanan gelişmeler, bu sürecin devam etmesinde belirleyici olmuştur. Bu gelişmelerin ilki, Suriye'de bir reform hareketi başlatarak ülkeyi dış dünyaya açma konusunda, babasıyla kıyaslanamayacak kadar yenilikçi olan

Beşşar Esed'in, Suriye devlet başkanı olmasıdır. Böylece normalleşmiş olan iki ülke ilişkileri, yeni bir ivme kazanmıştır. Suriye'nin dünyaya açılmasında Türkiye ile kurulacak ilişkilerin öneminin farkında olan Beşşar, yönetime gelir gelmez Türkiye'ye olumlu sinyaller göndermeye başlamıştır. Suriye yönetiminin PKK konusunda aldığı önlemlerden memnun olan Ankara da, Beşşar'dan aldığı bu sinyalleri karşılıksız bırakmamıştır. Bir anda yoğunlaşan üst düzey temasların, ilk yıllardaki ağırlıklı gündem maddesini güvenlik oluşturmuştur. Aralarındaki terör sorununu ortadan kaldıran taraflar, ilişkilerin uzun soluklu olabilmesi için, olmazsa olmaz bir şart olan ve gergin siyasi ilişkilerin en etkili ilacı olarak tanımlanan karşılıklı ekonomik çıkar alanının oluşturulması³¹⁵ konusunda da, büyük bir ilerleme kaydetmişlerdir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi her yıl biraz daha artmıştır.

İyi ilişkilere katkı sağlayan bir diğer gelişme, Türkiye'de AKP'nin iktidara gelmesidir. Bu partinin içinde yer alan bakan ve milletvekillerinin İslami bir kimliğe sahip olmaları, hükümetin dış politikasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Buna hükümetin komşularla yaşanan sorunların çözülmesi yönündeki dış politika ilkesi de eklenince, Türkiye-Suriye ilişkileri yeni bir ivme daha kazanmıştır.

İki ülkenin içte yaşadığı bu gelişmeler, uluslararası alanda yeni bir dönemi başlatan 11 Eylül saldırılarının ardından yaşanan birçok gelişme ile aynı döneme rastlamıştır. Bu yeni dönemde, Ortadoğu bölgesini kendi ulusal çıkarlarına uygun bir şekilde değiştirmek isteyen ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, bölgedeki güç dengelerini sarsmıştır. Savaş olasılığının ortaya çıktığı dönemlerden itibaren, bu konuda ortak hareket etmeye başlayan Türkiye ve Suriye, savaşı engellemeye yönelik ortak girişimlerde bulunmuş, ancak sonuç alamamışlardır. Savaşı engellemeye yetmeyen bu ortak çabalar, iki ülkeyi birbirine daha da yaklaştırmıştır. Irak'la ilgili ortak kaygıları olan, kuzeyde bir Kürt devletinin kurulma ihtimali, geçerliliğini korumayı sürdürdüğü sürece, iki ülkenin Irak konusunda ortak hareket etmeye devam edeceği söylenebilir.

Suriye, Irak Savaşı'ndan en fazla etkilenen bölge ülkelerinden biri olmuştur. ABD'nin, Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında, Ortadoğu'yu demokratikleştirmek üzere, bölgedeki otoriter rejimlerin dönüşmesine yönelik uyguladığı baskılar, en fazla bu ülkeyi hedef almıştır. ABD'nin uyguladığı bu baskılar, Irak'ın işgalinden sonra ABD'ye komşu olan Suriye'nin, varlığını devam ettirme endişesine kapılmasına neden olmuştur. Doğudan ABD ile batıdan da İsrail'le komşu olan Suriye, bu kıskacıtan kurtulmanın bir yolu olarak içte bir reform hareketi başlatırken, dışta da Türkiye'ye daha fazla yakınlaşma gereği duymuştur. Bu noktada Türkiye'nin Suriye ile arasında varolan su sorununu, kendi lehine çözmesi için uygun ortam oluşmuştur. Türkiye ile iyi ilişkilere her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyan Suriye, su konusunda daha uzlaşmacı bir tutum takınacaktır.

³¹⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s. 404.

Suriye'nin içine düştüğü durum, Türkiye'ye su sorununu kendi lehine çözüme fırsatı verirken, Suriye rejimini askeri müdahaleden ziyade, uyguladığı baskılarla dönüşmeye zorlayacak olan ABD'nin bu tutumunun, Suriye'nin dönüşmesine neden olacağı öngörülebilir. Hafız Esed'den sonra dış baskılara direnci azalan Suriye'nin hassas iç yapısı bu ihtimali güçlendirmektedir. Irak'ın işgali sonrası Saddam rejiminin yöneticilerinin başına gelenler, Irak'la benzer rejime sahip diğer bölge ülkeleri gibi Suriye'yi de endişelendirmiş durumdadır. Ayrıca, 1998 Türkiye-Suriye krizinde, Abdullah Öcalan'ın ülkeden çıkartılması örneğinde de görüldüğü üzere, Suriye'yi kapsamlı bir siyasi baskı ve gerçekçi bir güç kullanma tehdidiyle birlikte ödün vermeye zorlamak mümkün görünmektedir. Suriye'de olacak bu değişiklik, ülkenin uluslararası sisteme entegre olmasını sağlayacaktır. Böylece demokratikleşmiş ve ekonomik hayatına serbest piyasa ekonomisinin kurallarının hakim olduğu bir Suriye'nin, Türkiye ile uzun süreli bir işbirliğine girmesi olanaklı hale gelecektir. Bu bakımdan, reform konusunda Suriye'nin teşvik edilmesi, Türkiye'nin de çıkarına olacaktır. Ayrıca Suriye'nin savaşa gerek duyulmadan demokratikleşmesi, bölgede ikinci bir istikrarsızlık alanının doğmasını engellemiş olacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye-Suriye ilişkilerinin bugün geldiği noktadan daha da ileriye gideceği öngörülebilir. Bunun önündeki başlıca engel ise, bu ülkeyle ilişkilerine mesafe koyması yönünde, ABD tarafından Türkiye'ye yapılacak baskılar olacaktır. 11 Eylül sonrası ABD tarafından uygulamaya koyulan Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında, bölgedeki otoriter rejimlerin yalnız bırakılarak dönüştürülmeye çalışıldığı bir dönemde Türkiye'nin, rejiminin dönüştürülmesi düşünülen ülkelerin en başında gelen Suriye'yle ilişkilerini geliştirmeye çalışması, ABD ile sorun yaşamaması sonucunu doğuracaktır. ABD, Irak'ın ardından değiştirmek istediği Suriye'nin çevrelenbilmesi için, Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyacaktır. Türkiye'nin bu işbirliğine yanaşmaması ise, ABD tarafından baskı görmesine yol açacaktır. Nitekim, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in son Suriye ziyareti öncesinde, bu baskı açık bir şekilde görülmüştür. Türkiye bu noktada en yakın müttefikinin çıkarlarıyla, kendi çıkarları arasında bir denge kurmakta zorlanacaktır. Diğer taraftan, Fransa ve Hollanda'da AB anayasasının reddedilerek, siyasi birlik ve genişlemeye kırmızı ışık yakılması, Türkiye'nin AB üyeliğini olumsuz etkileyecek bir gelişmedir. Türkiye, Avrupa'da Türkiye karşıtı seslerin yükselişe geçtiği bu dönemde, ABD ile ilişkilerine daha fazla dikkat etmek zorunda kalacaktır. Kaldı ki, Fransa gibi AB ülkeleri, Lübnan'dan çekilmesi yönünde, Suriye'ye uygulanan baskılarda da görüldüğü üzere, otoriter rejimlerin yalnızlaştırılması konusunda, ABD ile ortak hareket etmektedir. Aralarında rekabet olan büyük güçlerin, üzerinde anlaşmaya varamadığı konularda, Türkiye gibi bölgesel güç konumundaki devletler, Irak örneğinde olduğu gibi, daha bağımsız hareket etme imkanı bulmaktadır. Büyük güçlerin üzerinde anlaşmaya vardığı konularda ise, söz konusu devletlerin rolü sınırlı olmaktadır. Suriye'nin, savaşa başvurulmaksızın uygulanacak baskılarla, dönüşmeye zorlanması

konusunda ABD ve AB arasında bir uyumdan söz etmek mümkündür. Bu durumda Türkiye'nin, Suriye ile ilişkilerinde nerede durması gerektiğini iyi hesaplaması gerekmektedir.

Türkiye açısından daha kötü olan senaryo ise, ABD'nin Irak'a yaptığı gibi, Suriye'yi de askeri bir müdahale ile değiştirmeye çalışması olacaktır. Gerçekleşme olasılığı düşük olmakla beraber böyle bir durumda Türkiye, ABD müdahalesine destek olsa da olmasa da bu müdahaleden en fazla zarar görecektir. Olası bir müdahalede ABD, Irak savaşında olduğu gibi Türkiye'den bazı taleplerde bulunacaktır. Bu taleplerin Türkiye tarafından yerine getirilmesi durumunda, Türkiye'nin Arap ülkeleri ve Müslüman ülkelerle ilişkileri bozulacaktır. ABD taleplerinin yerine getirilmemesi durumunda ise, İsrail'le 1996'dan beri kurulan iyi ilişkiler olumsuz etkilenecek; 1 Mart tezkeresinin TBMM tarafından onaylanmaması sonucu, Türk-ABD ilişkilerinde oluşan çatlak daha da derinleşecektir.

EKLER

EK 1-TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ

S. No.	Tarih	Açıklama	Yer	Açıklamayı Yapan	Kaynak
1.	16 Eylül 1998	“Bazı komşularımız özellikle Suriye iyi niyetlerimizi yanlış tefsir ediyor. Apo denilen eşkiyayı destekleyerek, Türkiye’yi terör belasına bulaştırdılar. Ancak sabrımız tükenmek üzeredir. Her türlü fesatlıktan Suriye çıkmaktadır. Türkiye kendi topraklarını koruyacak güçtedir. Her türlü tedbiri almaya hakkımız vardır.”	Hatay/ Reyhanlı	Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş	17 Eylül 1998 Sabah Gazetesi
2.	01 Ekim 1998	“Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.”	Ankara/ TBMM	Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	02 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
3.	01 Ekim 1998	“Suriye her zamanki Suriye. 15 yıldır teröre destek veriyorlar, artık sabrımız taşmaktadır”	Ankara	Milli Savunma Bakanı İsmet Sezgin	02 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
4.	01 Ekim 1998	“Suriye’nin sabrımızı zorlamaması gerekir ve sabrımız bu ülkenin uyarılarımıza uymasıyla sınırlıdır”	Ankara	Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu	02 Ekim 1998 Sabah Gazetesi

5.	02 Ekim 1998	Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, önceki gün Üsküp'de Meclisin açılışında yaptığı konuşmadaki Suriye'ye yönelik "Sabrımız taşmak üzere" sözlerini değerlendirdi. Makedonya'daki resmi ziyareti sırasında Türk gazetecilerin sorularını yanıtlayan Demirel, "Ben devlet başkanıyım. Senede bir defa orada konuşurum. Orada söylenen lafların her cümlesi, her kelimesi 10 defa süzgeçten geçmiştir. Orada yapılan konuşma devlet adına yapılan bir konuşmadır" dedi.	Üsküp	Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	02 Ekim 1998
6.	02 Ekim 1998	Suriye konusunda son noktayı koyduk. Asker harekete geçmek için emir bekliyor, diyerek Suriye sınırında Türkiye'nin tatbikat yapacağını açıkladı.	İstanbul	Başbakan Mesut Yılmaz	03 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
7.	04 Ekim 1998	"Demirel, "Sadece Suriye'yi değil, tüm dünyayı uyarıyorum, bu iş ciddi" derken, Genelkurmay hareket planlarını tamamladı. Türkiye kararlı: Suriye, Apo'yu vermez veya sınırdışı etmezse, sonuna kadar gidilecek. Demirel dün bu kararlılığı dünyaya şöyle duyurdu: "İş ciddidir, açıkça söylüyorum. 'Ciddi olan nedir' dersiniz, Türkiye bu kadar zaman çok büyük ıstırap çekti. Bundan sonra ıstırap çekmek istemiyor. Bundan daha net ve açık ne söylenebilir?"	İstanbul	Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	05 Ekim 1998 Sabah Gazetesi

8.	04 Ekim 1998	"Bir komşu ülke eli kanlı çeteleri kendi hudutları dahilinde muhafaza edip Türkiye'nin içine sokamaz. Böyle bir şey ne insanlığa, ne Müslümanlığa, ne kardeşliğe, ne de komşuluğa sığar.		Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	05 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
9.	06 Ekim 1998	Türkiye, Mısır Devlet Başkanı Mübarek ile Suriye'ye mesajını gönderdi. "Apo'yu bize teslim et. Blöf yapmıyoruz. Çok ciddiyiz" ifadelerini içeren mesajlar Mısır Cumhurbaşkanı'na verildi. Mübarek Ankara'dan Şam'a geçti. Başbakan Mesut Yılmaz dosyanın Mübarek'e verilmesinin ardından; Suriye diplomatik çözüm isterse talebimizi yerine getirir. Artık adım atacak olan onlardır. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek iki ülkenin bir araya gelerek görüşmesi önerisinde bulundu.	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	07 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
10.	06 Ekim 1998	Suriye'ye "Teröre destek verme, uluslararası anlaşmalara uy, düşmanlığa son ver" mesajlarına yanıt beklendiğini açıklamıştır	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	07 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
11.	06 Ekim 1998	TBMM'de ise yapmış olduğu konuşmada; örgütün bir çöküş içinde olduğunu, bu yüzden dış destek çabalarının arttığını, toprak bütünlüğünün korunmasındaki kararlılıklarını, Suriye'nin tutumunda değişiklik olmadığı takdirde gerekli her türlü caydırıcı tedbirlere başvurma kararlarını kamuoyuna açıklamıştır.	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	07 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
12.	07 Ekim 1998	Anayasanın bana tanıdığı yetkileri önümüzdeki günlerde kullanmam icap ediyorsa kullanırım diyerek kamuoyunun soğukkanlı olmasını Suriye'ye gerekli mesajları ilettiklerini söyledi		Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	08 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
13.	07 Ekim 1998	Bakanlar Kurulu'nda savaş çıkartmak için çalışmıyoruz, ancak Türkiye'nin menfaatlerini korumak için kararlıyız. Gerekirse meclisten izin alma yoluna gidilecektir.	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	08 Ekim 1998 Yeniyyüzyıl Gazetesi

14.	08 Ekim 1998	<p>Suriye Apo'ya yer arıyor İsraili istihbarat ve terör uzmanları Suriye'nin Türkiye ile bir çatışmaya girmemek için PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ı ülke dışına çıkarmaya hazırlandığını iddia ediyor. Suriye'den 16 istek Türkiye ile Suriye arasında mekik diplomasisi sürdüren Mısır Devlet Başkanı Mübarek aracılığıyla Suriye'ye 16 koşul iletildi. Washington'da kriz senaryoları ABD'li Ortadoğu uzmanları Suriye'nin Türkiye ile çatışmaya girmekten kaçındığı görüşünde. Türkiye'nin ise bir girişimde bulunmasına kesin gözüyle bakılıyor. ABD, Türkiye'nin sadece PKK'ya yönelik eylemine hoşlanmasa da göz yumacak.</p>		Çeşitli kaynaklar	09 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
15.	08 Ekim 1998	<p>İran, Kuveyt ve Bahreyn (Büyükelçilik düzeyinde) devlet başkanlarının kendisine gönderdikleri mesajda diyalog yolu kapanmasın, sağduyu ile hareket edin şeklindeki mesajlarını "Mağdur olan Türkiye'dir. 30 bin Türk hayatını kaybetmiştir. Suriye bu cinayetlere destek veriyor" diyerek muhataplarını Suriye'ye sevk etmiştir.</p>	Ankara	Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	09 Ekim 1998 Sabah Gazetesi

16.	09 Ekim 1998	TSK 15 Kasım 1998'de Suriye sınırında tatbikat planladığını, Bakanlar Kuruluna bildirmiştir.	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	10 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
17.	09 Ekim 1998	Sayın Cumhurbaşkanına Suriye'nin, Türkiye'nin ciddi tutumu ve kararlılığı karşısında çıkış yolu aradığı ve Ankara'ya kaygıları gidereceğiz mesajını iletti. Cumhurbaşkanı ise PKK terör örgütüne yönelik resmen aldıkları önlemleri ispatlasınlar demiştir.	Ankara	İran Dışişleri Bakanı Harrazi	10 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
18.	09 Ekim 1998	Gemlik gezisinde "Suriye'nin genel olarak PKK terör örgütü ile mücadelemizde bize yardımcı olmasını, bizimle işbirliği yapmasını istiyoruz" demiştir.	Bursa/ Gemlik	Başbakan Mesut Yılmaz	10 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
19.	09 Ekim 1998	Türkiye'nin bölgesindeki bazı ülkelerin terör ve kitle silahları ile özdeşleşmesinin bir rastlantı olmadığını kastederek, bu ülkelerin, bunları milli menfaatlerinin temininde en önemli vasıtalar olarak gördüklerini söylemiştir.	Antalya (Uluslararası Güvenlik Konferansı)	Genel Kurmay 2. Başkanı Hilmi Özkök	10 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
20.	09 Ekim 1998	Suriye kendi topraklarında eşkiyanın başını barındırmasa, eşkiyaya kamp, para, silah vermese eşkiyanın kökünü çöktürürdük diyerek Suriye'ye "Aklını başına topla, yoksa dünyayı başına yıkmak boynumuzun borcudur" demiştir.	K.Maraş	Başbakan Mesut Yılmaz	10 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
21.	12 Ekim 1998	"İstedığımız olmazsa BM'yi ikna edip en kısa sürede gereğini yaparız." demiştir.	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	13 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
22.	12 Ekim 1998	"Suriye konusunda fazla bekleyemeyiz." demiştir.	Ankara	Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit	13 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
23.	12 Ekim 1998	Suriye'nin kontrolü altındaki topraklarda terörist faaliyetlere izin vermeyecekleri yönünde izlenim aldıklarını, bu izlenimleri sürekli olarak güvenlik komiteleri ile izleyeceklerini ifade etmiştir.	Ankara	Milli Savunma İsmet Sezgin	13 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
24.	14 Ekim 1998	Dışişleri sözcüsü, haftalık basın toplantısında "Suriye eğer Türkiye ile gerginliğe son	Ankara		15 Ekim 1998 Sabah Gazetesi

		vermeyi ve bu gerginliğin daha büyük boyutlara ulaşmasını engellemeyi gerçekten istiyorsa terör örgütüne verdiği desteği kesmelidir.” demiştir.			
25.	14 Ekim 1998	“Suriye PKK faaliyetlerini 1992 yılında kesmişti. Sonra yine destek vermeye başladı. Fakat artık desteklerini keseceklerini, kucak açmayacaklarını belirtti.” demiştir.	Ankara	Milli Savunma Bakanı İsmet Sezgin	15 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
26.	14 Ekim 1998	Mısır Dışişleri Bakanının Suriye’den getirdiği mesajdan sonra Türkiye’nin tutumunda bir değişme olmadığını ve kararlarının devam ettiğini söylemiştir.	Ankara	Dışişleri Bakanı İsmail Cem	15 Ekim 1998 Yenyüzyıl Gazetesi
27.	15 Ekim 1998	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde yaptıkları toplantı sonucunda; Suriye’nin uluslararası hukuk kurallarını hiçe sayarak terörizme destek verdiğini, Türkiye’nin kendi meşru savunma hakkını savunarak kararlılığını sürdüreceğini dostu düşmana göstereceği görüşünü dile getirdiler.	Hatay	Rektörlük Toplantısı	16 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
28.	16 Ekim 1998	Güvenlik komitelerinin toplanması önerisi konusunda “Bizim gündemimizdeki tek konu, PKK’ya sağlanan destektir. Önce teröre fiilen son verilip verilmediğini görmek istiyoruz.” Açıklamasında bulunmuştur.	Ankara	Dışişleri Bakanlığı	17 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
29.	17 Ekim 1998	Suriye’nin terör örgütü başı Apo’yu hala barındırmakta olduğunu ve terörü desteklemeye devam etmesinin Türkiye’nin sabrını taşırdığını, belirterek “Ne gerekiyorsa onu yapacağız” demiştir.	Ankara	Milli Savunma Bakanı İsmet Sezgin	18 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
30.	18 Ekim 1998	Türkiye’nin kararlı tutumunu anlayan Suriye, bugün 15 yıldan beri ilk kez PKK terör örgütü konusunda Türkiye’ye hesap vereceği konusunda sınırdaki yetkililerle bir dizi		Suriye Yönetimi	19 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi

		toplantı yapacağını bildirmiştir.			
31.	18 Ekim 1998	Suriye'nin teröre desteğinin Arap dünyasının ve dolayısıyla İslam'ın imajını bozduğu, İslam'ın terörle bağlantılı bir hareket gibi gösterilmesine neden olduğu, böylece Suriye'nin teröre katkısının İslam dünyasının sorunu haline geldiği belirtilmiştir.	Ankara	Dışişleri Bakanı İsmail Cem	20 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
32.	19 Ekim 1998	Türkiye ile Suriye arasında Adana'da yapılan toplantıda sadece PKK terör örgütünün konuşulduğu, Suriyeli yetkililerin biz PKK'yı terör örgütü olarak tanıdık, sınırdan geçtikleri zaman tutukluyoruz şeklindeki sözlerine Türk yetkililerin kanıtlayın dedikleri öğrenilmiştir.	Adana	Çeşitli Kaynaklar	20 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
33.	19 Ekim 1998	Ekim ayında Suriye'ye ortalama 850m ³ su bırakıldığı söylenmiştir.	Ankara	DSİ Genel Müdürü Doğan Altınbilek	20 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
34.	19 Ekim 1998	ANAP grup toplantısında Suriye ile ilgili geniş bilgi vermiş. Apo'nun Suriye dışında bir ülkede olduğu, ancak hangi ülkeye gittiği konusunda kesin bilgilere sahip olmadıklarını açıklamıştır.	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	20 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
35.	19 Ekim 1998	Suriye sınırındaki Hatay'dan, Suriye krizi konusunda tüm dünyaya mesaj vererek, Türk halkının huzur içinde yaşamak istediğini, devleti, milleti rahatsız edecek her türlü kötülüğü ortadan kaldıracak güçte olduğunu ifade etmiştir.	Antakya	Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	20 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
36.	20 Ekim 1998	PKK terör örgütünün üst düzey sorumlularıyla kamplardaki 200'e yakın teröristin Suriye'den Kuzey Irak'a geçtiği ve Suriye banklarındaki paraların büyük kısmının PKK'ya ait olduğu ve bu paraların çekilmesi durumunda ekonomilerinin krize gireceği belirtilmiştir.	Habur	Basın Açıklaması	21 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi

37.	20 Ekim 1998	Hafta başında Adana'da yapılan kritik zirvenin değerlendirilmesinin yapıldığını ve Kasım'da yapılacak tatbikatın ertelenmediğini söylemiştir.	Ankara	Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Necati Utkan	21 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
38.	21 Ekim 1998	Suriye'nin, Türkiye'nin baskısı ile Adana'da attığı imzanın ilk semeresini verdiği, Apo'yu çıkararak Suriye'nin tutukladığı 600 dolayında teröristin isimlerini Türkiye'ye verdiği ve bunların incelendiği belirtilmiştir.	Ankara		22 Ekim 1998 Hürriyet Gazetesi
39.	23 Ekim 1998	Suriye'ye karşı başlatılan mücadelede önemli başarılar elde edildiğini, Şam yönetiminin Türkiye'nin tüm önerilerini kabul ettiğini, Adana'da imzalanan Antlaşma sonucu Suriye'de PKK'lı avı başladığını, Suriye'nin 600 PKK'lının ismini verdiği ve Türk güvenlik birimlerinin Suriye'deki tüm PKK kamplarını tek tek denetlediğini bildirmiştir.	Ankara	Başbakan Mesut Yılmaz	24 Ekim 1998 Yeni Yüzyıl Gazetesi
40.	24 Ekim 1998	Suriye ile imzalanan mutabakatın ilişkilerin geleceği açısından büyük önem taşıdığı, uygulamanın dikkatle izlendiği açıklanmıştır.	Ankara	Dışişleri Bakanlığı	25 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
41.		ABD'nin en yüksek tirajlı gazetesi The Wall Street Journal'de yayınlanan bir makalede; Türkiye'nin, Apo'ya desteğini kesmesi konusunda Suriye'ye karşı büyük bir zafer kazandığı belirtilerek, Türkiye'nin pazarlık konumunun inandırıcı bir kuvvet kullanma tehdidi olduğu ve Suriye'nin de Apo'yu ülkesinde barındırdığı ifade edilmiştir.	New York	The Wall Journal	29 Ekim 1998 Sabah Gazetesi
42.	31 Ekim 1998	"Türkiye-Suriye gerginliği konusunda, Şam yönetimi, Ankara'nın endişelerini ve sorunun çözümü için bizimle işbirliği yapmaları gerektiğini de anlamıştır."	Ankara	Dışişleri Bakanı İsmail Cem	01 Kasım 1998 Sabah Gazetesi
43.	01 Kasım 1998	Suriye hükümeti, Ankara ile Şam arasında varılan anlaşmadan sonra Türkiye ile aralarındaki öteki sorunların da çözüleceği konusunda mesajlar vermiştir.	Ankara	Dış Haber Servisi	02 Kasım 1998 Sabah Gazetesi

44.	05 Kasım 1998	Milliyet Gazetesi köşe yazarı Güneri Civaoğlu; yabancı bir konuğun, "İnanmıyorum; Suriye nasıl Öcalan'ı kendi kontrol alanından çıkardı. Öcalan'ın Suriye yönetimi hakkında uyuşturucu ticareti, başka ülkeler, uluslararası banka trafiğine kadar pek çok bilgisi vardır. Bu nedenle Suriye'nin Öcalan'ı tamamen kontrol dışı bıraktığını sanmak saflık olur." demiştir.	Ankara	Köşe Yazısı Güneri Civaoğlu	06 Kasım 1998 Hürriyet Gazetesi
45.	06 Kasım 1998	Dışişleri Bakanlığınca yapılan açıklamada KYB lideri Talabani'nin bugün Ankara'ya gelerek bir dizi görüşme yapacağı ve muhtemelen hafta sonu Türkiye'de bulunan Barzani ile birlikte Amerika'da imzaladıkları mutabakatın tekrar değerlendirileceği ve üçlü bir deklarasyon konusunda görüş birliğinde olduğu bildirilmiştir.	Ankara	Dışişleri Bakanlığı	07 Kasım 1998 Sabah Gazetesi
46.	09 Kasım 1998	Dışişleri Bakanlığınca; Türkiye ile KYB lideri Talabani ve KDP lideri Barzani arasında üçlü deklarasyon yayınlanmıştır. Deklarasyonda; Kuzey Irak'ta kesinlikle bir Kürt devleti kurulmayacağı, PKK ile mücadelede Türkiye'nin yanında olduğu ve verilen desteğin süreceği konularında görüş birliğine varılmıştır.	Ankara	Üçlü Deklarasyon Dışişleri Bakanlığı	10 Kasım 1998 Sabah Gazetesi
47.	10 Kasım 1998	Dışişleri Bakanlığı; Türkiye ile Suriye arasında varılan mutabakatta Türkiye'nin Suriye'de izleme ve denetim görevini yürütmesi konusunda "Karşılıklılık İlkesi" uygulanacağı ve Suriye'nin Türkiye'ye gelen heyetin ziyaretinin görsel olmaktan öteye gitmeyeceği, çünkü Türkiye'nin Suriye'ye karşı terörü besleme gibi bir sorununun olmadığı bildirilmiştir.	Ankara	Dışişleri Bakanlığı Açıklaması	11 Kasım 1998 Sabah Gazetesi

Kaynak: Osman Metin Öztürk, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Ankara, Odak Yayınevi, 2004, ss.161-171.

EK 2-ARAP BASININDA TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ (EKİM 1998-MART 1999)

Numara	Konu Başlığı	Gazete Adı/Tarih	Yazar/Kaynak
1	Şam'ın Tutumuna Arap Muhalefeti	El-Vatan El-Arabi 02/10/1998	Haber
2	Başyazı	El-Vatan El-Arabi 09/10/1998	Editör
3	Türkiye Suriye'ye Savaş İlan Etti	El-Ahram El-Arabi 10/10/1998	İnceleme
4	Ortadoğu'da Kriz Havası	El-Ahram El-Arabi 10/10/1998	Usama Saraya
5	Başyazı	El-Ahram El-Arabi 10/10/1998	El-Ahram El-Arabi
6	Vekaleten Savaş	El-Muctema 13/10/1998	Atıf El-Cevlani
7	Mısır Türkiye'yi Uyardı ve Suriye'ye Desteğini Bildirdi	El-Muctema 13/10/1998	Muhammet Cemal Urfe
8	Türkiye-Suriye İlişkileri Hep Mayınlı	El-Muctema 13/10/1998	Cihan Haber Ajansı
9	Türk-İsrail İttifakının Tehlikeleri Gözler Önünde	El-Muctema 13/10/1998	Müslüman Kardeşler beyanı
10	Türkiye-İsrail İlişkileri ve Arap-Türk İlişkilerine Etkisi	El-İslah 14/10/1998	İbrahim El-Dakuki
11	Türk Tırmandırması ve Arapların Önündeki Uygun Fırsat	El-Vatan El-Arabi 17/10/1998	Mareşal Abdulmunim Gazala
12	Türkiye ile Suriye Arasında Amerika Tarafsız	El-Ahram El-Arabi 17/10/1998	Haber
13	Türk Krizinin Çözümü Türkiye'nin İçinden Başlar	El-Vatan El-Arabi 17/10/1998	İbrahim Nafi
14	Türkiye Arapların Yanında...İsrail'in Değil	El-Ahram El-Arabi 17/10/1998	Ahmet Bin Hala ile röportaj
15	Türkiye ve İran'ın Asker Yığılması	El-Muctema 20/10/1998	Abdurrahman Ferhane
16	Öcalan'ın Çıkarılması: Suriye ile Türkiye Arasındaki Krizi Bitirir mi?	El-Muctema 20/10/1998	Cihan Haber Ajansı
17	Fırat Suları Siyonist Hedef	El-Muctema	Şaban Abdurrahman

		20/10/1998	
18	Türk Basını Konuyu Sıcak Tutmaya Devam Ediyor	El-Ahram El-Arabi 24/10/1998	Seyyid Abdulmecit
19	Arap Gelişimi İçin Üç Model	El-Vatan El-Arabi 24/10/1998	Usama Saraya
20	Olayların İçinden	El-Ahram El-Arabi 24/10/1998	Babekir İsa
21	Türkiye'nin Suriye ile Gerginliği Sona Erdi, Rusya ile Başladı	El-Ahram El-Arabi 31/10/1998	Seyyid Abdulmecit
22	Savaş İmkansızdı	El-Ahram El-Arabi 31/10/1998	Ankara-Özel
23	Bölge Semalarında Kara Bulutlar	El-İslah 31/10/1998	Yayın Kurulu
24	Geçici Diplomatik Başarı İyimserliği Haklı Çıkarmıyor	El-İslah 31/10/1998	Yayın Kurulu
25	Suriye ve Türkiye Arasındaki İmkansız Savaş	El-İslah 31/10/1998	İbrahim El-Dakuki
26	Türkiye-Suriye Çekişmesinde Yahudilerin Rolü	El-Muctema 03/11/1998	Editöre
27	Rabita, Suriye ve Türkiye Arasında Tırmanan Anlaşmazlığın Acilen Çözülmesi Çağrısında Bulundu	El-Alem El-İslami 11/11/1998	İslam Dünyası Örgütü Rabita'nın beyanı
28	Türkiye-Suriye Barışı İslam Pazarı İçin Bir Adımdır	El-İslah 14/11/1998	İbrahim El-Dakuki
29	İsrail Türkiye'ye Suriye ile İlgili Askeri Bilgi Verdi	El-Dava 15/10/1998	Haber
30	İslam Arabuluculuğu ve Savaşın Önlenmesi	El-Dava 15/10/1998	Politika Editörü
31	Suudi Arabistan, Türkiye-Suriye Anlaşmazlığının Barışçıl Yollarla Çözülmesi Umudunu Yineliyor	El-Dava 15/10/1998	Kral Fahd'ın Açıklamaları
32	Suriye-Türkiye Krizi Dosyası	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Yayın Kurulu
33	Şam Surların Ardında	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Velid Ebu Zuhr
34	Washington Türkiye-Suriye Krizine Karışmıyor	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Haber
35	İsrail'in Bu Raporları Türkiye-Suriye Savaşına Patlak Verdirdi	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Riyad İlmuddin
36	Açık Bir Savaş mı? Yoksa Sınırlı Bir Macera mı?	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Şefik El-Huvt
37	Ne İstiyor? (Demirel Karikatürü)	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Karikatür
38	Şam-Ankara Savaş ve Uzlaş Çanları	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Politika Editörü
39	Türkiye'den Suriye'ye Amerikan Yöntemiyle Hava Vuruşu	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Muhammet Harp ile röportaj

40	İki Türk Uzman Türk Tırmandırmasının Arkaplanı ve Boyutları ile İlgili Konuştu	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Paris'ten bir röportaj
41	Bu Anlaşmazlık Noktaları Türkiye-Suriye Çatışmasının Çıkmasını Hala Tehdit Ediyor	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	James Mora
42	Mektup	El-Vatan El-Arabi 16/10/1998	Ebu Malik
43	Arap Su Güvenliği Tehlikede	El-Vatan El-Arabi 23/10/1998	Şefik El-Huvt
44	Krizde Amerikan Görüşü	El-Vatan El-Arabi 23/10/1998	Scout Krauft ile röportaj
45	Yahudi İtirazlarına Rağmen Orta Asya Petrolü İran'dan Gececek	El-Mecelle 24/10/1998	Haber
46	İslamcı Türk Sokağı Eli Kolu Bağlı Durmayacak	El-Mecelle 24/10/1998	Haber
47	Öcalan'ın Çıkarılması Sorunu Çözer ve Türkiye Daha Güçlü	El-Mecelle 24/10/1998	Amerikalı bir uzmanla röportaj
48	Arapların Ortak Tutumu ve Suudi Arabistan'ın Arabuluculuğu Savaşı Son Anda Önledi	El-Mecelle 24/10/1998	Mahmut Kamil-Şam
49	Suriye Enformasyon Bakanı: Türkiye ile İyi İlişkiler İstiyoruz	El-Mecelle 24/10/1998	Haber
50	Gerginliğin Nedenleri Öcalan Düğümünden Daha Öte ve Washington'daki Kürt Barışının Gerginlikte Rolü Var	El-Mecelle 24/10/1998	Yusuf Vanlı-Ankara
51	Suriye-Türkiye Anlaşmasının Perde Arkası	El-Vatan El-Arabi 06/11/1998	İzlenim-Editör
52	Hepimiz Suriye ile Beraberiz	El-Vatan El-Arabi 13/11/1998	Editöre mektup
53	Ürdün'le Suriye Arasındaki Basın Savaşı Duracak mı?	El-Muctema 17/11/1998	Usama Abdurrahman
54	Netanyahu Güney Lübnan'ı Bombalamak İçin Türkiye ve Suriye'yi Birbirine Vurmaya Çalışıyor	El-Mecelle 17/11/1998	Karikatür
55	Amerikan Saldırısından Sonra Suriye ve Ürdün'ün Asker Yiğması	El-Vatan El-Arabi 20/11/1998	Haber
56	Adana Anlaşmasında Lübnan'ın Rolü	El-Vatan El-arabi 20/11/1998	Haber
57	Suriye'nin Türkiye'ye Tavizde Bulduğuna Dair İddialar Taraflıdır	El-Mecelle 21/11/1998	Faruk El-Şara ile röportaj

58	Görünen Gerçek	El-Vatan El-Arabi 04/12/1998	Velid Ebu Zuhr
59	Mafya (Yılmaz Karikatürü)	El-Vatan El-Arabi 04/12/1998	Karikatür
60	Türlere Öğüt	El-Vatan El-Arabi 04/12/1998	Editöre mektup
61	Musa: Başkan Mübarek Sıcak Konuları Tartışmak İçin Türkiye'de	El-Ahram El-Arabi 05/12/1998	Haber
62	Mübarek'in Ülkelerine Ziyaretinden Türklerin Çifte Memnuniyeti	El-Ahram El-Arabi 12/12/1998	Haber
63	Birkaç Gün İçinde Mübarek Şam'da	El-Ahram El-Arabi 19/12/1998	Haber
64	Türkiye-Suriye Krizi	Şuun El-Avsat Kasım 1998	Başyazı-Talal İtrisi
65	Türkiye'nin Bıçak Sırtı Politikası	Şuun El-Avsat Kasım 1998	Muhammet Nurettin
66	Türkiye-Suriye Krizi	El-Siyase El-Duveliyye Ocak 1999	Ahmet Diyab
67	Türkiye'nin Suriye ile İlişkileri Düzeltmek İçin Adımları	Tişrin 14/01/1999	Haber
68	Kıbrıslı Türkler Üç Suriyeli Balıkçıyı Rehin Aldı	El-Şark El-Avsat 24/02/1999	Haber
69	İkili İşbirliği Anlaşması Çerçevesinde Suriye-Türkiye Görüşmeleri	El-Şark El-Avsat 24/02/1999	Haber
70	Cem: Suriye ile İlişkilerimiz İyi	Tişrin 21/03/1999	Haber
71	Türkiye-Suriye Arasında Üst Düzey Görüşme	El-Şark El-Avsat 21/03/1999	Haber
72	Türkiye-Suriye Görüşmeleri İşbirliğini Geliştirmeyi İçeriyor	Tişrin 24/03/1999	Haber
73	Türkiye Suriye Doğalgazını Ankara'ya Taşımak İçin Boru Hattı Yapımı Önerdi	El-Şark El-Avsat 24/03/1999	Haber
74	Ankara ve Şam Ticari İlişkilerini Geliştiriyor	El-Şark El-Avsat 24/03/1999	Haber
75	Suriye-Türkiye Görüşmelerinin Sonucu Ekonomik ve Ticari İşbirliğinin Geliştirilmesi	Tişrin 25/03/1999	Haber
76	Suriye-Türkiye İlişkilerinde Yeni Sayfa	Tişrin 29/03/1999	Haber

Kaynak: İbrahim El-Dakuki, **Suvrat'ul Etraki Led'al Arab**, Beyrut, Merkez Dirasat El-Vahde'l Arabiyya, 2001, ss.152-156.

EK 3-ARAP BASININDA TÜRKİYE-SURİYE KRİZİNİN NEDENLERİ (EKİM 1998-MART 1999)

Kriz Nedeni	Türk Tırman dırması	Arap Tedbirs izliği	İsr ail	Hakim Stratejiler	PK K	Türk-İsrail İttifakı	Türk Generaller	Su	S i n i r	Güven Eksikliği
Gazete Adı										
El-Şark El-Avsat	3	-	1	-	4	2	4	1	-	1
Tişrin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
El-Alem El-İslami	2	-	1	-	1	1	1	1	-	1
El-Mecelle	3	-	1	-	2	1	2	-	-	-
El-Vatan El-Arabi	6	3	3	-	4	4	6	6	3	3
El-Muctema	4	1	4	-	3	2	2	1	1	2
El-Dava	2	1	2	-	2	3	1	-	-	-
El-Ahram El-Arabi	4	2	1	-	3	1	3	1	1	3
El-İslah	3	1	3	2	3	3	3	1	1	2
El-Mustakbel El-Arabi	2	-	2	-	2	2	2	1	1	-
Şuun El-Avsat	2	1	2	-	1	2	2	1	-	-
El-Siyase El-Duveliyye	2	-	1	-	1	2	1	1	1	-
Toplam	33	9	21	2	26	23	27	14	8	12

Kaynak: İbrahim El-Dakuki, **Suvrat'ul Etraki Led'al Arab**, Beyrut, Merkez Dirasat El-Vahde'l Arabiyya, 2001, s.165.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR, KİTAP BÖLÜMLERİ VE MAKALELER

Ağca, İ. Kürşad. “Suriye’nin Ekonomik Durumu” (der. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin),

Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Ankara: Platin Yayınları, 2004.

Akın, Veysi. “Saddam Sonrası Irak Senaryoları”. Stradigma (Mart 2003), 5 Kasım 2004

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=84>.

Altunışık-Benli, Meliha. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye’nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası” (der. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel), **Türkiye’nin Komşuları**, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Altunışık-Benli, Meliha. “Turkey’s Middle East Challenges: Towards a New Beginning?” (ed. İdris Bal), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida: Brown Walker Press, 2004.

Arı, Tayyar. “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler” (ed. İdris Bal), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.

Arıboğan, Deniz Ülke. “Globalleşme Senaryosunun Aktörleri: Uluslararası

İlişkilerde Güç Mücadelesi”. Turkab.net, 23 Kasım 2004

<http://www.turkab.net/kure/wglobaktor.htm>.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

- Atlıoğlu, Yasin. "Arap Ortadoğusu'nda Yerelleşmenin Demokratikleşme Üzerindeki Etkisi ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Azınlıklar", **Stratejik Öngörü**, Sayı 4 (2005).
- Atlıoğlu, Yasin. "Beşşar Esad Suriyesi'nin Geleceği". Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 3 Nisan 2005
<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=93>.
- Atlıoğlu, Yasin. "Ferid Gadiri ve Suriye Reform Partisi". Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 8 Mayıs 2005
<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=107>.
- Atlıoğlu, Yasin. "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Dönem". Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 7 Nisan 2005
<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=59>.
- Avrasya Dosyası Yayın Kurulu. "Türkiye-Suriye Gerilimi", **Avrasya Dosyası**, Cilt 4, Sayı 1-2 (1998).
- Aydın, Mustafa ve Damla Aras. "Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 2 (2004).
- Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kitiği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1 (2004).
- Bağcı, Hüseyin ve İdris Bal. "Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era: New Problems and Opportunities" (ed. İdris Bal), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida: Brown Walker Press, 2004.
- Bal, İdris. "Ortadoğu'da İstikrarsızlığa Yol Açan Faktörler ve PKK'nın Katkısı" (ed. İdris Bal), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Bal, İdris. "Terörizm, Liberal Devlet ve Uluslararası İşbirliği" (ed. İdris Bal), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Bal, İdris. "Türkiye ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Getirdikleri" (ed. İdris Bal), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

Bila, Fikret. "Ankara-Şam Köprüsü", **Milliyet**, 23 Ocak 2002.

Bölükbaşı, Süha. "Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa" (der. Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı ve Ramazan Gözen), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara: Liberte Yayınları, 2001.

Carr, E.H. The Twenty Years Crisis. Mount Holyoke College, 14 Kasım 2004
<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/carr.htm>.

Cemal, Hasan. "Suriye'den Apo Sonrası İlk Mesajlar", **Milliyet**, 10 Mart 1999.

Civaoğlu, Güneri. "Tarihi Jest", **Milliyet**, 13 Haziran 2000.

Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

El-Bunni, Ekrem. "Essiyasetu's Suriyye..Vakfe Nakdiyye". Aljazeera (31 January 2005), 5 Şubat 2005
<http://www.aljazeera.net/NR/exeres/9BC15390-EE3D-4DBD-A945-A33E48E9400B.htm>.

El-Cemali, Muhammed Hayr. "Likau'l Amal'il Kebira", **Thawra**, 14 Nisan 2005.

El-Dakuki, İbrahim. **Suvrat'ul Etraki Led'al Arab**, Beyrut: Merkez Dirasat El-Vahde'l Arabiyya, 2001.

Elekdağ, Şükrü. "Suriye'ye Karşı Strateji Yokluğu", **Milliyet**, 21 Eylül 1998.

El-Mansur, Abdulaziz Şahade. **Elmesele'l Maiyye Fi's Siyaseti's Suriyye Ticah Turkiyya**, Beyrut: Merkez Dirasat Elvahde'l Arabiyya, 2000.

Eralp, Atila. "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması" (der. Atila Eralp), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Erdem, Gökhan. "Türk Dış Politikası, 1774-2000 William Hale", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1 (2004).

Erhan, Çağrı. “Büyük Ortadoğu Projesi’ndeki Belirsizlikler”. Panorama (Nisan 2004), 21

Haziran 2005

<http://www.panoramadergisi.com/nisan2004/index.php?dosya=anakuonu>.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu, “1990-2001 Arap Devletleriyle İlişkiler” (ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar II Cilt**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “1923-1939 Fransa’yla İlişkiler” (ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I. Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “1980-1990 Arap Devletleriyle İlişkiler” (ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar II Cilt**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Gönlübol, Mehmet. **Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

Gönlübol, Mehmet ve Diğerleri. **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987.

Gözen, Ramazan. “Turkish Foreign Policy in Turbulence of the Post Cold War Era: Impact of External and Domestic Constraints” (ed. İdris Bal), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida: Brown Walker Press, 2004.

Güleç, Mustafa ve Gencay Oğuz. “Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri”. Dış Ticaret Müsteşarlığı (Mayıs 2003), 5 Şubat 2005
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/IRAK/Irak%20Savasinin%20Golgesinde.pdf>.

Hermalani, İmad. “Suriya va Ciyranuha..Hamsetu Ukud Min’et Tevettur” (der. Yusuf El-Becirmi), **Hivaratu’l İslahi va’l İnfıtahi Fi Suriya**, Dimaşk: Daru Hovran li’t Tibaa va’n Neşr va’t Tevzi, 2001.

Hobbes, Thomas. Leviathan, 1651. The EServer, 14 Kasım 2004
<http://eserver.org/Govt/leviathan.txt>.

Holsti, Ole R. “Theories of International Relations”. Duke University, 17 Kasım 2004

<http://www.duke.edu/~pfeaver/holsti.pdf>.

İbas, Selahattin. "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi" (der. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin Yayınları, 2004.

Kalaycı, Hüseyin. "Neo-con'ların Gölgesinde BOP". Haberanaliz (15 Haziran 2004), 21
Haziran 2005
<http://www.haberanaliz.com/detay.php?detayid=1147>.

Karakaya, Bahattin. "Suriye Dosyası", **Avrasya Dosyası**, Cilt 4, Sayı 1-2 (1998).

Kasım, Kamer. "Türkiye-İsrail İlişkileri" (ed. İdris Bal), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

Kıbaroğlu, Ayşegül. "Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü". Stradigma (Temmuz 2003), 1 Aralık 2004
http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/print_01.html.

Kurubaş, Erol. **1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye II. Cilt**, Ankara: Nobel Yayınları, 2004.

Kurubaş, Erol. "Türkiye-Suriye-İran Arasındaki İşbirliği Çabalarının Analizi ve Ortadoğu'daki Güç Dengelerine Etkisi", **Avrasya Dosyası**, Cilt 9, Sayı 4 (2003).

Machiavelli, Niccolo. **Prens** (çev. Semra Kunt), İstanbul: Alkım Yayınevi, 2001.

Manaz, Abdullah. "Dünden Bugüne Suriye". Stradigma (Kasım 2003), 7 Kasım 2004
http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_05.html.

Manaz, Abdullah. "Geçmişten Bugüne Kuzey Irak". Stradigma (Şubat 2003), 8 Kasım 2004
<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=106>.

Morgenthau, Hans J. **Uluslararası Politika, I. Cilt** (çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

Muavvid, Abdullah. **Sinaat'ul Karari Fi Turkiya va'l Alakat El-Arabiyya-Etturkiyye**, Beyrut: Merkez Dirasat El-Vahde'l Arabiyya, 1998.

Nureddin, Muhammed. "İstratijjiyye Turkiyye Cedide" **Shu'un al-Awsat**, Sayı 116 (2004).

Olçay, H. Bülent. "Politics of the Euphrates and Tigris Waters" (ed. İdris Bal), **Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era**, Florida: Brown Walker Press, 2004.

Oran, Baskın. "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği" (ed. Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar I. Cilt**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Orhan, Oytun. "Erdoğan'ın Suriye Ziyareti Neden Önemli?". Levant Watch (23 Aralık 2004), 7 Ocak 2005
http://levantwatch.blogspot.com/2004_12_01_levantwatch_archive.html.

Orhan, Oytun. "Irak Operasyonu Gölgesinde Suriye-ABD İlişkileri", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 35 (2003).

Orhan, Oytun. "Suriye Açısından Irak Operasyonu", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 31 (2002).

Orhan, Oytun. "Suriye'de Bir Siyasal Reform Dilekçesi Daha...". Levant Watch (9 Şubat 2004), 9 Ocak 2005
http://levantwatch.blogspot.com/2004_02_01_levantwatch_archive.html.

Orhan, Oytun. "Suriye'de Kürt Ayaklanması Nasıl Ortaya Çıktı: Olasılıklar ve Gerekçeleri". Levant Watch (15 Mart 2004), 3 Ocak 2005
http://levantwatch.blogspot.com/2004_03_01_levantwatch_archive.html.

Orhan, Oytun. "Suriye'de Yeni Dönem: Göz Doktoru İş Başında", **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 8 (2000).

Orhan, Oytun. "Şimdi de Sırada "Yasemin Devrimi": Suriye'de Değişim Olasılıkları". Levant Watch (5 Mayıs 2005), 8 Mayıs 2005
http://levantwatch.blogspot.com/2005_05_01_levantwatch_archive.html.

- Orhan, Oytun. "Türkiye Suriye İlişkileri". Levant Watch (1 Aralık 2003), 9 Ocak 2005
http://levantwatch.blogspot.com/2003_12_01_levantwatch_archive.html.
- Özcan, Nihat Ali. "ABD Gerçekten Sadece Saddam'ı mı İstiyor, Yoksa Daha Fazlasını mı?".
Stradigma (Mart 2003), 7 Kasım 2004
<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=86>.
- Özdağ, Ümit. "Suriye ile Gerilime Bir Başka Açıdan Yaklaşım", **Zaman**, 4 Ekim 1998.
- Öztürk, Osman Metin. **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Ankara: Odak Yayınevi, 2004.
- Öztürk, Osman Metin. "Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Üzerine", **Avrasya Dosyası**, Cilt 5, Sayı 1 (1999).
- Öztürk, Recep. "Yeni Bir Barış Süreci Beklentisinde İsrail-Suriye İlişkileri".
Panorama
(Ocak 2005), 21 Haziran 2005
<http://www.panoramadergisi.com/ocak2005/index.php?dosya=dunyayabakis4>.
- Pamukçu, Konuralp. "Su Sorunu ve Türkiye Suriye/İrak İlişkileri" (der. Faruk Sönmezoğlu), **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Pehlivanlı, Hamit, Yusuf Sarıнай ve Hüsamettin Yıldırım. **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.
- Pirim, Oktay ve Süha Örtülü. **Ömerli Köyünden İmralı'ya: PKK'nın 20 Yıllık Öyküsü**, İstanbul: Boyut Yayınları, 2000.
- Platon. **Devlet** (çev. Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Sander, Oral. **Siyasi Tarih, 1918-1994**, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Sandıklı, Atilla. "Sınıraşan Sular ve Türkiye'nin Yaklaşımı". Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (Eylül 2004), 5 Kasım 2004
<http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=17>.
- Sever, Ayşegül. "Bağımsızlıktan Bugüne Suriye" (der. Fulya Atacan), **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004.

Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

Şalvarcı, Yakup. **Pax Aqualis, Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu**, İstanbul: Zaman Kitap, 2003.

Şen, Sabahattin. **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.

Tarhanlı, Turgut. "Esad'ın Ölümü ve İletişim", **Radikal**, 13 Haziran 2000.

Taşkıran, Cemalettin. "Türkiye ve ABD'nin Irak ve Ortadoğu Politikaları".

Stradigma (Haziran 2003), 16 Kasım 2004

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=63>.

Van Dam, Nikolaos. **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, (çev. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Williams, Howord, Moorhead Wright ve Tony Evans. **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme** (çev. Tolga Erdal ve Fatih Durmuş), Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

Winckler, Onn. "Irak Krizinin Araplar Arası Ekonomik Boyutları: Mayıs 1996-Nisan 2003" (çev.) İrem Nergiz, **Avrasya Dosyası**, Cilt 9, Sayı 4 (2003).

Yalvaç, Faruk. "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar" (der. Atila Eralp), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Yetkin, Murat. "137 Fırtınalı Gün (3)", **Radikal**, 11 Ağustos 2004.

Yetkin, Murat. "137 Fırtınalı Gün (4)", **Radikal**, 12 Ağustos 2004.

Yetkin, Murat. "137 Fırtınalı Gün (5)", **Radikal**, 13 Ağustos 2004.

Yetkin, Murat. "137 Fırtınalı Gün (6)", **Radikal**, 14 Ağustos 2004.

Yetkin, Murat. “137 Fırtınalı Gün (9)”, **Radikal**, 17 Ağustos 2004.

Yetkin, Murat. “Asker: 12 Saatte Şam'dayız Demirel: Tehdidi Sertleştirin”, **Radikal**, 9 Ağustos 2004.

Yılmaz, Türel. **Türkiye-İsrail Yakınlaşması**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001.

Yurdusev, A. Nuri. “ ‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi” (der. Atila Eralp), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Zisser, Eyal. “Where Is Asad? The Renewed Struggle for Succession in Syria”. The Washington Institute (14 December 1999), 5 Ocak 2005
<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1925>.

GAZETELER VE HABER AJANSLARI

El-Ahram, 12 Temmuz 2000.

Hürriyet, 17 Eylül 1998.

Hürriyet, 3 Ekim 1998.

Hürriyet, 6 Ekim 1998.

Hürriyet, 7 Ekim 1998.

Hürriyet, 8 Ekim 1998.

Hürriyet, 9 Ekim 1998.

Hürriyet, 10 Ekim 1998.

Hürriyet, 11 Ekim 1998.

Hürriyet, 21 Ekim 1998.

Hürriyet, 10 Eylül 2001.

Hürriyet, 5 Ocak 2003.

Hürriyet, 14 Ocak 2003.

Milliyet, 17 Eylül 1998.

Milliyet, 1 Ekim 1998.

Milliyet, 2 Ekim 1998.

Milliyet, 4 Ekim 1998.

Milliyet, 5 Ekim 1998.

Milliyet, 7 Ekim 1998.

Milliyet, 8 Ekim 1998.

Milliyet, 12 Haziran 2000.

Milliyet, 22 Haziran 2000.

Milliyet, 28 Haziran 2000.

Milliyet, 29 Eylül 2000.

Milliyet, 16 Mayıs 2002.

Milliyet, 15 Ocak 2003.

Milliyet, 30 Temmuz 2003.

Milliyet, 7 Mart 2004.

Radikal, 10 Ekim 1998.

Radikal, 4 Kasım 2000.

Radikal, 17 Ocak 2001.

Radikal, 20 Haziran 2002.

Radikal, 2 Ağustos 2002.

Radikal, 5 Ocak 2003.

Radikal, 1 Aralık 2003.

Radikal, 7 Ocak 2004.

Radikal, 13 Mart 2004.

Radikal, 23 Aralık 2004.

Radikal, 14 Nisan 2005.

Radikal, 15 Şubat 2005.

Reuters, “Irak: Türkiye’nin Suriye Konusundaki Açıklamaları ‘Sorumsuzca’” (5 Ekim 1998), 21 Eylül 2004
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1998/10/06x10x98.HTM#%201>.

Reuters, “Suriye’ye Göre, Türkiye’nin Tehditleri Bölgesel Güvenliğe Zarar Veriyor” (6 Ekim 1998), 21 Eylül 2004
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1998/10/07x10x98.HTM#%201>.

Sabah, 3 Ekim 1998.

SANA, “Suriye, Türkiye’nin Savaş Tehditlerini Yanıtladı” (5 Ekim 1998), 21 Eylül 2004
<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/1998/10/06x10x98.HTM#%201>.

Zaman, 5 Ekim 1998.

DİĞER KAYNAKLAR

Belgenet, “Öcalan Davası”, 6 Nisan 2005
<http://www.belgenet.com/dava/dava08.html>.

Buzan, Barry. “Realism vs. Cosmopolitanism”. Polity, 16 Kasım 2004
<http://www.polity.co.uk/global/realism.htm>.

CNNTÜRK (22 Nisan 2005), 24 Nisan 2005
http://www.cnnturk.com.tr/HABER/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=90142.

CNNTÜRK (26 Nisan 2005), 27 Nisan 2005
http://www.cnnturk.com.tr/arama/haber_detay.asp?PID=00319&haberID=91044.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, “Suriye Ülke Bülteni” (Aralık 2004), 11 Şubat 2005
<http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf>.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması Hakkında Not”, 14 Nisan 2005
<http://www.dtm.gov.tr/ab/sta/suriye/SURIYE%20ANLASMA.htm>.

Diplomatik Gözlem, “Briefing Odası, Ortadoğu”, 7 Ekim 2004
<http://www.diplomatikgozlem.com/briefing.asp?id=91>.

Hizbu'l Baasi'l Arabiyyi'l İştiraki, “Düsturu Hizbu'l Baasi'l Arabiyyi'l İştiraki”, 16 Eylül 2004

<http://www.baath-party.org/old/constitution4.htm>.

Library of Congress Country Studies, “Sponsorship of Terrorism” (April 1987), 16 Kasım 2004

[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sy0130\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sy0130)).

Library of Congress Country Studies, “Syrian-Turkish Tensions” (April 1987), 17 Kasım 2004

[http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+sy0115\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+sy0115)).

NTV (10 Mayıs 2000), 10 Şubat 2005

<http://www.ntvmsnbc.com/news/4811.asp>.

NTV (11 Haziran 2000), 10 Şubat 2005

<http://www.ntvmsnbc.com/news/10783.asp>.

NTV (12 Haziran 2000), 21 Eylül 2004

<http://www.ntvmsnbc.com/news/10760.asp>.

NTV (16 Haziran 2000), 17 Kasım 2004

<http://www.ntvmsnbc.com/news/11836.asp>.

NTV (15 Haziran 2001), 10 Şubat 2005

<http://www.ntvmsnbc.com/news/88942.asp>.

Reform Party of Syria, “Ba’ath Foreign Policy”, 16 Eylül 2004

http://www.reformsyria.org/Baath/Program/baath_foreign_policy.htm.

Reform Party of Syria, “Specific Acts of Terrorism”, 16 Mart 2005

http://www.reformsyria.org/Baath/Terrorism/specific_acts_of_terrorism.htm.

T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı,

“Güneydoğu Anadolu Projesi’nin Tarihçesi” (14 Kasım 2003), 2 Aralık 2004

<http://www.gap.gov.tr/gap.php?sayfa=Turkish/Ggbilgi/gtarihce.html>.

U.S. Department of State, “Patterns of Global Terrorism”, 3 Ekim 2004

<http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/2001/html/10249.htm>.